Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Het Varaha-grhyasutra

https://hdl.handle.net/1874/302717

A. qu. 192, 1929.

4° Portef.

Raghu Vira

Het Vārāha-Gṛhyasūtra

Proefschrift Utrecht
20 December 1929

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

A. qu.
192

HET VĀRĀHA-GṚHYASŪTRA

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR. A. A. PULLE, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 20 DECEMBER 1929, DES NAMIDDAGS TE VIER UUR

DOOR

RAGHU VIRA, M.A.
OF THE UNIV. OF PUNJAB, LAHORE

GEBOREN TE RĀWALPINDĪ, BRITISH INDIA

BHĀRADVĀJA PRESS—LAHORE

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

I have the greatest pleasure in recording my thanks to the many friends who have helped me most readily in various ways. First and foremost I am obliged to Prof. Dr. W. Caland, who has bestowed true paternal care on me. His searching criticism, backed by an immense knowledge of Sanskrit Literature, has proved of the greatest avail to me. It has, moreover, been my privilege to work in his private study and thus make use of the unique library, invaluable both for its printed books and mss.

My hearty thanks are also due to Prof. Dr. van Hamel for his friendly help, and to Dr. Hulshof, the librarian, for allowing me free access to the library. I have been, further, highly obliged by the Curators, who have, by their generosity, made it possible for me to meet the expenses for typing the indroduction and paying the promotion-fee.

INTRODUCTION.

According to the Carańavyúhapariśishťasútra the Váráhas are a branch of the Maitráyańíyas, who themselves belong to the Caraka-śákhá of the Yájusha school. The only Váráha literature, that has been available to me, is the Váráha-Śrauta with its Pariśishťas, the Váráha-Gŕhya and two Paddhatis attached thereto.

References to the Váráhas in ritual and general literature are very few. One of the earliest quotations is to be met with in the Kumáŕabháshya of the Mánava-Kalpasútra: uktań ca váráhake - sańvatsare sadyo ve 'ti (1). The Tantravárttika simply enumerates among others the Váráha-Kalpasútra: baudháyańíya-váráha-maśakádi-prabandhavat (2). Another similar reference is to be seen in the Háralatá of Aniruddhabhaťťa: kalpa iti jyotishťomádyanushťhánapaddhatir - yáska-maśaka-váráha-baudháyanádyáh (3). Náráyańa in his Prayogaratna cites from the Maitráyańíya-Váráhasútra (4).

Hemádri makes a scharp distinction between the Mán.Maitr. and the Maitr.Sútra, and from the latter of these he cites more than a dozen of passages (Bib. Ind. edit. Śráddhakalpa pp. 605, 1256, 1295, 1299, 1375, 1395, 1439, 1449, 1460, 1465, 1468, 1474, 1477, 1491 (5), all of

(1) Goldstücker's edit. p. 15a.

(2) I. 3. 10.

(3) Bibliotheca Indica edit. p. 8.

(4) See Catalogus Catalogorum, Vol. I.

(5) The passages in the Dánakhańda (pp. 112, 140) referring to the Maitr. Pariśishťa are neither followed by the usual iti, nor found in the Vár. Par., though a part of the second passage has a parallelism of substance with Vár. Par. (Pradhána kh. 3,2). The quotations in Śráddhakalpa (pp. 605, 1256, 1295, 1299, 1375, 1395, 1491), though extracted from the Vár. Par., are stated to have been derived from the Maitr. Sútra.

I N T R O D U C T I O N.

According to the Caraṇavyūhapariśiṣṭasūtra the Vārāhas are a branch of the Maitrāyaṇīyas, who themselves belong to the Caraka-śākhā of the Yajusha school. The only Vārāha literature, that has been available to me, is the Vārāha-Śrauta with its Pariśiṣṭas, the Vārāha-Gṛhya and two Paddhatis attached thereto.

References to the Vārāhas in ritual and general literature are very few. One of the earliest quotations is to be met with in the Kumārabhāṣya of the Mānava-Kalpasūtra: uktam ca vārāhake - saṃvatsare sadyo ve 'ti (1). The Tantravārttika simply enumerates among others the Vārāha-Kalpasūtra: baudhāyanīya-vārāha-māśakādi-prabandhavat (2). Another similar reference is to be seen in the Hāralatā of Aniruddhabhaṭṭa: kalpa iti jyotiṣṭomādyanuṣṭhānapaddhatir - yājñika-māśaka-vārāha-baudhāyanādyaḥ (3). Nārāyaṇa in his Prayogaratna cites from the Maitrāyaṇīya-Vārāhasūtra (4).

Hemādri makes a sharp distinction between the Mān.Maitr. and the Maitr.Sūtra, and from the latter of these he cites more than a dozen of passages (Bib. Ind. edit. Śrāddhakalpa pp. 605, 1256, 1295, 1299, 1375, 1395, 1435, 1449, 1460, 1465, 1468, 1474, 1477, 1491 (5), all of

---

(1) Goldstücker's edit. p. 15a.

(2) I. 3. 10.

(3) Bibliotheca Indica edit. p. 8.

(4) See Catalogus Catalogorum, Vol. I.

(5) The passages in the Dānakhaṇḍa (pp. 112, 140) referring to the Maitr. Pariśiṣṭa are neither followed by the usual iti, nor found in the Vār. Par., though a part of the second passage has a parallelis of substance with Vār. Par. (Pradhāna Kh. 3,2). The quotations in Śrāddhakalpa (pp. 605, 1256, 1295, 1299, 1375, 1395, 1491), though extracted from the Vār. Par., are stated to have been derived from the Maitr. Sūtra.

which are to be found in the Vár.Śrauta (Gŕhyapurusha Par. kh. 9, Ishťisútra II,3). This is in perfect accord with the beginning of the Vár. Gŕ.: ataň param pariśishťá maitráyańíya-sútrasya. From this we are further led to conclude that the Maitr. Gŕ. Par., quoted by Hemádri and others, was different from the Mán. Gŕ. Par. and was a supplementary treatise to the Vár. Gŕ.

THE VÁRÁHA-GŔHYASUTRA.

The Gŕhya was edited by Dr. R. Sáma Śástry in 1921 and published in Gaekwad's Oriental Series as no. XVIII. An edition of the Śrauta was also promised, and accordingly a "press-copy" prepared, but owing to certain unavoidable circumstances it is still being indefinitely delayed.

While preparing his Gŕhya edition Dr. Śástry suffered under the great disadvantage of having insufficient and partly ingenuine materials. In his printed work there is hardly a page that does not abound with unintelligible and distorted passages.

Our Materials.

The present edition of the Vár. Gŕ. is based on six mss. of the Gŕ. and four mss. of the two Vár. Paddhatis. A brief account of all these ten mss. is noted below:

I. Mss. of the Vár. Gŕ.

A. B. D. These mss. were secured by our friend R. A. Śástry, the well-known mss.-collector, from Násik and Nandarbár, where he had found them in the possession of Yajňeśvara Lakshmańa Pauráńika, Śankara Balavant Joshí and Tryambaka Rámacandra Joshí respectively. These were made use of by Dr. R. Sáma Śástry, and have been described by him in his introduction.

E. (D. A. V. College, Lahore collection). This ms., along with F., was saved while being thrown as an oblation to Sarasvatí into the river

which are to be found in the Vār. Śrauta (Gṛhyapurusha Par. Kh. 9, Ishtisutra II,3). This is in perfect accord with the beginning of the Vār. Gṛ.: atah param pariśishṭā maitrāyaṇīya-sūtrasya. From this we are further led to conclude that the Maitr. Gṛ. Par., quoted by Hemādri and others, was different from the Mān. Gṛ. Par. and was a supplementary treatise to the Vār. Gṛ.

THE VARĀHA-GṚHYASUTRA.

The Gṛhya was edited by Dr. R. Śāma Śāstry in 1921 and published in Gaekwad's Oriental Series as no. XVIII. An edition of the Śrauta was also promised, and accordingly a "press-copy" prepared, but owing to certain unavoidable circumstances it is still being indefinitely delayed.

While preparing his Gṛhya edition Dr. Śāstry suffered under the great disadvantage of having insufficient and partly ingenuine materials. In his printed work there is hardly a page that does not abound with unintelligible and distorted passages.

Our Materials.

The present edition of the Vār. Gṛ. is based on six mss. of the Gṛ. and four mss. of the two Vār. Paddhatis. A brief account of all these ten mss. is noted below:

I. Mss. of the Vār. Gṛ.

A. B. D. These mss. were secured by our friend R. A. Śāstry, the well-known mss.-collector, from Nāsik and Mandarbar, where he had found them in the possession of Yajñeśvara Lakshmaṇa Paurāṇika, Śankara Balavant Joshī and Tryambaka Rāmacandra Joshī respectively. These were made use of by Dr. R. Śāma Śāstry, and have been described by him in his Introduction.

E. (D. A. V. College, Lahore collection). This ms., along with F., was saved while being thrown as an oblation to Sarasvatī into the river

Godávarí by an old Násika widow. The ms. is written in Devanágarí characters on 19 leaves, which contain nine lines to a page on an average. It is about 150 years old. Though incomplete and full of clerical mistakes, it serves pretty well to corroborate the readings of F. with which it is closely related. As to the arrangement of subject-matter and division of chapters, ch. I-IV and VII-XII correspond with ch. I-IV and VI-XI of the printed text of Śáma Śástry. Ch. V in Śástry's text has been split up into two chapters. The 13th ch. on Arghyadána finishes off just before the words "Athálaṁkaraṅam", which are here made to begin the next chapter just in consonance with F. This brings the ms. to an end and the colophon reads: iti váráha-gṙhye shoḋaśaṁ khaṅḋaṁ śubhaṁ bhavatu.

F. (D. A. V. College, Lahore collection). The ms. is, like the others, written in Devanágarí script on 22 leaves which contain 9 lines to a page on an average. It is very nearly complete, only one leaf being missing in the middle. It stops towards the end of the 16th ch. and thus omits the Vaiśvadevakhaṅḋa, which is found only in A. The copyist must have been one who understood the text fairly well, for clerical errors are few and far between. It is the best ms. among the whole lot, and the Paddhatis testify to its having preserved the Váráha tradition more faithfully than the others. The arrangement of chapters in this ms. is the same as has been followed in the present edition.

Towards the end of the 16th ch. the ms. stops abruptly. A line more would have finished the chapter. It reads: dírgháyur asyá yaṅ patir jivátu śaradaṅ śatam iti trigvetayá símantaṁ karoty athá 'syáṅ.

G. It is not an independent ms. of the Gṙhya, but forms a part of the Vásishṫhí-Paddhati, wherein it is transcribed after the cúḋákarma covering foll. 54-69. It begins abruptly in the middle of the Játakarma: bhimṙśed veda te bhúmi hṙdayaṁ divi candramasi śritaṁ. The colophon at the end of Játakarma "váráha-sútre gṙhye dvitíyaṁ khaṅḋam" stands in evidence that it began with the first chapter as known to A. F.

Godāvarī by an old Nāsika widow. The ms. is written in Devanāgarī characters on 19 leaves, which contain nine lines to a page on an average. It is about 150 years old. Though incomplete and full of clerical mistakes, it serves pretty well to corroborate the readings of F. with which it is closely related. As to the arrangement of subject-matter and division of chapters, ch. I-IV and VII-XII correspond with ch. I-IV and VI-XI of the printed text of Śāma Śāstry. Ch. V in Śāstry's text has been split up into two chapters. The 13th ch. on Arghyadāna finishes off just before the words "Athālaṁkaraṇam", which are here made to begin the next chapter just in consonance with F. This brings the ms. to an end and the colophon reads : iti vārāha-gṛhye ṣoḍaśaṁ khaṇḍaṁ śubhaṁ bhavatu.

F. (D. A. V. College, Lahore collection). The ms. is, like the others, written in Devanāgarī script on 22 leaves which contain 9 lines to a page on an average. It is very nearly complete, only one leaf being missing in the middle. It stops towards the end of the 16th ch. and thus omits the Vaiśvadevakhaṇḍa, which is found only in A. The copyist must have been one who understood the text fairly well, for clerical errors are few and far between. It is the best ms. among the whole lot, and the Paddhatis testify to its having preserved the Vārāha tradition more faithfully than the others. The arrangement of chapters in this ms. is the same as has been followed in the present edition.

Towards the end of the 16th ch. the ms. stops abruptly. A line more would have finished the chapter. It reads : dīrghāyur asyā yaḥ patir jīvatu śaradaḥ śatam iti trigvetasyā aimantaṁ karoty athā 'syaḥ.

G. It is not an independent ms. of the Gṛhya, but forms a part of the Vārāhī-Paddhati, wherein it is transcribed after the cūḍākarma covering foll. 54-59. It begins abruptly in the middle of the Jātakarma : bhūmiśad veda te bhūmi hṛdayaṁ divi candramasi śritam. The colophon at the end of Jātakarma "vārāha-sūtre gṛhye dvitīyaṁ khaṇḍam" stands in evidence that it began with the first chapter as known to A. F.

It ends with the ninth ch. on Godána: svádhyáyavirodhino 'rthán utsŕjet 11 8 11 iti váráha-gŕhya ashťamaḿ khańḍaḿ 11 8 11 samápti gamat 11 śubhaḿ bhúyát.

II. Mss. of the Váráha-Gŕhyasútra-Paddhatis.

C 1 (used by Śástry), C 2 (Baroda library, acc. no.8088, granthas 1900), C 3 (D. A. V. College, Lahore collection). These are complete though corrupt mss. of the Paddhati of Gańgádhara, with the exception of a few missing leaves. These show no important differences. They all begin with Garbhádhána and end with Gŕhapraveśa.

C 2 ends: saḿvat 1724 varshe śake 1589 pravartamáne vaiśákha-máse śukla-pakshe aksha 3 bhauma-vásare ... likhito 'yaḿ grantha átma-paťhanárthe 11 śrí 11 tathá paropakárárthe 11 cch 11.

C 3 ends: saḿwat 1772 varshe áshádha-śuddhapakshe pańcamí.

C 4 (Baroda library, acc. no. 8092) This is the Paddhati of Vásishťha, and has already been referred to in connection with G. Out of 119 leaves 29 are missing. It begins: atha váráhasútrasya vasishťhokta vásishťhí paddhati likhyate. The order of rites differs widely from that of Gdh. In explaining the sútras it often repeats the very words of Gdh. It starts with Puńyáha, goes on with Viváhapaddhati, Upanayana and Vratas and ends with Godána.

REASONS FOR BRINGING OUT A NEW EDITION.

The existing edition of Dr. R. Sáma Śástry has some very serious short-comings, which, in the light of the new mss. discovered, it was absolutely necessary to rectify. The most striking of these is that five full chapters (XIII-XVII) and three-quarters of the sixth (XVIII) are a verbal reproduction of a Mán. Gŕ. ms. The editor failed to notice this, for while, in his introduction, he establishes the similarity of the Váráha rites to those of Ápastamba, Baudháyana and Hirańyakeśin, he omits to mention the Mánava. That for these five chapters and three-quarters as well the Váráhas possessed an independent text of their own

It ends with the ninth ch. on Godāna : svādhyāyavirodhino 'rthān utsrjet ll 8 ll iti vārāha-grhya ashtamah khandam ll 8 ll samāpti gamat ll śubham bhūyāt.

II. Mss. of the Vārāha-Grhyasūtra-Paddhatis.

C 1 (used by Śāstry), C 2 (Baroda Library, acc. no.8088, granthas 1900), C 3 (D. A. V. College, Lahore collection). These are complete though corrupt mss. of the Paddhati of Gangādhara, with the exception of a few missing leaves. These show no important differences. They all begin with Garbhādhāna and end with Grhapraveśa.

C 2 ends : samvat 1724 varshe śake 1589 pravartamāne vaiśākha-māse śukla-pakshe aksha 3 bhauma-vāsare ... likhito 'yam grantha ātma-pathanārthe ll śrī ll tatha paropakārārthe ll coh ll.

C 3 ends : samvat 1772 varshe śaśadha-śuddhapakshe pañcamī.

C 4 (Baroda Library, acc. no. 8092) This is the Paddhati of Vasishtha, and has already been referred to in connection with G. Out of 119 leaves 29 are missing. It begins : atha vārāhasūtrasya vasishthokta vāsishthī paddhati likhyate. The order of rites differs widely from that of Gdh. In explaining the sūtras it often repeats the very words of Gdh. It starts with Punyāha, goes on with Vivāhapaddhati, Upanayana and Vratas and ends with Godāna.

REASONS FOR BRINGING OUT A NEW EDITION.

The existing edition of Dr. R. Śāma Śāstry has some very serious short-comings, which, in the light of the new mss. discovered, it was absolutely necessary to rectify. The most striking of these is that five full chapters (XIII-XVII) and three-quarters of the sixth (XVIII) are a verbal reproduction of a Mān. Gr. ms. The editor failed to notice this, for while, in his introduction, he establishes the similarity of the Vārāha rites to those of Āpastamba, Baudhāyana and Hiranyakeśin, he omits to mention the Mānava. That for these five chapters and three-quarters as well the Vārāhas possessed an independent text of their own

and did not depend on the Mánavas is amply proved by the discovery of E. F. Besides, Gdh. comments upon the text supplied by E. F. and distinguishes the Váráhas from the Mánavas.

In Śástry's edition there are scores of instances where the text has either not been understood of misrepresented, e. g.

(i) yatrá 'pas taritavyá ásít - ati samudráya vaińave sindhúnáḿ pataye namaḿ. (p.20 ll. 3-4). Here the plural ápaḿ governs the singular ásít and the indeclinable ati stands alone having no relation with any word expressed or understood. Neither is there any such known verse as begins with ati samudráya. The correct reading, as supplied by Mán. Gŕ. (I.13.15), is: yatrá 'pas taritavyá ásídati - samudráya....(TS.IV.6.2.6). "Where the waters are to be crossed, (the bride-groom) sits down and recites the verse 'samudráya......'"

(ii) asaḿsŕshṫáḿ adharmeńo 'payacchet. (p.12.1.I), i.e. " (The young man) ought to marry an asaḿsŕshṫá (girl) in accordance with adharma".

(iii) máḿ ca paśyasi súryaḿ ca l anyeshu manas kŕtháḿ...(p.21.ll.2-3) The correct reading is má cányeshu manas kŕtháḿ, "do not engage thy mind in others". The omission of the negative particle makes the verse absurd, specially in view of the fact that the verse is addressed by the husband to his wife on her first entering his house.

RELATION WITH THE MAITRÁYAŃÍ-SAḾHITÁ.

1. The Mantras.

As was to be expected, all the mantras and anuvákas derived from the MS. are quoted by pratíka, but the contrary that all the pratíkas should refer to the MS., does not hold good in all cases. Aśmá bhava (III. II), śan no mitraḿ (XI.24) and śan no devíḿ (XIV.6) are to be referred back to Vár. Gŕ. itself (II.5, IV.3), where they are given in full. Similarly brahmańo granthir asi (V.20) stands for brahmańo granthir asi sa má visraḿsat, just on the model of práńánáḿ granthir.....visraḿsat

and did not depend on the Mānavas is amply proved by the discovery of E. F. Besides, Gdh. comments upon the text supplied by E. F. and distinguishes the Vārāhas from the Mānavas.

In Śāstry's edition there are scores of instances where the text has either not been understood or misrepresented, e. g.

(i) yatra 'pas taritavyā daīt - iti samudrāya vaikave sindhunām patsye mamit. (p.20 ll. 3-4). Here the plural āpaḥ governs the singular daīt and the indeclinable iti stands alone having no relation with any word expressed or understood. Neither is there any such known verse as begins with iti samudrāya. The correct reading, as supplied by Mān. Gṛ. (I.13.15), is: yatra 'pas taritavyā āsīdati - samudrāya....(TS.IV.6.2.6). "Where the waters are to be crossed, (the bride-groom) sits down and recites the verse 'samudrāya.....'."

(ii) asamārṣtām adharmeṇo 'payacchet. (p.12.1.1), i.e. " (The young man) ought to marry an asamārṣṭā (girl) in accordance with adharma".

(iii) mām ca paśyasi sūryam ca i anyeṣu manas kṛthāḥ...(p.21.ll.2-3) The correct reading is mā cānyeṣu manas kṛthāḥ, "do not engage thy mind in others". The omission of the negative particle makes the verse absurd, especially in view of the fact that the verse is addressed by the husband to his wife on her first entering his house.

RELATION WITH THE MAITRĀYANĪ-SAṂHITĀ.

1. The Mantras.

As was to be expected, all the mantras and anuvākas derived from the MS. are quoted by pratīkas, but the contrary that all the pratīkas should refer to the MS., does not hold good in all cases. Aśmā bhava (III. II), śaṃ no mitraḥ (XI.24) and śaṃ no devīḥ (XIV.6) are to be referred back to Vār. Gṛ. itself (II.5, IV.3), where they are given in full. Similarly brahmaṇo granthir asi (V.20) stands for brahmaṇo granthir asi sa mā visramsīt, just on the model of prāṇānām granthir....visramsīt

(ib.). See Mán. Gŕ. I. 22. 6.

Punaḿ patním agniḿ (XVI.9) is taken from Ŕv. (x.85.39) and is given sakalapáťhena in Mán. Gŕ. I.11.12, though at a subsequent place (I.15.1). which corresponds to the present Váráha sútra, it naturally refers to the mantra by pratíka. It is possible that the author of our work was unconsciously influenced by the Mán. Gŕ., with which he was already acquainted. Pŕéneḿ payo 'si (I.13) is also probably a pratíka. cf. Mán. Sŕ. 1.2.3.25. It is not derived from MS.

Śítena vá udakene 'dhi and ushńena vá udakene 'dhi (IV.7), vishťambho 'si (IX.14) and ráshťrabhrd asi (XI.6) could as well have been intended by the author to stand as complete mantras by themselves. For the fuller text of ushńena vá udakene 'dhi (and by analogy of śítena vá udakene 'dhi) see Mán. Gŕ. 1.21.2, Apmp. II.1.1., for vishťambho 'si TS. III.5.2.2., KS. XVII.7. Ráshťrabhŕd asi occurs in Mán. Gŕ. 1.9.9 as well without any one of the extensions of Apmp. II.9.7.9.

2. Sandhi.

The Vár. Gŕ. proper does not share with its saḿhitá any of the peculiarities of sandhi. In the mantras, however, quoted by pratíkas, there is only one case where an occasion was afforded to the Sútrakára of choosing between the Saḿhitá and his own usage. The corrupt mss., unaffected by the emendations of the learned scribes, have preserved the variably now the one and now the other reading. For details see notes 3 and 4 on IV.4. The same confusion is observable in Mán. Gŕ. II.17.7, which., however, presents a few more examples of this sandhi. See Knauer's Einleitung, sec. 8.

RELATION WITH THE VÁR. ŚRAUTA AND THE PARIŚISHŤAS.

1. The borrowings and the disagreements.

Our Vár. Gŕ. text is a later compilation than the Vár. Śr. and its Pariśishťas. Hence, very naturally it has frequently drawn upon them.

(ib.). See Mān. Gṛ. I. 22. 6.

Punaḥ patnīm agnir (XVI.9) is taken from Ṛv. (x.85.39) and is given sakalapāṭhena in Mān. Gṛ. I.11.12, though at a subsequent place (I.15.1). which corresponds to the present Varāha sūtra, it naturally refers to the mantra by pratīka. It is possible that the author of our work was unconsciously influenced by the Mān. Gṛ., with which he was already acquainted. Prāṇaḥ pavo 'si (I.15) is also probably a pratīka. cf. Mān. Śr. 1.2.3.25. It is not derived from MS.

Sītena vā udakena 'dhi and uṣṇena vā udakena 'dhi (IV.7), viṣṇumukho 'si (IX.14) and rakṣoghnam asi (XI.6) could as well have been intended by the author to stand as complete mantras by themselves. For the fuller text of uṣṇena vā udakena 'dhi (and by analogy of sītena vā udakena 'dhi) see Mān. Gṛ. 1.21.2, Āpmp. II.1.1., for viṣṇumukho 'si TS. III.5.2.2., KS. XVII.7. Rakṣoghnam asi occurs in Mān. Gṛ. 1.9.9 as well without any one of the extensions of Āpmp. II.9.7.9.

2. Sandhi.

The Vār. Gṛ. proper does not share with its saṁhitā any of the peculiarities of sandhi. In the mantras, however, quoted by pratīkas, there is only one case where an occasion was afforded to the Sūtrakāra of choosing between the Saṁhitā and his own usage. The corrupt mss., unaffected by the emendations of the learned scribes, have preserved the variably now the one and now the other reading. For details see notes 3 and 4 on IV.4. The same confusion is observable in Mān. Gṛ. II.17.7, which, however, presents a few more examples of this sandhi. See Knauer's Einleitung, sec. 8.

RELATION WITH THE VĀR. ŚRAUTA AND THE PARIŚISHTAS.

1. The borrowings and the disagreements.

Our Vār. Gṛ. text is a later compilation than the Vār. Śr. and its Pariśishtas. Hence, very naturally it has frequently drawn upon them.

Upanishadarháḿ (VIII.12.13) is taken over verbally from one of the Pariśishťas, the Antarkyakalpa. The Gŕhyapurusha, the first of the Pariśishťas, forms the source of the majority of the sútras in the Vaiśvadevakarma (ch. XVII), and still another Pariśishťa, the Rahasya, has supplied materials for Pravargya (VII.17.20). This community of relationship is extended further to common corruptions and confusions between the right and the wrong readings of the mantras, e. g. sŕjávaháv ubhau, vethaveha (XIV.13), agna áyúḿshi (IV.4), etc.

A close examination of the few Śrautá extracts given in our footnotes would show that points of difference are not altoghether lacking. In such a corrupt state of the Váráha mss. as we have them, minor differences which could be accounted as clerical mistakes and later emendations, cannot be seriously taken to have existed from the beginning, e.g pavitre stho vaishńavya iti (1.12): pavitre stho vaishńavyá iti (cf. VS.). Still there is one instance, in which the Gŕhya has certainly deviated from the Śrauta. It reads: dhvántá vátá agnim abhi ye saḿpatanti 1 dúrehetiḿ patatrí vájinívána....(XV.1), while the Śrauta agreeing in all essentials with TS. 1.7.7.2 feads: dhvántaḿ vátágram anu saḿcarantau 1 dúrehetiḿ patatrí 'ndriyáván..... The variations could possibly be accounted for as due to the influence of Mán. Gŕ. 1.13.4, which is identical with our Gŕhya, but for two variants: ańkú, saḿcaranti in the majority of the mss., though ańko pointing to ańkau and saḿpatanti are also preserved in some mss.

RELATION WITH THE MÁNAVA GŔHYASÚTRA.

The Váráha Gŕ. runs parallel to the Mán. with several identical sútras, which have been noted in the footnotes of our text. Besides minor differences in details, Dantodgamana and Pravadanakarma are unknown to the Mánavas. Puḿsavanam of Vár. is replaced by Phala-snánam, while Putrábhimantrańam and Annapráśanam have nothing particularly common.

Upanishadarhan (VIII.12.15) is taken over verbally from one of the Pariśishṭas, the Antarkyakalpa. The Gṛhyapurusha, the first of the Pariśishṭas, forms the source of the majority of the sūtras in the Vaiśvadevakarma (ch. XVII), and still another Pariśishṭa, the Rahasya, has supplied materials for Pravargya (VII.17.20). This community of relationship is extended further to common corruptions and confusions between the right and the wrong readings of the mantras, e. g. sṛjdvaháv ubhau, vethavena (XIV.13), agna āyūṁshi (IV.4), etc.

A close examination of the few Śrauta extracts given in our foot-notes would show that points of difference are not altogether lacking. In such a corrupt state of the Vārāha mss. as we have them, minor differences which could be accounted as clerical mistakes and later emendations, cannot be seriously taken to have existed from the beginning, e.g. pavitre stho vaishṇavyā iti (1.12) : pavitre stho vaishṇavyā iti (cf. VS.) Still there is one instance, in which the Gṛhya has certainly deviated from the Śrauta. It reads : dhvāntā vātā agnim abhi ye saṁpatanti 1 dūrehetih patatrī vājinīvān....(XV.1), while the Śrauta agreeing in all essentials with TS. 1.7.7.2 reads : dhvāntam vātāgram anu saṁcarantau 1 dūrehetih patatrī 'ndriyāvān..... The variations could possibly be accounted for as due to the influence of Mān. Gṛ. 1.13.4, which is identical with our Gṛhya, but for two variants : abhi, saṁcaranti in the majority of the mss., though abhi pointing to abhau and saṁpatanti are also preserved in some mss.

RELATION WITH THE MĀNAVA GṚHYASŪTRA.

The Vārāha Gṛ. runs parallel to the Mān. with several identical sūtras, which have been noted in the footnotes of our text. Besides minor differences in details, Dantodgamana and Pravadanakarma are unknown to the Mānavas. Puṁsavanam of Vār. is replaced by Phala-snānam, while Putrābhimantraṇam and Annaprāśanam have nothing particularly common.

RELATION WITH THE KÁŤHAKA-GŔHYASÚTRA.

Next to the Mánavas, the Kaťhas bear the closest affinities with the Váráhas. In some chapters such as the Vratáni, Upákarańań, Utsarjanań and Anadhyáyáń the three Grhyasútras - the Mán., the Vár., the Káth. - have much the same tradition. A detailed discussion of this common tradition lies outside the scope of our introduction. We shall be content to simply indicate that in some respects the Váráhas stand nearer to the Kaťhas than to the Mánavas who belong to their own śákhá. Thus IV.21 and VIII.12 are identical with Káťh. Gŕ. XL.17, X.1.2 as against Mán. Gŕ. 1.21.12, 7.1. Cf. also sańvatsarań mátá-pitarau na mánsam aśníyátám (III.7) with Káth. Gr. XXXVI.13 mánsań tu ná 'śnítań (sańvatsarań to be supplied from the previous sú., and mátá-pitarau to be understood as the subject of aśnítań), as against Mán.Gŕ.1.18.7 na madhu mánse práśníyád á paśubandhát. prapatato in IV.13 agrees with Káth.Gr.XL.1. as against Mán. Gŕ. 1. 21. 8. pravapato.

RELATION WITH OTHER GŔHYASÚTRAS.

When Mán. and Káth. fail, one or other of the gŕhyasútras supply counterparts for the Váráha. A few exemples are:

(I) Áśv. Gŕ. 1.10.23-25: Barhishi púrńa-pátrań ninayet 1 esho 'vabhŕthań 1 pákayajńánám etat tantram. It is identical with Vár. 1.34 sqq. (I).

(II) Áp. Gŕ. VI.15.8: putrasya náma dadháti pitá máte 'ti: Vár. III.1 pitá mátá ca putrasya náma dadhyátám. The other Gŕ. sútras do not mention mátá.

(III) The three gŕhyas of the Sáma-Veda - the Khád.11.3.29, the Gobh. 11.9.21, the Jaim. 1.11 - use the mantra tryáyushań.....for múrdha-parigrahańa in cúdákarańam, thus corresponding with Vár. IV.19 tryáyushań.....iti śirań sańmŕśati.

(I) Vár. I.35, 36 are to be rearranged accordingly.

RELATION WITH THE KATHAKA-GRHYASUTRA.

Next to the Mānavas, the Kaṭhas bear the closest affinities with the Vārāhas. In some chapters such as the Vratāni, Upākaraṇam, Utsarjanam and Anadhyāyāh the three Gṛhyasūtras - the Mān., the Vār., the Kāṭh. - have much the same tradition. A detailed discussion of this common tradition lies outside the scope of our introduction. We shall be content to simply indicate that in some respects the Vārāhas stand nearer to the Kaṭhas than to the Mānavas who belong to their own śākhā. Thus IV.21 and VIII.12 are identical with Kāṭh. Gṛ. XL.17, X.1.2 as against Mān. Gṛ. 1.21.12, 7.1. Cf. also saṁvatsaram mātā-pitarau na māṁsam aśnīyātām (III.7) with Kāṭh. Gṛ. XXXVI.13 māṁsam tu na 'śnītān (saṁvatsaram to be supplied from the previous sū., and mātā-pitarau to be understood as the subject of aśnītān), as against Mān.Gṛ.1.18.7 na madhu māṁse prāśnīyād ā paśubandhāt. prapatato in IV.13 agrees with Kāṭh.Gṛ.XL.1 as against Mān. Gṛ. 1. 21. 8. pravapato.

RELATION WITH OTHER GRHYASUTRAS.

When Mān. and Kāṭh. fail, one or other of the gṛhyasūtras supply counterparts for the Vārāhas. A few exemples are:

(I) Āśv. Gṛ. 1.10.23-25 : Barhiṣi pūrṇa-pātram ninayet 1 esho 'vabhṛtha 1 pakvayajñānām etat tantram. It is identical with Vār. 1.34 sqq. (1).

(ii) Āp. Gṛ. VI.15.8 : putrasya nāma dadhāti pitā mātā 'ti : Vār. III.1 pitā mātā ca putrasya nāma dadhyātām. The other Gṛ. sūtras do not mention mātā.

(iii) The three gṛhyas of the Sāma-Veda - the Khād.11.3.29, the Gobh. 11.9.21, the Jaim. 1.11 - use the mantra tryāyuṣam....for mūrdha-parigrahaṇa in cūḍākaraṇam, thus corresponding with Vār. IV.19 tryāyuṣam....iti śirah saṁmṛśati.

---

(1) Vār. I.35, 36 are to be rearranged accordingly.

(IV) Kauśít. Gŕ. 11.1 (2): yajńasyo 'pavíteno 'pavyayámi (3): Vár. v. 8 yajńasya tvo 'pavíteno 'pavyayámi. Other gŕhyasútras read upanahyámi in place of upavyayámi.

(V) Baudh. Gŕ. 11.7 (4): suśravań....bhúyásam is identical with Vár. v. 25 suśravań.....bhúyásam.

DISTINCTIVE FEATURES OF THE VÁR. GŔ.

Unlike any one of the other known gŕhyasútras (5), the Vár. starts with enumerating the Vár. Śr. Pariśishṫas and after Pákayajńáń it begins the saṁskáras proper with Játakarma and ends with Símantonnayana, adding at the end Vaiśvadevakarma. Thus it deals with only half the ritual. To the usual saṁskáras it adds Dantodgamana preceding Annapráśana, and among the marriage rites it devotes special attention to the sounding of "all musical instruments", which is elevated into a separate rite and covers the entire thirteenth chapter.

In details many points of difference and of particular interest can be noted in almost every chapter. Some of them are noted here:

1.6. The Áhitágni is required to sacrifice in the Dakshińágni fire.

---

(2) Prof. Caland's ms.

(3) Saṁskáraratnamálá p. 189: yajńopavíteno 'pavyayámi.

(4) This refers to Prof.Caland's forthcoming edition.

(5) The following gŕhyasútras have been consulted for writing this and the previous sections: Áśv. (Bibliotheca Indica), Śáńkh. (Oldenberg), Kauśít (Prof.Caland's fragmentary ms.), Jaim. (Lahore), Gobh. (Knauer), Khád. (Mysore), Kauś. (Bloomfield), Mán. (Knauer), Káṫh. (Caland), Bodh. (Caland(s edit. in ms.), Bhár. (Salomons), Áp. (Winternitz), Hir. (Kirste), Vaikh. (Caland), Pár. (Stenzler). Through Prof. Caland's good offices I had obtained the Madras ms. (in Devanágari copy) of Vádhúla-Kalpa-vyákhyá. Towards its end there is a brief vyákhyá of the Vádhúla-Gŕhya, but on account of its succinctness I could make little use of it.

(IV) Kauśit. Gr. II.1 (2) : yajñasyo 'pavītene 'pavyayāmi (3) : Vār. v. 8 yajñasya tvo 'pavītene 'pavyayāmi. Other gṛhyasūtras read upanahyāmi in place of upavyayāmi.

(V) Baudh. Gr. II.7 (4) : suśravaḥ....bhūyāsam is identical with Vār. v. 25 suśravaḥ.....bhūyāsam.

DISTINCTIVE FEATURES OF THE VĀR. GR.

Unlike any one of the other known gṛhyasūtras (5), the Vār. starts with enumerating the Vār. Śr. Paribhāṣās and after Pākayajñam it begins the saṁskāras proper with Jātakarma and ends with Sīmantonnayana, adding at the end Vaiśvadevakarma. Thus it deals with only half the ritual. To the usual saṁskāras it adds Dantodgamana preceding Annaprāśana, and among the marriage rites it devotes special attention to the sounding of "all musical instruments", which is elevated into a separate rite and covers the entire thirteenth chapter.

In details many points of difference and of particular interest can be noted in almost every chapter. Some of them are noted here:

I.6. The Āhitāgni is required to sacrifice in the Dakṣiṇāgni fire.

---

(2) Prof. Caland's ms.

(3) Saṁskāraratnamālā p. 189 : yajñopavītene 'pavyayāmi.

(4) This refers to Prof.Caland's forthcoming edition.

(5) The following gṛhyasūtras have been consulted for writing this and the previous sections : Āśv. (Bibliotheca Indica), Śāṅkh. (Oldenberg), Kauśit (Prof.Caland's fragmentary ms.), Jaim. (Lahore), Gobh. (Knauer), Khād. (Mysore), Kauś. (Bloomfield), Mān. (Knauer), Kāṭh. (Caland), Bodh. (Caland's edit. in ms.), Bhār. (Salomons), Āp. (Winternitz), Hir. (Kirste), Vaikh. (Caland), Par. (Stenzler). Through Prof. Caland's good offices I had obtained the Madras ms. (in Devanāgarī copy) of Vādhūla-Kalpa-vyākhyā. Towards its end there is a brief vyākhyā of the Vādhūla-Gṛhya, but on account of its succinctness I could make little use of it.

11.i,2,12 have no exact parallels. dhruvaṁ prapadye...is a new mantra.

11.3 prohibits the mother from touching the child until the mantras have been chanted.

11.8 Gold is the principal ingredient in the food given to the new-born child, and an optional prescription is made for its continual use (after rubbing it in water) upto the twelfth year.

111.3. The girl (even that of a Bráhmańa) is to be given only one name.

111.4. The mantra somasya tvá dyumnena (MS. 11.6.11) is applied for abhimarśana.

111.12 prescribes the dírghas for Annapráśana.

IV. 3-5 have no exact parallels.

IV.7 has a new mantra: śítena vá udakene 'dhi.

IV.12 allows the option: mátá 'nyá vá 'vidhavá.

IV.23, V.4, 38, 40 have no parallels.

V. 27 lays down for the brahmacárí the use of a kemańḍalu, and that of a different form for the Bráhmańa, the Kshattriya and the Vaiśya. The Kamańḍalu appears again in IX.15.

VI.17 prohibits the begging of salt.

IX.20, X.2 have no exact parallels.

X.14. The marriage-agreement is made by both the parties with cow-dung in their hands.

DATE OF COMPOSITION OF THE VÁR. GŔ.

The Vár. Gŕ. not only begins with enumerating the Pariśishťas, but in sections such as the Upanishadarháń and the major part of the Vaiśvadevakarma it depends for its text entirely upon them. The Pariśishťas, themselves, are younger than the Vár. Śr. to which they are appended. A detailed description of guńavidhi, codanavidhi, prayojanavidhi, ādeśavidhi and other technicalities of the Mímáṁsásútras in the Pariśishťas gives us the upper limit for the age of their compilation. For the lower limit we are left free to make surmises. From the option made in the slaughter of a cow at the Madhuparka, Dr. Śástry infers the Gŕhya to have

II.1,2,12 have no exact parallels. dhruvat pragadye...is a new mantra.

II.5 prohibits the mother from touching the child until the mantras have been chanted.

II.8 Gold is the principal ingredient in the food given to the new-born child, and an optional prescription is made for its continual use (after rubbing it in water) upto the twelfth year.

III.3. The girl (even that of a Brāhmaṇa) is to be given only one name.

III.4. The mantra somasya tvā dyumnena (MS. II.6.11) is applied for abhimarśana.

III.12 prescribes the dirghas for Annaprāśana.

IV. 3-5 have no exact parallels.

IV.7 has a new mantra: śitena vā udakena 'dhi.

IV.12 allows the option: mātā 'nyā vā 'vidhavā.

IV.23, V.4, 38, 40 have no parallels.

V. 27 lays down for the brahmacārī the use of a kamaṇḍalu, and that of a different form for the Brāhmaṇa, the Kshattriya and the Vaiśya. The Kamaṇḍalu appears again in IX.15.

VI.17 prohibits the begging of salt.

IX.20, X.2 have no exact parallels.

X.14. The marriage-agreement is made by both the parties with cow-dung in their hands.

DATE OF COMPOSITION OF THE VĀR. GṚ.

The Vār. Gṛ. not only begins with enumerating the Pariśishṭas, but in sections such as the Upanishadarhāṇ and the major part of the Vaiśvadevakarma it depends for its text entirely upon them. The Pariśishṭas, themselves, are younger than the Vār. Śr. to which they are appended. A detailed description of guṇavidhi, codanavidhi, prayojanavidhi, deśavidhi and other technicalities of the Mīmāṁsāśāstras in the Pariśishṭas gives us the upper limit for the age of their compilation. For the lower limit we are left free to make surmises. From the option made in the slaughter of a cow at the Madhuparka, Dr. Śāstry infers the Gṛhya to have

been composed in the first and second centuries A. D.

Such grammatical peculiarities as the use of dative asyai for gen., nom. pl. for acc. pl. in í-stems or even the use of the absolutive in stead of the finite verb do not give any indications of a particular age. Neither do the sútras identical with Mán., Káth., Áśv. and other gŕhyas point inequivocally to the priority of the one to the other. The same passage quoted in the Mán. and the Vár. (VIII.6) as a śruti is incorporated in the Káth. without any indication of its being a citation. Similar is the Vár. treatment of some of the śrutis of the Mánavas. Our thorough investigation into the matter has convinced us that this can also form no sound basis to construct our chronology upon. The 'ity eke' passages also do not allow of definite identifications. Ápohishṫhíyene 'ty eke, XIV.24 could probably refer to Mán. 1.11.26. The importance attached to yajńopavíta in the Vár. may serve for some scholars as an additional indication of the priority of the Mán. But then the Bodh., which has hitherto been considered as one of the oldest sútras, and the accented Káṫh. Árańyaka including the Upanayana-Bráhmańa would have to be considered as younger productions. The rite for accepting a kamańdalu in the Upanayana and later in the Samávartana is rather to be taken as due to an influence of the Dharmaśástras, and accordingly the question of age is to be considered in relation therewith.

With regard to its relation to the Káṫh. Gŕ., might be here suggested that the Vár. was composed at a time when the Kaṫhas were still living in close proximity, for there is not an insignificant number of sútras, which agree with the Káṫh. Gŕ. as against the Mán., besides a number of sútras common to all the three.

We have not been able to trace in the vast ritual literature any quotations from the Vár. Gŕ. In our own days the Varáhas have been absorbed among the Mánavas.

been composed in the first and second centuries A. D.

Such grammatical peculiarities as the use of dative ayai for gen., nom. pl. for acc. pl. in ī-stems or even the use of the absolutive instead of the finite verb do not give any indications of a particular age. Neither do the sūtras identical with Mān., Kāṭh., Āśv. and other gṛhyas point inequivocally to the priority of the one to the other. The same passage quoted in the Mān. and the Vār. (VIII.6) as a śruti is incorporated in the Kāṭh. without any indication of its being a citation. Similar is the Vār. treatment of some of the śrutis of the Mānavas. Our thorough investigation into the matter has convinced us that this can also form no sound basis to construct our chronology upon. The 'ity eke' passages also do not allow of definite identifications. Apohiṣṭhīyena 'ity eke, XIV.24 could probably refer to Mān. I.11.26. The importance attached to yajñopavita in the Vār. may serve for some scholars as an additional indication of the priority of the Mān. But then the Bodh., which has hitherto been considered as one of the oldest sūtras, and the accented Kāṭh. Āraṇyaka including the Upanayana-Brāhmaṇa would have to be considered as younger productions. The rite for accepting a kamaṇḍalu in the Upanayana and later in the Samāvartana is rather to be taken as due to an influence of the Dharmaśāstras, and accordingly the question of age is to be considered in relation therewith.

With regard to its relation to the Kāṭh. Gṛ., might be here suggested that the Vār. was composed at a time when the Kaṭhas were still living in close proximity, for there is not an insignificant number of sūtras, which agree with the Kāṭh. Gṛ. as against the Mān., besides a number of sūtras common to all the three.

We have not been able to trace in the vast ritual literature any quotations from the Vār. Gṛ. In our own days the Vārāhas have been absorbed among the Mānavas.

A CRITICAL STUDY OF THE VÁR. GŔ. TEXT.

The text of the Vár. Gŕ. as presented to scholars in this edition is based mostly entirely on one ms. F. with very few emendations. The other mss. including Dr. Śástry's edition and the Paddhatis have been reproduced fully in the footnotes, and often supply or help in determining good readings. It will be seen that the text bristles with ungrammatical and peculiar formations. Of these the largest number of corruptions is to be met with in the mantras, as is the case with many other gŕhyasútras. Many of them could be accounted for by the scanty material consequent upon the ever decreasing numbers of the Váráha families in the past centuries, but there are not a few others which could not be reasonably ascribed to the fault of later generations.

The following short notes on some of the sútras would help in the critical study of our text:

- 1.1 ataḣ paraḿ pariśishťá maitráyańíyasútrasya. pariśishťá cannot be understood as a ved. neut. nom. pl., but is most pfobably intended as masc. pariśishťáḣ, which, however, is to be corrected to pariśishťáni. In view of the plurality of the Pariśishťas the singular pariśishťaḿ of Sh. is not preferable. Cf. the colophon at the end of Vár.Śr. ms. - Anugrahika.....bhútotpattir iti dvávimśatiḣ pariśishťa-sańkhyánam - The long dvandva compound of 25 members ends as feminine singular, and further, though grammatically unassailable, is the very uncommon expression dvávimśatiḣ pariśishťa-sańkhyánám (instead of o pariśishťánám).
- 1.5. sváhákáránte nigadya homáḣ. The first word is undoubtedly a mistake for sváhákárántaḿ. cf. Vár. Śr. p. 2: ásíno juhuyáj jánvagnau (read jánvákno) nigadya sváhákárántaḿ.
- 1.6. paratantrotpattiḣ is not intelligible to us.
- 1.7. paścárdhád udícíḿ lekháḿ likhati o, dakshińárdhát prácíḿ o, uttarárdhát prácíḿ o madhye dve tisro vá prácíḣ o, madhyád vá. paścárdhát, dakshińárdhát, uttarárdhát and madhyát stand respectively for paścárdhe, dakshińárdhe, uttarárdhe and madhye. Thus the intendend lines would be drawn in the following manner:

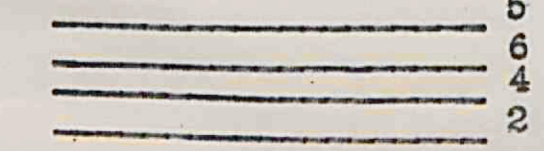

A CRITICAL STUDY OF THE VĀR. GR. TEXT.

The text of the Vār. Gr. as presented to scholars in this edition is based mostly entirely on one ms. F. with very few emendations. The other mss. including Dr. Śāstry's edition and the Paddhatis have been reproduced fully in the footnotes, and often supply or help in determining good readings. It will be seen that the text bristles with ungrammatical and peculiar formations. Of these the largest number of corruptions is to be met with in the mantras, as is the case with many other gṛhyasūtras. Many of them could be accounted for by the scanty material consequent upon the ever decreasing numbers of the Vārāha families in the past centuries, but there are not a few others which could not be reasonably ascribed to the fault of later generations.

The following short notes on some of the sūtras would help in the critical study of our text:

- 1.1 ataḥ param pariśiṣṭā maitrāyaṇīyasūtrasya. pariśiṣṭā cannot be understood as a ved. neut. nom. pl., but is most probably intended as masc. pariśiṣṭaḥ, which, however, is to be corrected to pariśiṣṭāḥ. In view of the plurality of the Pariśiṣṭas the singular pariśiṣṭaḥ of Sh. is not preferable. Cf. the colophon at the end of Vār.Śr. ms.

- Anugrahikas....bhūtotpattir iti dvaviṁśatiḥ pariśiṣṭa-saṁkhyānam - The long dvandva compound of 25 members ends as feminine singular, and further, though grammatically unassailable, is the very uncommon expression dvaviṁśatiḥ pariśiṣṭa-saṁkhyānam (instead of o pariśiṣṭānām).

- 1.5. svāhākārānte nigadya homaḥ. The first word is undoubtedly a mistake for svāhākārāntam. cf. Vār. Śr. p. 2: dakṣiṇo juhvāṁ jānvagnau (read jānvakno) nigadya svāhākārāntam.

- 1.6. paratantrotpattiḥ is not intelligible to us.

- 1.7. paścārdhād udīcīṁ lekhāṁ likhati o, dakṣiṇārdhāt prācīṁ o, uttarārdhāt prācīṁ o madhye dve tisro vā prācīḥ o, madhyād vā. paścārdhāt, dakṣiṇārdhāt, uttarārdhāt and madhyāt stand respectively for paścārdhe, dakṣiṇārdhe, uttarārdhe and madhye. Thus the intended lines would be drawn in the following manner:

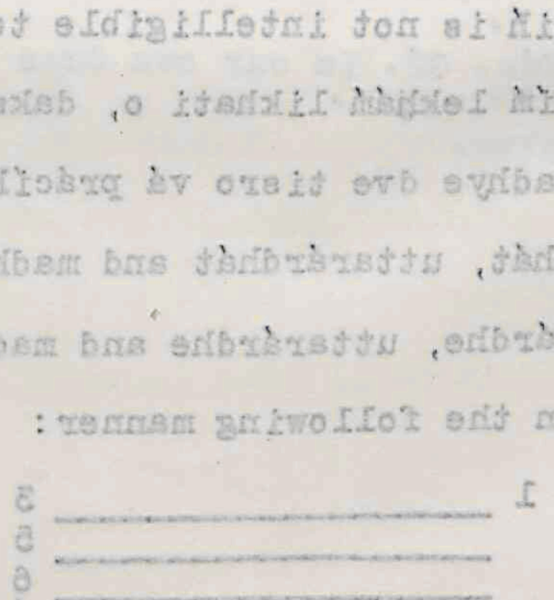

cf. Śáńkh. 1.7, Khád. 1.2.2.3, Jain. 1.1. Gobh. 1.1.9.

- sarváń prádeśa-mátryo darbheńá 'valikhet. prádeśamátríń would have been the correct form. So also apratyákhyáyinyań for apratyákhyáyiníń in V. 27.

- 1.12. prokshańí-dharmaiń sańskŕtya (identical with Vár. Śr. p.36) was probably originally prokshańír dharmaiń o. cf. Vár. Śr. p.28: prokshańíń sańskurute.

- aditirasi nácchinnapatrá (identical with Vár. Śr. p.41) is hopelessly corrupt. For parallel passages see our footnote 9 on p.4.

- 1.21. The absolutive yojayitvá stands for the finite verb. see also V.28, VIII.5 (dharbha-páńis triń sávitrím adhítya). The commentators of sútra works have very often split up the continuous text into sútras ending with absolutives, which they have treated as finite verbs. But of an original absolutive standing for a finite verb only one (?) instance has bee noted by Delbrück: átithyena vai devá ishŕvá tánt samad avindata, ŚB.III. 4.2.1.

- 1.23. kámań purastád dhuro juhoti. We fail to decide if purastád dhuro is to be taken as one word.

- tvayá prasútá gám aśvań púrushań sanemi I.23 ought to be...sanema. cf. Vár. Śr. Par. p. 187.

- Correct the arrangement of sútras I.23, 24, ending the former with atigáhemahi dvisham iti and the latter with tithiń ca.
dvishań in the verse viśvá agne ... ought to have been dvishań in conformity with viśváń in the first line. Cf. Ŕv. 11.i.3.

- 1.29. In view of bhúń sváhe 'ti práyaścittáhutíś ca we expect the previous verses to end with an iti.

- 11.7. jayábhyátánánáń ráshŕrabhŕtaś cai 'ke ought to have been jayábhyátánán o just as ráshŕrabhŕtań.

- 11.12. Shaďarcam recurs in Vár. Śr. Par. Praśna kh. 9. So also Śánkh. Śr. XVIII.23.7. and com. on IV.2.8.

- 111.9-11. These three sútras dealing with Putrábhimantrańań ought to have preceded the 8th sútra which relates to Dantodgamana, and is, according to the Paddhati of Gangádhara, immediality followed by Annapráśana, of which it virtually forms a part.

cf. Sāṅkh. I.7, Khād. I.2.2.3, Jaiṁ. I.1. Gobh. I.1.9.

- sarvaṁ pradeśa-mātryo darbhena 'valikhet. pradeśamātrīṁ would have been the correct form. So also apratyaṅmukhyāyinyaṁ for apratyaṅmukhyāyinīṁ in V. 27.

- I.12. prokṣaṇī-dharmaiṁ saṁskṛtya (identical with Vār. Śr. p.36) was probably originally prokṣaṇīr dharmaiḥ c. cf. Vār. Śr. p.28: prokṣaṇīṁ saṁskurute.

- aditirasi nācchinnapatrā (identical with Vār. Śp. p.41) is hopelessly corrupt. For parallel passages see our footnote 9 on p.4.

- I.21. The absolutive yojayitvā stands for the finite verb. see also V.28, VIII.5 (dharbha-pāṇis trīn sāvitrīm adhītya). The commentators of sutra works have very often split up the continuous text into sutras ending with absolutives, which they have treated as finite verbs. But of an original absolutive standing for a finite verb only one (?) instance has be noted by Delbrück: ātithyena vai devā iṣṭvā tānt samad avindata, SB.III. 4.2.1.

- I.23. kaṁsaṁ pūrṇaṁ dhuro juhoti. We fail to decide if pūrṇaṁ dhuro is to be taken as one word.

- tvayā praṣṭā gāṁ aśvaṁ puruṣaṁ sanemi I.25 ought to be....sanema. cf. Vār. Śr. Par. p. 157.

- Correct the arrangement of sutras I.23, 24, ending the former with atigāhemahi dviṣaṁ iti and the latter with itiṁ ca.

dviṣaṁ in the verse viśvā agne ... ought to have been dviṣaṁ in conformity with viśvāṁ in the first line. Cf. Ṛv. II.1.3.

- I.29. In view of bhūḥ svāhe 'ti prāyaścittāhutīś ca we expect the previous verses to end with an iti.

- II.7. jyeṣṭhyāyatanāṁ rāṣṭrabhṛtaś cai 'ke ought to have been jyeṣṭhyāyatanān o just as rāṣṭrabhṛtaḥ.

- II.12. ṣaḍarcaṁ recurs in Vār. Śr. Par. Praśna kh. 9. So also Śāṅkh. Śr. XVIII.23.7. and com. on IV.2.3.

- III.9-11. These three sutras dealing with Putrābhimantraṇam ought to have preceded the 8th sutra which relates to Dantodgamana, and is, according to the Paddhati of Gaṅgādhara, immediately followed by Annaprāśana, of which it virtually forms a part.

- 111.10. veshṫya in our text mss. is a mistake for praveshṫya.

- 111.13. sarva ŕtavo viváhe 'mágha-caitrau másau parihápya. E. F. have very faithfully preserved the avagraha in amágha, which is explained by the Paddhati by pauśa. This negative denomination is worthy of our sútra alone.

- IV.6. Correct vyáhŕtibhiś co 'ktań ...to vyáhŕtibhiś ca 1 uktań ...
So also in V. 11.

- IV.7. Śítena vá udakene 'dhi, ushńena vá udakene 'dhi. From Ath. Veda downwards the entire ritual literature is unanimous in reading ... váya ... (or ... váyav ...).

- IV.16, IX.3. Śundha ought to have been śundhi as in all other gŕhyas.

- IV.20. parigŕhya gomayena keśán uttara-púrvasyáń gŕhasya múshyám antará gehát paladań ca nidadhyát. In spite of the explanation of Vasishṫha (see p.21, footnote 8) the exact meaning is by no way clear. For paladań cf. AV. IX.3.4: tŕńair ávŕtá paladán vasáná.

- IV.22. pakshmaguńań tilapiśitań ca keśavápáya prayacchati. Cf. Mán. Gŕ. 1.21.12 pakshmagudań tilapiśitań ca ... and Káṫh. Gŕ. XL.18 pakshmaguńań tilapeśalań ... . Ashṫávakva reads pakshmaguńań and explains it thus: keśavápáya tv avikalál lavakát tŕtíyo bhágań pakshmaguńa iti ke cit, 1 uktávo (ushńo, v.l.) nityekaparo (?) vyajanávayava ity anye, and further: tilapiślań tilapishṫań tilapúrńań (... cúrńań, v.l.) vá kacchapakaṫáhań dadyát (com. on Mán. Gŕ. ib.) The Káṫh. Gŕ. is explained by Devapála, Brahmabala and Ádityadarśana respectively als follows: súkshmair úrńáguńair veshṫitań tilapátrań nápitáya dadáti 1 saństhite keśagrathanayogyań nílalohitádisútrań kaumárań tilamásha-kŕsarań ca nápitáya prayacchati 1 pakshmaguńam aurńaguńaveshṫitań tilapúrńań śarávań ca keśavápáya nápitáya prayacchati.

- IV.23. is not intelligible.

- V.4. Though the words are clear, we have not been able to grasp the sense.

- V.9. yáś cá 'gná devír antán abhito tatantha and vasúni cáyyo (?) vibhajáya jiyán (recurs in XII.3 ... jíyám) are corrupt. Enormous varia-

tions and corruptions are to be met with in other texts, e. g. AV. XIV.1.45, SMB.1.1.5, Ápmp. 11.2.5, Bhár. Gŕ. 1.5, Mán. Gŕ. 1.22.3, and AV.11.13.3, XIX,24,6, Ápmp. 11.2.8, Hir. Gŕ. 1.4.3, Bhár. 1.6, Káṫh. XLI.7, Mán. ib.

- V.20. Sá má visraṁsat is to be corrected, in accordance with the Paddhati, to ... visrasat. Cf. Mán. Gŕ. 1.22.6.

- V.25. devo yátu savitá suratnaṁ must have originally been á devo yátu ... though the mss. show no trace of the á. Cf. MS. IV.14.6, Mán.Gŕ. 1.2.3.

- V.29. áset is totally ungrammatical.

- V.35. áyurdá agne 'si must be corrected to áyurdhá ...)MS. 1.5.2.). áyurdá ... of TS. 1.5.5. 3 does not comply with Vár. Sú. iti yathárúpaṁ gátráṅi saṁmŕśati. Cf. Vár. Sŕ. p. 52.

- V.36. grívás cá 'rcir álabhya is perhaps to he corrected to grívás ca trir álabhya. But cf. Vár.Sŕ.p.52: pŕthivím abhimŕśyá 'rcir álabhya.

- V.39. áśet for aśníyát recurs in XVII,20.

-V. 41. vŕkshyasya for vŕkshasya recurs in Vl. 21.

- VI.11-12. cf. Mán. Gŕ. 1.1.13-14, Káṫh. Gŕ. 1.21-23.

- VII.2-3. Saha paṅcahotrá shaḋḋhotrá ca saptahotáram 11 antato hutvá vrataṁ pradáyát. In the Baroda edit. of the Mán.Gŕ. antato is combined with hutvá (1.23.3) ~~kx~~ as here (and so also in the com. of Ashṫávakra, p.97 1.8). But cf. Mán.Śr. VII.2.3. caturhotŕn hotá vyácashṫe saha shaḋḋhotrá saptahotáram antataṁ!

- VII.11. The sense is far from clear.

- VIII.7. másán ádhítya is to be corrected to ... adhítya. Cf.Mán.Gŕ.1.4.7, Káṫh. Gŕ. IX.10.

- VIII.11. ákálikau vidyutstanayitnuvarshaṁ varshaṁ ca. The masc. du. ákálikau has nothing to refer to in the context. Cf. Mán.Gŕ. 1.4.11 and our variant ákálika-vidyut ... .

- IX.3. The cutting of the hair of the upastha might have been a very ancient custom. ~~Kf.~~ Jaim.1.18: sarváṅi lomanakháni vápayet, Bhár.11.19: śmaśrúṅi vápayitvo 'papakshau nivápayate 'tha keśán yathopapádam aṅgáni. Also the śrautasútras, e. g. Baudh. śr. XVII.40: ... itaráṅy aṅgáṇi, Hir. Śr. V.1: sarvaṁ vá vápayate.

tions and corruptions are to be met with in other texts, e. g. AV. XIV.1.
45, SMB.1.1.5, Āpmp. 11.2.5, Bhār. Gṛ. 1.5, Mān. Gṛ. 1.22.5, and
AV.11.13.3, XIX,24,6, Āpmp. 11.2.8, Hir. Gṛ. 1.4.3, Bhār. 1.6, Kāṭh.
XLI.7, Mān. ib.

- V.20. Sā ma visramsat is to be corrected, in accordance with the Paddha
to ... visrasat. Cf. Mān. Gṛ. 1.22.6.

- V.25. devo yātu savitā surataḥ must have originally been ā devo yātu
though the mss. show no trace of the ā. Cf. MS. IV.14.6, Mān.Gṛ. 1.2.3.

- V.29. deet is totally ungrammatical.

- V.35. āyurdā agne 'si must be corrected to āyurdā ...)MS. 1.5.2.).
āyurdā ... of TS. 1.5.5. 3 does not comply with Vār. Sū. iti
yathārupam gṛhṇāti samīrśati. Cf. Vār. Śr. p. 52.

- V.36. grīvās ca 'rcir ālabhya is perhaps to be corrected to grīvās ca
trir ālabhya. But cf. Vār.Śr.p.52: pṛthivīm abhimṛśya 'rcir ālabhya.

- V.39. deet for aśnīyāt recurs in XVII,20.

-V. 41. vṛkshyasya for vṛkshasya recurs in VI. 21.

- VI.11-12. cf. Mān. Gṛ. 1.1.13-14, Kāṭh. Gṛ. 1.21-23.

- VII.2-3. Saha pañcahotṛā shaddhotṛā ca saptahotāram 11 antato hutvā
vratam pradāyāt. In the Baroda edit. of the Mān.Gṛ. antato is combined
with hutvā (1.23.5) as here (and so also in the com. of Aṣṭāvakra,
p.97 1.8). But cf. Mān.Śr. VII.2.3. caturhotṛn hotā vyācashṭe saha
shaddhotrā saptahotāram antataḥ!

- VII.11. The sense is far from clear.

- VIII.7. madan ādityas is to be corrected to ... ādityas. Cf.Mān.Gṛ.1.4
Kāṭh. Gṛ. IX.10.

- VIII.11. ākālikau vidyutstanayitnuvarsham varsham ca. The mss. du.
ākālikau has nothing to refer to in the context. Cf. Mān.Gṛ. 1.4.11 and
our variant ākālika-vidyut ...

- IX.3. The cutting of the hair of the upastha might have been a very
ancient custom. Cf. Jaim.1.16: sarvāṇi lomanakhāni vāpayet, Bhār.11.19:
śmaśrūṇi vāpayitvo 'pakshau nivāpayate 'tha keśān yathopadam aṅgāni.
Also the śrautasūtras, e. g. Baudh. śr. XVII.40: ... itarāṇy aṅgāni,
Hir. Śr. V.1: sarvam vā vāpayate.

- IX.9. ahate vásasí 'paridadítavasv asi ..... brahmavarcasáya paridadání 'ti. We would like te emend it to ... paridadhíta ... paridadháni cf. Mán. Gŕ. 1.2.12.

- IX.19. gor guror duruktavacanam. Here gor is superflucus. cf. Mán. Gŕ. 1.2.19. Káth. Gŕ. 111.16: guror duruktavacanam.

- IX.20. is inconsistent with the rest of the book, in as much as it lays down the rules of the means of livelihood for the Bráhmaňa-kumára alone.

- X.4. mŕgaśirań śravishťhottaráńí 'ty upayamet. Following Gdh. and the Mán. and Káth. Gŕ. upayamet should rather be corrected to upayame.

- X.9. śreshťham vijńánam asyai kuryát. śreshťham should be corrected to śreshťhám and joined to the previous sútra, for otherwise asyai should precede vijńánam. Cf. also Mán. Gŕ. 1.7.8.9.
Mark the use of the dative asyai for the gen. asyáń. Cf.Mán.Gŕ. 1.7.9.

- X.12. śatamiti (śatam ati, v.l.) ratham (identical with Mán. Gŕ.) dadyád gomithunam vá. The number of chariots - one hundred - is very large as compared with the other alternative gomithunam. It might be suggested that the alternatives stand respectively for the rich and the poor, but it must be noted that the rest of the Gŕhya does not make such distinctions in its injunctions. Gdh. allows no option. He simply says: sapádam tu athádhikam śatam gavám dadyát. Prof. Caland suggests śamaratham instead, which, he thinks, possibly denoted a 'quiet chariot' the conterpart of 'aśva-ratha'. According to Sáyańa it was a slow-going chariot (TS. Calcutta edit. p.1008).Cf.Bálakrídá 1.80: adhiratham śatam.

- XI.7. udyatánám iva súrvań. udyatám of Mán. Gŕ. 1.9.8, Pár.Gŕ. i.3.8 is preferable.

- XI.8. má tvá josham is to be corrected to má tvad yosham. Correct also Mán. Gŕ. 1.9.10 má tvá doshań.

- XI.10 is not clear to me.

- XI.16. ubhayato vishťaram is to be corrected in the printed text to ubhayatovishťaram, just as in Sh.

- XII.3. jaradashťir aśmi is a corruption of ... asmi. See Pár.Gŕ.11.6.20. 'áśáset is an analogous formation to áset (v.29) and áśet (v.39,XVII.20).

- XIV.1. The verse khe rathasya ... properly belongs to the last sútra

of the previous section: kanyam udakena 'bhishincet. See Mān.Gr. 1.8.11.
athedyā abatam vasah prayacchati ought to have begun the sūtra.

- XIV.3. ehi (second quarter of verse) is superfluous and is unauthentica-ted. Cf. RV. X.85.44, AV.XIV.2.18, etc. avarir in the third quarter was probably originally avar-vid.

- XIV.10. manusyajana perhaps stands for an original manushyajan.

- XIV.12. yena karmanā 'cchet (Mān.Grh.1.10.11) tatra jayam juhuyād iti is to be corrected to yena karmanā 'rtset tatra jayan juhuyād iti. See Mān. Gr. ib. for irtset cf. MS. 1.6.10: tad yasye 'rtsed aparimita eva tasya 'dadhyāt. Gdh.'s explanation siddhim icchet points to irtset as the original reading.

samidhe svāhā is probably a mistake for samrdhe svāhā.

prajāpataye bhuh svāhā could have possibly been intended as two mantras prajāpataye and bhuh svāhā.

- XIV.13. maya patyā jaradashtir yathā 'sat (identical with Mān.Gr. 1.10.1 should properly be ... yathā 'sah.

On the basis of mūrdhanvantu tebhyo gandharvah purā devebhya ātapat (Kāth.Gr. App. IV. verses 3, etc.) Prof. Caland thinks that ūrdhvā vāk is a corruption for mūrdhanvān.

The other grhyasūtras omit the line ūrdhvā vāk ... and put yah tvā ... after the line sarasvati ... So also the Anvākhyāna-Brāhmana of the Vādhūlas (See Acta Orient. Vol. VII. p. 306).

prajām ārjavantī ubhau is to be corrected to ... ārjavanta ubhau.

With arjyat putrāya vetavena sūnrte cf. Jaim.1.21, Bhār. 1.20: pumse putrāya vettavai.

- XIV.18,21. For kanyā 'gnim ayaschata the other grhyasūtras read ... ayakshata.

- XIV.20. punah patibhyo jāyām dā agnaye prajayā saha. Along with patibhyah the dative ending in agnaye obscures the sense.

RV. X.85.38, AV. XIV.2.1, etc. read agne. Mān.Gr. 1.11.12 has agneh.

- XIV.23. bhauvams' te to be corrected to bhava.

With sakhyāt te mā risham may be compared the reading of Gdh. ... yusham, which points to ... yosham of TB. III. 7.7.12, Āpmp.1.3.14 etc.

- XIV.25. This sútra is incomplete by itself, for it gives only the mantra and not the vidhi. Cf. Mán. Gŕ. 1.12.1.

- XV.2. Mark the sandhi in panthámś tena, while we expect panthám tena.

- XV.9. We expect the sútra to run as namo rudráya tírthasada iti tírthe l ye tírthání 'ti ca.

- XV.10. veyunáya and viśvahá are not in conformity with MS.11.10.6. vayunáya and viśváhá.

- XV.11. Mark the sentence: yávatám sakháyánam svastim icchet távata udakáñjalír juhuyát. prásahádití ... is hopelessly corrupt.

- XV.14. apavasyá 'hnaḿ is to be corrected to aparasyá 'hnaḿ.

- XV.17. The gŕhyasútras give the verse gŕhán ahaḿ ..... in a corrupt form. Reconstructed the verse would read: gŕhán ahaḿ sumanasaḿ prapadye 'víraghní víravataḿ suśevá l irám vahantí ghŕtam ukshamáṅámś teshv ahaḿ sumanáḿ saḿviśámí. It presents a fine parallelism between the adjectives of gŕhán and ahaḿ: gŕhán sumanasaḿ - ahaḿ sumanáḿ, gŕ. víravataḿ - a. avíraghní, gŕ. ghŕtam ukshamánán - a. irám vahantí (For details see Prof. Caland's review of the Mán. Gŕ. in Göttingischen gelehrten Anzeigen 1898, no.1, p.62).

- XV.19. Mark the use of acc. instead of a locative in brahmacáriṅaḿ ... utsaṅgam upaveśayet.

- XVI.1. tau saḿnipátayataḿ. The causative form is incomprehensible. Perhaps the Mánava influence is to be traced here: tau saḿnipátayet (1. 14. 16).

pitarau syámaḿ and ahaḿ ..... bibharshi are unaccountable.

- XVI.7. The verse tvam aryamá bhavasi ... is very corrupt. For corrections see RV. V. 3. 2.

- XVII.12.16. In the printed text add a punctuation daṅḍa before túshṅím, and another after úrdhváyám.

- XVII.18. yám áśisham icchet tám áśíta. The last wordt is probably a corruption for áśáśíta.

- XIV.25. This sūtra is incomplete by itself, for it gives only the mantra
and not the vidhi. Cf. Mān. Gr. 1.12.1.

- XV.2. Mark the sandhi in panthāḥ tena, while we expect panthāṃ tena.

- XV.9. We expect the sūtra to run as namo rudrāya tīrthasada iti tīrthe l ye tīrthānī 'iti ca.

- XV.10. veyundya and viśvahā are not in conformity with MS.11.10.6. veyundya and viśvahā.

- XV.11. Mark the sentence: yāvataṃ sakhyānaṃ avestim icchet tāvata udakāñjalīr juhuyāt. prasahāditi ... is hopelessly corrupt.

- XV.14. apsavasya 'nnaṃ is to be corrected to apsarasya 'nnaṃ.

- XV.17. The gṛhyasūtras give the verse gṛhān ahaṃ ..... in a corrupt form. Reconstructed the verse would read: gṛhān ahaṃ sumanasaḥ prapadye 'vīraghnī vīravataḥ suvīrā l irāṃ vahanti ghṛtam ukṣamāṇās teṣv ahaṃ sumanāḥ saṃviśāmi. It presents a fine parallelism between the adjectives of gṛhān and ahaṃ: gṛhān sumanasaḥ - ahaṃ sumanāḥ, gṛ. vīravataḥ - a. avīraghnī, gṛ. ghṛtam ukṣamāṇān - a. irāṃ vahanti (For details see Prof. Caland's review of the Mān. Gr. in Göttingischen gelehrten Anzeigen 1898, no.1, p.62).

- XV.19. Mark the use of acc. instead of a locative in brahmacāriṇaṃ ... utsaṅgam upaveśayet.

- XVI.1. tau saṃnipātayataṃ. The causative form is incomprehensible. Perhaps the Mānava influence is to be traced here: tau saṃnipātayet (1. 14. 16).

pitarau ayamaḥ and ahaṃ ..... bibharaḥi are unaccountable.

- XVI.7. The verse tvam aryamā bhavasi ... is very corrupt. For correction see RV. V. 3. 2.

- XVII.12.16. In the printed text add a punctuation daṇḍa before tāsāṃ, and another after ūrdhvāyām.

- XVII.18. yāṃ dāśeṃ icchet tāṃ daśa. The last word is probably a corruption for dāśeta.

THE VÁRÁHA-GṚHYA VOCABULARY.

The following words would interest the lexicographer:

cyávanībhyám (ii.2), probably the name of two plants, dīrghāṇām (iii.12), used as food in Annaprāśana, parcayatá (IV.16) in the verse yat kshureṇa parcayatá, múshyám (IV.20), probably a small hole in the ground, paladam (ib.), meaning uncertain, vapane (ib.), translated by Vasishṭha as bhāṇḍe, pakshmaguṇam and tilapiśitam (IV.22), variously interpreted by commentators (1), nicalkalaṅ (V.27), one of the forms of the kamaṇḍalu and kárálikáni (XIII.5), according to Gdh. krīdanápádanáni. Some words show a different form than the usual one: havyám (I.22) for havyam, masc. jánum (V.24) for neut. acc. jánu, śmaśrún (IX.3) for śmaśrúṇi, yaśam (XV.4) for yaśaṅ, ulaparájīm (XV.5) for ǿjim, neut. nom. jātaṅ (XVI.4) for jātam. These might be explained away as corruptions, though it would not be the best way of treating them.

-- 0 --

(I) See our note in the previous section: "A critical study of the Vár. Gṛ. text".

THE VĀRĀHA-GṚHYA VOCABULARY.

The following words would interest the lexicographer:

oyāvanibhyām (II.2), probably the name of two plants, dirghāhām (III.12), used as food in Annaprāśana, parosyatā (IV.16) in the verse yat kaśureṇa parosyatā, mūsiyam (IV.20), probably a small hole in the ground, palādam (ib.), meaning uncertain, vapane (ib.), translated by Vasiṣṭha as bhāṇḍe, pakṣmagulam and tilapiṣṭam (IV.22), variously interpreted by commentators (1), niculakalah (V.27), one of the forms of the kamaṇḍalu and kārālikāni (XIII.5), according to Gdh. krīḍanapādāni. Some words show a different form than the usual one: havyam (I.22) for havyam, masc. jānum (V.24) for neut. acc. jānu, śmaśrūṇ (IX.3) for śmaśrūṇi, yaśam (XV.4) for yaśaḥ, ulaparājim (XV.5) for ojim, neut. nom. jātaḥ (XVI.4) for jātam. These might be explained away as corruptions, though it would not be the best way of treating them.

-- 0 --

---

(1) See our note in the previous section: "A critical study of the Var. Gr. text".

॥ ओम् ॥

नमो यज्ञवराहाय

अथ वाराहगृह्यसूत्रम्

मैत्रायणीयसूत्रपरिशिष्टसङ्ख्यानम्

अतः परं परिशिष्टा[1] मैत्रायणीयसूत्रस्य । गृह्यं[2] गृह्य[3]पुरुषः[4], प्रायः[2] प्रायश्चित्तं[5], अनुग्रहिक[6]-हौतृक-शुल्विक[7]-उत्तरेष्टक[8]-वैष्णव-अध्वर्यविक[9]-चातुर्होतृक[10]-गोनामिक-आकुलपाद[11]-रहस्य[12]-प्रतिग्रह[13]-यमक[14]-वृषोत्सर्ग-

1. Sh. ०ष्टं.
2. गृह्यं and प्रायः (om. by Sh.) are virtually no pariśishṭas. These seem to be mere abridgements of गृह्यपुरुष and प्रायश्चित्त. The text may thus be interpretted as: गृह्यं=गृह्यपुरुषः, प्रायः =प्रायश्चित्तम्.
3. For गृह्यं गृह्य० Sh. has गृह्यमगृह्य०. Mark the negation in अगृह्य०.
4. In the Vārāha Śrauta (Baroda ms. 11234) the post-colophon of the concluding section of this pariśishṭa substitutes स्मार्त्तसूत्र for गृह्यपुरुष.
5. I am indebted to Rāmasvāmī Śāstrī for the information that in the two Vārāha Śr. mss. preserved at Baroda 30 leaves are missing after प्रायश्चित्त. In these leaves we have most probably lost the अनुग्रहिक, हौतृक and शुल्विक portions.
6. Sh. combines the two words into one: प्रायश्चित्तानुग्रहिक.
7. Sh. ०ल्बि०, F. सुल्वि०.
8. Sh. ०ष्टि०
9. Sh. आध्वर्यविकार्षक.
   F. आध्वर्यविकर्प [र्ष ?].
   Baroda śr. ms. (11234) अध्व०. It being the name of a chapter in the Vār. Śr. I had to reject the gṛhya readings in preference to the śr. one.
10. Rāmasvāmī's śr. mss. ०त्र०.
    My śr. ms. (Baroda 11234) चतु०.
11. Sh. अ०.
12. Rāmasvāmī has missed to mention रहस्य and यमक in his list of pariśishṭas, which he had kindly prepared at my request from the two Vārāha Śr. mss. of the Gaekwad Library. He took no notice of रहस्य, perhaps because of the absence of the elsewhere usual colophon. In my ms. (ibid.) the ending words of the section following आकुलपाद clearly read: गुरवे निवेद्य वरं दद्याद् यथास्य रहस्यं प्रब्रूयात् । उत्तमो मार्जनो रहस्यं कर्म भवति रहस्यं भवति. As for यमक the chapter preceding वृषोत्सर्ग has vast lacunae towards the end, and thus the colophon bearing the name of the pariśishṭa dealt with in the chapter has been lost in the ms.
13. In the śr. mss. the pariśishṭa following रहस्य is designated पितृमेध.
14. Sh. combines the four words into two: अकुलपादरहस्य-प्रतिग्रहयमक.

प्रश्न–द्रविणं[1]–षट्कारण[2]–प्रधान–सान्देहिक–प्रवराध्याय–रुद्रविधान–छन्दोनुक्रमणी–अन्तकर्यकल्प[3]–प्रवासविधि–प्रातरुपस्थान–भूतोत्पत्तिरिति द्वाविंशतिः[4] परिशिष्टसङ्ख्यानाम्[5] ॥ १ ॥

अथ पाकयज्ञाः

गृह्येऽग्नौ[6] पाकयज्ञान् विहरेत् ॥ २ ॥

ह्रस्वत्वात् पाकयज्ञः ।

ह्रस्वं हि पाकः

इत्याचक्षते ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासप्रकृतिः पाकयज्ञविधिरप्रयाजोऽननुयाजोऽसामिधेनीकः[7][8] ॥ ४ ॥

स्वाहाकारान्ते निगद्य होमाः ॥[9] ५ ॥

परतन्त्रोत्पत्तिः—दक्षिणाग्नावाहिताग्निः कुर्वीत शालाग्नावनाहिताग्निः[10] ॥ ६ ॥

गोमयेन गोचर्ममात्रं चतुरस्रं[11] स्थण्डिलमुपलिप्येषुमात्रं तस्मिन् लक्षणं कुर्वीत—

1. The śr. mss. deal with द्रविण after षट्कारण, प्रवराध्याय after छन्दोनुक्रमणी and रुद्रविधान after प्रवासविधि.
2. F. षट्वा०.
3. Sh. अन्तःकल्प.
   Antarkya is the name of a sage to whom obeisance is paid towards the end of the chapter: शलंकायनगोत्राय अन्तर्क्याय सशिष्याय स्वधा नमस्तर्पयामि.
4. For द्वाविंशतिः F. has द्वाविंश-.
5. I have not been able to determine as to how the number of the pariśishṭas enumerated above comes to twenty-two. It may be that traditionally some of these form part of the others.
6. Before गृह्ये F. inserts ओं.
   Sh. गृह्या–.
7. Sh. ०प्रयाजानु०.
8. Sh. ०नि०.
9. Cf. Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. p. 2): आसीनो जुहुयाज्जान्वग्नौ निगद्य स्वहाकारान्तम्.
10. Sh. omits कुर्वीत....०नाहिताग्निः.
11. Sh. ०रश्रं वा.

सत्यसदसि[1]

इति पश्चार्द्धादुदीचीं लेखां लिखति[2] ।

ऋतसदसि[1]

इति दक्षिणार्द्धात् प्राचीम् ।

घर्मसदसि[1]

इत्युत्तरार्द्धात् प्राचीम् ।[3] मध्ये द्वे तिस्रो वा प्राचीः ।

ऊर्जस्वती

इति दक्षिणाम् ।

पयस्वती[4]

इत्युत्तराम् ।

इन्द्राय त्वा[5]

इति मध्याद् वा । सर्वाः प्रादेशमात्र्यो दर्भेणावलिखेत् ॥७॥

अद्भिः प्रोक्ष्याग्निं सादयति ॥ ८ ॥

परिसमुह्य परिस्तीर्य[6] पर्युक्ष्य तूष्णीमिध्माबर्हिः सन्नह्य प्रागग्रैर्दक्षिणारम्भैरुदक्संस्थैरयुग्मैर्धातुभिः स्तृणाति ॥९॥

दक्षिणतोऽग्नेर्ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रम्[8] ॥ १० ॥

बर्हिषः पवित्रे कुरुते ॥ ११ ॥

समावप्रच्छिन्नप्रान्तौ दर्भौ प्रादेशमात्रौ

1. MS. I. 1. 10.
2. Sh. ०खेत्.
3. Cf. Vār. Śr. (ibid. p. 42): सत्यसदसीति पश्चार्द्धादुदीचीं लेखां लिखति । ऋतसदसीति दक्षिणार्द्धात् प्राचीम् । घर्मसदसीत्युत्तरार्द्धात् प्राचीं लेखां प्रतिष्ठाकामस्य कुर्यात्.
4. AV. IX. 3. 16. Cf. MS. II. 8. 14.
5. MS. I. 2. 3.
6. Sh. E. G. put परिस्तीर्य after पर्युक्ष्य. So also Mān. Gṛ. I. 1. 16; 10. 2; II. 2. 5.
7. Sh. ब्राह्म० .
8. Sh. उदक्० (i. e. "the northern vessel"). उदपात्रं is analogous to उदकुम्भम्.
9. Sh. समिधाव० .

पवित्रे स्थो वैष्णव्ये[1]

इत्योषध्या छित्त्वा[2]

विष्णोर्मनसा पूते स्थः[3]

इत्यद्भिस्त्रिरुन्मृज्य, प्रोक्षणीधर्मैः सꣳस्कृत्य[4], प्रणीतां[5] प्रणीय निर्वपणप्रोक्षणसꣳवपनमिति यथादेवतं[6] चरुमधिश्रित्य स्रुक्स्रुवं[7] प्रमृज्याभ्युक्ष्याग्नौ प्रताप्य

अदितिरसि[8] नाच्छिन्नपत्रा[9]

इत्याज्यमग्नावधिश्रयति ॥ १२ ॥

पृश्नेः पयोऽसि[10]

इत्याज्यं निर्वपति ॥ १३ ॥

परि वाजपतिः[11]

इत्याज्यꣳ हविश्च त्रिः पर्यग्नि[12] करोति ॥ १४ ॥

देवस्त्वा सवितोत्पुनातु[13]

इत्याज्यꣳ श्रपयति ॥ १५ ॥

1. Cf. VS. (I. 12): ०व्यौ.
2. Sh. छित्वा (from √छि?).
3. MS. IV. 1. 6.
4. Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. p. 28) has a similar passage: बर्हिषः पवित्रे कुरुते। समावप्रच्छिन्नप्रान्तौ दर्भौ प्रादेशमात्रौ पवित्रे स्थो वैष्णव्या इत्योषध्या छित्त्वा विष्णोर्मनसा पूते स्थ इत्यद्भिस्त्रिरुन्मृज्य प्रोक्षणीस्सꣳस्कुरुते. Mark the variation towards the end.
5. Sh. ०ताः.
6. Sh. ०दै०.
7. Sh. ०वौ.
8. Sh. अद्भिरासिच्य (prob. an emendation).
9. Sh. अच्छिन्न०.
F. ०न्नापत्रा.
Gdh. ०पात्रा.
Cf. KS. (I. 11): अदितिरच्छिन्नपत्रा प्रिया, Āp. Śr. (II. 6. 1): अदितिरस्यच्छिद्रपात्रा, Mān. Śr. (1. 2. 3. 24): अदितिरशनाच्छिन्नपत्रा.
10. Cf. KS. (I. 10), Mān. Śr. (I. 2. 3. 25).
11. MS. II. 7. 2. But Gdh.: ओं परि वाजपति दाशुषे (origin not traced).
12. Sh. ०ग्नि.
13. MS. IV. 1. 12.

तूष्णीमिध्माबर्हिर्वि[1]प्रोक्ष्य यथाम्नातमभि[2]परिस्तृणाति ॥१६॥

परिधीन् परिदधाति ॥ १७ ॥

तेजो[3] ऽसि[4]

इत्याज्यमवेक्ष्य पश्चादग्नेर्द[5]र्भेष्वासादयति ॥ १८ ॥

अभिघार्य स्थालीपाकमुत्तरत उद्वासयति ॥ १९ ॥

सकृदेवेध्ममाधाय वै[6]रूपाक्षः प्रथमो होमानाम् ॥ २० ॥

ब्रह्मा[7]णमामन्त्र्य समिधमाधायाघारावाघार्याज्यभागौ हुत्वा

युनज्मि त्वा[8]

इति च योजयित्वा ॥ २१ ॥

न ह्ययुक्तो हव्याꣳ वहते[9]

इति ह विज्ञा[10]यते ॥ २२ ॥

कामं पुरस्ताद् धुरो जुहोति—

युक्तो वह जातवेदः पुरस्ता-

दिदꣳ विद्धि क्रियमा[11]णꣳ यथेह ।

त्वं भिषग् भेषजस्यासि गोप्ता

1. Sh. omits वि, and reads इध्मा and बर्हिः as seperate words.
2. Sh. does not compound अभि with परिस्तृणाति.
3. So also Mān. Gṛ. II. 2. 11; but Sh. has ओजो.
4. MS. I. 1. 11.
5. Sh. ०दा० .
6. Sh. विरू० .
Cf. Gdh. : सर्वतः पाणिपादान्तः
सर्वतोऽक्षिशिरोमुखाः ।
विश्वरूपो महानग्निः
प्रणीतः सर्वकर्मसु ॥
विश्वरूपो नाम नानाप्रकाराग्निः । तस्मै प्रथमो होमः । तं ध्यायेत्.
7. Sh. ब्राह्म० .
8. MS. I. 4. 5.
9. For न...वहते Sh. reads: नह्यति । युक्तो वह.
Cf. MS (I. 4. 5): युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेति परिधिषु परिधीयमाणेषु वदेत् । अग्नेर्वा एष योगः । अग्निमेतद् युनक्ति । युक्तोऽस्मै हव्यं वहति.
Cf. also KS. (XXVI. 15): ...अग्नेर्वा एष या[ो?]गः । ब्रह्मणैवाग्निं युनक्ति । युक्तोऽस्य हव्यं देवेभ्यो वहति.
10. Sh. F. इति हविर्ज्ञा०
11. Sh. ०दिदंविधिक्रियमाणं.

त्वया प्रसूता गामश्वं पूरुष[1]ꣳ सनेमि[2]॥[3] स्वाहा॥

इति ॥ २३ ॥

विश्वा अग्ने[4] त्वया[5] वयं धारा उदन्या इव ।

अति गाहेमहि द्विषम् ॥[6]

इति नक्षत्रमिष्ट्वा देवताꣳ यजेत ॥ २४ ॥

अहोरात्रमृतुं तिथिं चाभिघार्य यद्देवतꣳ हविस्स्यात् तच्च[7] जुहुयाद् यथादेवतꣳ यथादेवतया चर्चा ॥ २५ ॥

आकूताय स्वाहा

आकूतये स्वाहा[8]

इति जयान्[9] जुहुयात् ॥ २६ ॥

प्रजापतिः प्रायच्छत्[10]

इडामग्ने[11]

इति स्विष्टकृतमुत्तरार्द्धपूर्वार्द्धे जुहुयात् ॥ २७ ॥

मेक्षणमुपयामं पवित्रे चान्वादध्यात् ॥ २८ ॥

अन्वद्य नो अनुमतिः[12]

अन्विदनुमते त्वम्[12]

भूः स्वाहा[13]

1. Sh. पु०.
2. Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Gṛhyapurusha kh. 5. p. 187) reads विधिः for विद्धि, यथेदं for यथेह and सनेम for सनेमि.
3. Cf. AV. (V. 29. 1), Hir. Gṛ. (I. 2. 18), Baudh. Gṛ. (I. 4. 33).
4. Sh. F. विश्वाग्ने.
5. Before त्वया F. G. insert त्वा. Cf. ṚV. (II. 7. 3), ĀpMp. (I. 5. 5), Baudh. Gṛ. (I. 4. 31), and Jaim. Gṛ. (I. 21) : विश्वा उत त्वया.
6. Cf. ṚV. (ibid.), KS. (XXXV. 12).
7. Sh. omits च.
8. Sh. omits आकूतये स्वाहा.
9. F. यजान्.
10. MS. I. 4. 14.
11. MS. II. 7. 11.
12. MS. III. 16. 4.
13. MS. III. 11. 10.

इति प्रायश्चित्ताहुतीश्च[1] ॥ २९ ॥

त्वन्नो अग्ने[2]

स त्वन्नो अग्ने[2]

मनो ज्योतिः[3]

त्रयस्त्रिंशत् तन्तवः[3]

अयाश्चाग्ने ऽसि[4]

इति च ॥ ३० ॥

इमं स्तनं मधुमन्तं धयापां[5]

प्रपीनमग्ने सलिलस्य मध्ये ।

उत्सं[6] जुषस्व मधुमन्तमूर्मिं[7]

समुद्रियं सदनमा विशस्व ॥[8] स्वाहा ॥

इति परिधिविमोकमभिजुहोति ॥ ३१ ॥

अन्नपते[10]

इत्यन्नस्य जुहुयात् ॥ ३२ ॥

एधो ऽस्येधिषीमहि स्वाहा[11]

इति समिधमादधाति ।

समिदसि समेधिषीमहि[11]

इति द्वितीयाम् ॥[12] ३३ ॥

1. Gdh. begins the प्रायश्चित्तहोम with भूः स्वाहा.
2. MS. IV. 10. 4.
3. MS. I. 7. 1.
4. MS. I. 4. 3.
5. Sh. धयाय.
6. Sh. compounds: सलिलमध्ये, उत्संजि०.
7. Sh. ०मन्तपूर्वी.
8. Sh. –विवेश.
In the Vār. Śr. ms. (Baroda 11234. p. 127.) धायापा प्रपीनमग्ने सलिलस्य and मधुमंतमूर्मिंसमुद्रयंसदनमाविवेश have been corrected to धयापां प्रप्यानमग्ने सरिरस्य and मधुमंतमूर्वि समुद्रियं सदनमाविशस्व.
9. Cf. VS. (XVII. 87), TS. (V. 5. 10. 6), KS. (XL. 6).
10. MS. II. 10. 1.
11. MS. I. 3. 39.
12. Identical with Mān. Gṛ. II. 2. 25.

बर्हिषि पूर्णपात्रं निनयेत् ॥ ३४ ॥

एषो ऽवभृथः[1] पाकयज्ञानाम् ॥ ३५ ॥

एतत् तन्त्रम्[2]—आपोहिष्ठीयाभिर्मार्जयित्वा पर्युक्षेत ॥३६॥

वरो दक्षिणा । अश्वं वरं विद्याद् गामित्येके ॥ ३७ ॥

इति वाराह[3]गृह्ये प्रथमं खण्डम्[4] ॥

---

1. Gdh. समाप्तौ क्रियमाणं कर्म अवभृथशब्दार्थः.
2. Sh. omits एतत् तन्त्रम्.
3. F. omits वाराह.
4. For प्रथमं खण्डं Sh. reads: प्रथमः खण्डः सम्पूर्णः.

अथ जातकर्म

प्राङ्मुखमुदङ्मुखᳲं वा सूतिकालयं कल्पयित्वा

ध्रुवं प्रपद्ये शुभं प्रपद्य आशां प्रपद्ये[1]

इति काले प्रपादयेत् ॥ १ ॥

रेतो मूत्रम्[2]

इति च्यावनीभ्यां दक्षिणं[3] कुक्षिमभिमृशेत् । श्रावयेद्वा[4] ॥२॥

पुत्रं जातमन्वक्ष[5]ᳲं स्नातं न मातोपहन्यादा मन्त्रप्रयोगात् ॥[6]३॥

अग्नेरभ्याहितस्य परिसमूढस्य[7] परिस्तीर्णस्य पश्चादहते वाससि[8] कुमारं प्राक्शिरसमुत्तानᳲं स[9]ᳲवेश्य पलाशस्य[10] मध्यमं पर्णं[11] प्रवेष्टय तेनास्य कर्णावाजपेत्[12]—

भूस्त्वयि दधानि[13]

इति दक्षिणे ।

भुवस्त्वयि दधानि[13]

इति सव्ये ।

स्वस्त्वयि दधानि[13]

1. Sh. omits आशां प्रपद्ये.
2. MS. III. 11. 6.
3. Sh. दक्षिण–.
4. Gdh. अथ वा प्रसवाभिमुखीं श्रावयेत् .
5. E. ०न्वक्ष–.
6. Gdh. जाते पुत्रे पिता सचैलं (v.l. सतैलं) स्नानमाचरेत् । स्नानात् पूर्वमशुचिन्न[र्न] किं स्पृशेत् । स्नानादूर्ध्वम[–च्छि–]न्नायां नाड्यां जातकर्म कुर्यात् . Cf. Pār. Gṛ. I. 16. 3 .
7. E. ०समूढ–.
8. A. ०सी.
9. E. संवेह्य.
10. Sh. पालाश०.
E. पालास०.
11. Sh. मध्यमपर्णं.
E. मध्यं पर्णं.
12. Gdh. पलाशस्य मध्यपर्णं कर्णयें [कर्णयोः ?] संवेष्टय कर्णौ पिधाय जपति.
Cf. Bhār. Gṛ. (I. 24): मध्यमं पलाशपलाशं संवेष्टय तेनास्य दक्षिणं कर्णमाजपति०.
13. All the sūtra mss. except F. read दधामि. Gdh. has दधाति. This, how-

इति दक्षिणे ।

भूर्भुवस्स्वस्त्वयि दधानि[1]

इति सव्ये ॥ [2]४ ॥

अथैनमभिमन्त्रयेते[3]—

अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तृतं[4] भव ।[5]

अङ्गादङ्गात् सम्भवासि हृदयादधि[6] जायसे ।

आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् ॥

इति ॥[7] ५ ॥

यत्र शेते तदभिमृशेत्[8]—

वेद ते भूमि हृदयं[9] दिवि चन्द्रमासि श्रितम् ।

वेदामृतस्य[10] देवा माहं[11] पुत्र्यमघं[12] रुदम् ॥

ever, must have been wrongly copied for the right form दधानि, for in the Dantodgamana chapter Gdh.'s mss. clearly read दधानि.

1. See P. 9 note 13.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 17. 6.
3. Sh. ०येत्.
   E. Gdh. ०यते.
4. Sh. (v. l.) ०मश्रितं.
   Sh. (v. l.) Gdh. ०मश्नुतं.
   E. ०मस्त्रितं.
   F. ०मस्त्रितं.
5. A. adds: वेदो वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम्. Gdh. has not incorporated it in his paddhati.
6. E. ०भि०.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 17. 5; 18. 6.
8. Cf. Pār Gṛ. (I. 16. 17) : स यस्मिन् देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते—वेद ते भूमि..., Hir. Gṛ. (II. 3. 8) : ततः पाणी प्रक्षाल्य भूमिमालभते—...वेद ते भूमि.... But Gdh. remarks: वेद ते इत्यस्य नाभिर्देवता, नाभिस्पर्शने विनियोगः.
9. Sh. F. भूमिर्हृ०.
   Cf. Pār. Gṛ. (ibid.), Hir. Gṛ. (ibid.), Bhār. Gṛ. (I. 25).
10. Gdh. वेदो अमृ०.
11. Sh. देवानहं.
    E. देवमाहं.
    G. देवामहं.
12. Sh. G. Gdh. पुत्रमहं हृदम्.
    E. F. पुत्रमगं हृदम्.
    The evidence of the majority of our mss. would lead us to adopt the reading माहं पुत्रमहं हृदम्, but evidently the occurrence of अहं twice is meaningless. Moreover the passage yields little sense. I have, therefore, emended it in accordance with Āp-

इति ।। ६ ।।

आज्यꣳ सꣳस्कृत्य ब्रह्माणमामन्त्र्य समिधमाधायाघारावाघारावाज्यभागौ हुत्वा व्याहृतिभिश्चतस्र आज्याहुतीर्जुहुयात् । जयाभ्यातानाना[2]ꣳ राष्ट्रभृत[3]श्चैके ।। ७ ।।

काꣳस्ये चमसे वाऽऽहुतिसम्पातानवनीय तस्मिन् सुवर्णꣳ सन्निघृ[4]ष्य व्याहृतिभिः कुमारं चतुः प्राशयेत् । अत्यन्तमेके सुवर्णप्राशनमुदके निघृ[5]ष्याऽऽ द्वादशवर्षतायाः[6] ।। [7]८ ।।

इषं पिन्व

ऊर्जं पिन्व

इति स्तनौ [प्रक्षाल्य] प्रधा[8]पयेत्[9] । दक्षिणं पूर्वꣳ सव्यं

Mp. (II. 13. 3; 4), Hir. Gṛ. (II. 3. 8), and Bhār. Gṛ. (I. 25). For पुत्रं of my mss. I have substituted पुत्र्यं as seen in Kauśītaki Brāhmaṇa Upanishad (II. 8). Cf. also SMB. (I. 5. 11; 6. 10), and Āśv. Gṛ. (I. 13. 7).

Ms. F. the best of our lot, supported by ms. E. seems to suggest that the reading as emended above is the original one. Instead of अघं रुदं it reads अगं हृदं i.e. the aspiration in घं has been transferred to the following syllable रु, which in its aspirated form हु was further written down as हृ, the pronunciation of रु being identical with ऋ in Western India, to which locality all these mss. belong. The writer could possibly conceive of no such written word as हुदम्. In the other mss. noted above अगं was further emended to the apparently more intelligible अहं, and पुत्रं must have been mistaken for पुत्र्यम्.

1. Sh. ब्राह्म०.
2. F. ०भ्यातानाꣳ.
3. Gdh. राष्ट्रप्रभृत०.
4. E. संघृ०.
   G. संनिघृ०.
5. E. G. नि(G. न)घृ०.
6. G. ०वर्षता.
   Gdh. व्याहृतीनां...मेधाजनने विनियोगः। दक्षिणानामिकया सुवर्ण[–न्तर्–]हित[-या] कुमारं चतुः प्राशयति । ओं भूस्त्वयि प्राशय[–मी–]ति। ... एवं आष्म[आयुष्]-करणं कुर्यात् । द्वादशवर्षं यावदेव भवेत् प्राशनमिति.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 17. 4.
8. Sh. प्रदा०.
9. Gdh. [ओं] इषं पिन्व इत्यनेन दक्षिणं स्तनं प्रक्षाल्य तूष्णीं प्रधापनम् । ओं ऊर्जं पिन्वं इत्यनेन [सव्यं] स्तनं प्रक्षाल्य [तूष्णीं] प्रधापनम्.

पश्चात् ॥[1] ९ ॥

स्विष्टकृते[2] हुत्वा प्रायश्चित्ताहुतीश्च समिधमाधाय पर्युक्षति ॥ १० ॥

एष कर्मान्तो बहिर्द्वारे ऽग्निर्नित्यः । कणसर्षपयवानां[3] होमः। व्याहृतिभिर्जुहुयात् ॥[4] ११ ॥

अप्रतिरथं[5] जपेत् ।

इन्द्रो भूतस्यं[6]

इति षडर्चं[7] च ॥ १२ ॥

सूतिकालयं यथाकालं समन्तादुदकेन परिषिञ्चेत्[8] ॥१३॥

इति वाराहगृह्ये द्वितीयं खण्डम्[9] ॥

---

1. Cf. Mān. Gṛ. I. 17. 7.
2. Sh. ०कृतं.
3. G. कर्ण०.
4. Gdh. सूतिकाबहिर्द्वारि अग्निं नित्यं भूसंस्कारमात्रं कृत्वा संस्थाप्य समिध्प्रक्षेपपूर्वकं कणसर्षपद्रव्येण सायं प्रातः व्याहृतिभिर्होमं कुर्यात्.
5. Gdh. आशुः शिशानः (MS. II. 10. 4) इत्यप्रतिरथम्...
6. MS. IV. 14. 7.
7. E. षड्चं.
   G. षडरुचं.
8. G. ०षिंचयेत्.
9. Sh. ०गृह्यसूत्रे प्रथमः खण्डः.
   E. ०प्रथमं खण्डम्.
   F. गृह्ये०.
   G. वाराहसूत्रे गृह्ये०.

अथ नामकरणम्

एवमेव दशम्यां कृत्वा पिता माता च पुत्रस्य नाम दध्यातामृ[1]—घोषवदाद्यन्तरन्तस्थं, दीर्घाभिनिष्ठा[2]नान्तं, कृतं, न तद्धितं, द्व्यक्षरं चतुरक्षरं[3] वा[3], त्यक्त्वा पितुर्नामधेयात्[4], नक्षत्रदेवतेष्टनामानो वा ॥[5] १ ॥

द्विनामा तु ब्राह्मणः ॥ २ ॥

नामैवं[6] कन्यायाः—अकारव्यवधानमाकारान्तमयुग्माक्षरं नदीनक्षत्रचन्द्रसूर्यपूषदेवदत्तरक्षितावर्जम् ॥[9] ३ ॥

नवनीतेन पाणी[10] प्रलिप्य

सोमस्य त्वा द्युम्नेन[11]

1. Gdh. अग्नेः पश्चात् माताङ्के पुत्रं गृहीत्वा उपविशेत्। उभौ वा। तयोरभावे भ्राताऽन्यो वा.
2. Sh. ०ष्ठा०. So also Baudh. (II. 1. 26), Pār. (I. 17. 2) and Hir. (II. 4. 10) Gṛhyasūtras. But Saṁskāraratnamālā considers it to be a corrupt reading: अभिनिष्ठान इति तु प्रमादपाठः. (Ānandāśrama edit. p. 853-854).
3. Gdh. बिजे[बीज or बैज]वापः—पिता नाम करोति एकाक्षरं द्व्यक्षरं अ[त्र्य]क्षरं वा। चतुरक्षरमपरिमितं चेति.
Baudh. (II. 1. 27) and other Gṛhyasūtras cite a vijñāyate-passage: अपि वा यस्मिन् स्वित्युपसर्गः स्यात् तद्धि प्रतिष्ठितमिति विज्ञायते.
4. Sh. त्यक्तपितृनामधेयात्.
G. त्यक्ता[क्त्वा] पितृनामधेय[यं]. So also Mān. Gṛ. I. 18. 2.
In mss. E. F. and others the use of the ablative '०नामधेयात्' after त्यक्त्वा is analogous to the one in relation with the synonymous विना or ऋते.
With this passage may be compared the त्रिपुरुषानूकं of a very ancient author quoted by Patañjali (Mbh. I. 1. 1): याज्ञिकाः पठन्ति—दशम्युत्तरकालं पुत्रस्य जातस्य नाम विदध्यात्.... अवृद्धं त्रिपुरुषानूकमनरिप्रतिष्ठितं...Gopīnātha (Saṁskāraratnamālā, Ānandāśrama edit. p. 855) explains it as: नामकर्तुस्त्रिपुरुषान् पितामहादीननुकायत्यभिधत्त इति त्रिपुरुषानूकम्। पितामहादित्रितयान्यतमं नाम कार्यमित्यर्थः.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 18. 1; 2.
6. Sh. ०वं.
7. Sh. E. G. ०षा०.
8. G. ०ता[त्ता]०.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 18. 1.
10. E. G. ०णिं.
11. MS. II. 6. 11.

इत्येनमभिमृशेत् ॥ ४ ॥

सर्वेषु कुमारकर्मस्वाग्नेयः स्थालीपाकः प्राजापत्यो वा ॥ ५ ॥

सर्वत्रानादेशे ऽग्निः पुंऽसामर्थ्यमा स्त्रीणाम् ॥ ६ ॥

सं॰वत्सरं मातापितरौ न मां॰समश्नीयाताम् ॥ ७ ॥[2]

अथ दन्तोद्गमनं पुत्राभिमन्त्रणं च[3]

पुत्रस्य जातदन्ते[4] यजेताग्निं गवा पशुना[6] वा ॥ ८ ॥

विप्रोषितः प्रत्येत्यं पुत्रस्य मूर्द्धानं त्रिराजिघ्रेत्—

पशूनां त्वा हिङ्कारेणाभिजिघ्रामि

इति ॥[8] ९ ॥

जातकर्मवद्धस्ताङ्गलिं॰[9] वेष्ट्य[10] तेनास्य कर्णावाजपेत् ॥१०॥

अथैनमभिमन्त्रयते—

अश्मा भव

इति ॥ ११ ॥

अथान्नप्राशनम्

अग्निर्धन्वन्तरी[11] पुत्रवती[12] छागमेषाभ्यामिष्ट्वा दीर्घाणां॰

1. Cf. Mān. Gṛ. II. 10. 8.
2. Henceforth Sh. E. G. begin a fresh chapter. The colophons for this chapter are:
   Sh. इति वाराहगृह्ये द्वितीयः खण्डः.
   E. इति वाराहगृह्ये द्वितीयं खण्डम्.
   G. द्वितीयं.
   After नामकरण Gdh. introduces two more rites viz. निष्क्रमण and कर्णवेध.
3. For sūtras 8-14 Sh.'s chapter-heading is पुत्राभिमन्त्रणमन्नप्राशनं च, although Gdh. treats दन्तोद्गमन as a separate rite.
4. Sh. जाते दन्ते.
5. Sh. ऽप॰.
   Cf. Mān. Gṛ. II. 9. 11.
6. G. गवां पशुनां.
7. E. G. विप्रोषि(G. सि)तप्रत्येतस्य.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 18. 6
9. Sh. ॰लीं.
   Gdh. ॰ली.
10. Sh. Gdh. प्रवे॰.
11. E. G. ॰धा॰.
12. Sh. ॰धन्वन्तरी इति । पुत्रवत्(v. l. पुत्रवति)–.

व्याहृतिभिः कुमारं चतुः प्राशयेत् ।

आयुर्दा देव[1]

इति च ॥ १२ ॥[2]

अथ सामान्यनियमाः[3]

कुमारकर्माणि[4] शुक्ल उदगयने पुण्ये[5] नक्षत्रे नवमीवर्जम् । सर्वे ऋतवो विवाहे ऽमाघ[6]चैत्रौ मासौ परिहाप्योत्तरं च नैदाघम्[7] ॥ १३ ॥

अन्वारम्भयित्वा हवनम् ॥ १४ ॥

इति वाराहगृह्ये तृतीयं खण्डम्[8] ॥

E. G. पुत्रवति.

Sh. construes अग्निधन्वन्तरी इति with the previous sūtra : अथैनमभिमन्त्रयते—अश्मा भवेति अग्निधन्वन्तरी इति. It is evidetly wrong. Cf. Mān. Gṛ. I. 18. 8.

1. MS. IV. 12. 4.
2. Gdh. मधुरादीन् रसानादायन्यत् सर्वमन्तर्वर्णादि भाजन उद्धृत्य मातुरुत्सङ्गे स्थितं कुमारं कनकहस्तः पिता कुलदेवतासन्निधौ तां स्मृत्वा वा मधुशर्कराज्यसंयुक्तं हन्त इति व्याहृतिभिः प्राशयेत् । ....एतदनन्तरं धनशास्त्रवस्त्रादि संस्थाप्य तत्र कुमारं मातोत्सृजेत् । प्रथमं यत् स्पृशेत् तेनास्य जीविका ज्ञातव्या.
3. Gdh. includes the 13th and the 14th sūtra in the following ceremony viz. चूडाकरण.
4. Sh. E. G. ०र्म०.
5. Sh. G. ०ण्ये.
   Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 1.
6. For अमाघ० Sh. G. read माघ०. अमाघ here stands for पौष, as Gdh. explains it: प्रावृट्शरदौ पौषचैत्रे वर्जयित्वा.
   Cf. Āp. Gṛ. (I. 2. 12): सर्वे ऋतवो विवाहस्य शैशिरौ मासौ परिहाप्योत्तमं च नैदाघम्.
   Cf. also Baudh. Gṛ. (I. 1. 18; 19): सर्वे मासा विवाहस्य ॥ शुचितपस्तपस्यवर्जमित्येके, and Baudh. Gṛ. Paribhāshāsūtra (I. 2. 13): संवत्सरो वै देवानामहोरात्रम् । तस्यैतदुदगयनमहः । ...तस्य प्रातःसङ्गवौ शिशिरवसन्तौ । मध्यन्दिनं ग्रीष्मः । अपराह्णसायाह्ने वर्षाशरदौ । प्रातःसङ्गवे सायमिति विवाहं न कुर्वन्ति.
7. Sh. नैवा(v. l. नैना)घम्.
   G. नैनाघम्.
8. Sh. ०तृतीयः खण्डः.
   E. G. वाराह०.
   F. गृह्ये०.

अथ चूडाकरणम्

तृतीयवर्षस्य जटाः कुर्वन्ति । यथा वा कुलकल्पः ॥[1]१ ॥

अग्निमुपसमाधाय परिसमुह्य परिस्तीर्य पर्युक्ष्य[2] दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत[3] उदपात्रं[4] शमीशमकवत्[5] ॥ २ ॥

अथैनमभिमन्त्रयते—

हिरण्यवर्णाः शुचयः[6]

इति चतसृभिः ।

या ओषधयः[7]

इत्यनुवाकेन ।

शन्नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये ।
शं[8] योरभि स्रवन्तु नः ॥[9]
प्रियाः[10] शन्न आपो धन्वन्याः शन्नः सन्तु नूप्याः[11]
शन्नः समुद्रिया आपः शमु नः सन्तु कूप्याः ॥[12]
शन्नो मित्रः शं वरुणः शन्नो भवत्वर्यमा ।
शन्न इन्द्रश्चाग्निश्च शन्नो विष्णुरुरुक्रमः ॥[13]

1. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 1.
2. Sh. places पर्युक्ष्य before परिस्तीर्य.
3. Sh. ब्राह्म॰.
4. Sh. E. G. उदक॰.
5. For शमीशमकवत् G. has शमिशमकपात्रं शमिशमकवद्.
6. MS. II. 13. 1.
7. MS. II. 7. 13.
8. G. श्र॰. So also Mān. Śr. VI. 1. 5 (as recorded in the Vedic Concordance, though Geldner takes no notice of it).
9. ṚV. X. 9. 4.
10. AV. (I. 6. 4), KS. (II. 1), Mān. Śr. (VI. 1. 5) and some other ritual texts omit प्रियाः.
11. AV. (ib.), KS. (ib.) and Mān. Śr. (ib.) read सन्त्वनू॰.
12. Cf. AV. (ib.), KS. (ib.) and Mān. Śr. (ib.).
13. Cf. ṚV. I. 90. 9.

इति[1] । तासामुदकार्थान् कुर्वीत—पर्युक्षणे ऽभ्युन्दने स्नापने च ॥ ३ ॥

आज्यꣳ सꣳस्कृत्य ब्रह्मा[2]णमामन्त्र्य समिधमाधायाघारावाघारावाज्यभागौ हुत्वा

अग्न[3] आयूꣳषि पवसे[4]

इति सप्तभिः सप्त हुत्वा[5] ॥ ४ ॥

आयुर्दा देव[6]

इति च ।

ये केशिनः प्रथमे सत्रमासत[7]

येभिराबृतꣳ यदिदꣳ विराजति ।

तेभ्यो जुहोम्यायुषे दीर्घायुत्वाय स्वस्तये ॥

इति ॥ ५ ॥

व्याहृतिभिश्चोक्तः कर्मान्तः पूर्वेण[8] ॥ ६ ॥

1. Sh. does not give these three verses s a k a l a p ā ṭ h e n a, but gives only the p r a t ī k a s : शं नो देवीरभिष्टय इति, शं न आपो धन्वन्या इति द्वाभ्याम् इति च. Here इति च denotes that a verse (i. e. शन्नो मित्रः) preceding it has been omitted.
   Gdh. उदकपात्रं शमीशमकवत् प्रतिष्ठाप्य हिरण्यवर्णा इति चतसृणां चतस्रः, या ओषधयः, [....प्रियाः शन्नः,] शन्नो मित्र इत्येषां कुम्भाभिमन्त्रणे विनियोगः.
2. Sh. ब्राह्म०.
3. E. G. अग्ना: So also Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Uttareshṭaka kh. 2. p. 220, but corrected with red ink into आग्न). At subsequent places it has both अग्ना (Ākulapāda kh. 1. p. 257; kh. 6. p. 267) and अग्न (Pradhāna kh. 6. p. 318; Prātarupasthāna p. 371). Schroeder adopts in his MS. अग्ना and notes: P अग्ने.
4. Gdh. Vas. पवसा. So also Schroeder (MS. I. 3. 31); and his note: P पवसे. MS. (ibid).
5. Sh. जुहुयात्.
   E. adds जुहुयात्.
6. MS. IV. 12. 4.
7. E. Vas. ०ते.
8. Gdh. Vas. ततो जयादिव्याहृतिहोमः पूर्ववत् कार्यः.

शीतेन वा उदकेनेधि[1]

उष्णेन वा उदकेनेधि[2]

इति[3] तप्ता इतराभिः सꣳसृज्य

आर्द्रदानव स्थ जीवदानव स्थोन्[4]दतीरिष-

मावद[5] ॥[6]

इत्यपोऽभिमन्त्र्य दक्षिणं केशान्तमभ्युन्द्यात्[7]—

अदितिः केशान् वपत्वाप उन्दन्तु जीवसे ।

दीर्घायुत्वाय स्वस्तये ॥[8]

इति ॥[9] ७ ॥

दक्षिणस्मिन् केशान्ते दर्भमूर्ध्वाग्रं निदधाति[10] ॥ ८ ॥

ओषधे त्रायस्वैनम्[11]

इति[12] दर्भमन्तर्दधाति ॥[13] ९ ॥

स्वधिते मैनं[14]ꣳ हिꣳसीः[11]

इति क्षुरेणाभिनिदधाति ॥[15] १० ॥

येनावपत् सविता क्षुरेण

1. Sh. ०नेति.
   Gdh. ०नधि.
2. Sh. Vas. ०नेति.
   Gdh. ०नधि.
   Cf. AV. (VI. 68. 1), SMB. (I. 6. 2), ĀpMp. (II. 1. 1), Mān. Gṛ. (I. 21. 2).
3. Sh. Vas. omit इति.
4. Sh. आर्द्रदानवस्थजीवदानवस्थो०.
5. Sh. ०न्दतीषमा०.
   E. G. ०दतीरी(G. तिरि)षयमा०.
   Gdh. ०दतिरिषमावदेत्.
   Vas. ०दतिरिसियमाववेत्.
6. Cf. KS. (II.1), Kāṭh. Gṛ. (XL. 10).
7. Sh. puts दक्षिणं केशान्तमभ्युन्दति at the end of the sūtra.
8. Cf. AV. (VI. 68. 2), KS. (II. 1).
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 21, 2; 3.
10. Sh. omits दक्षिणस्मिन्....निदधाति.
11. MS. III. 9. 3.
12. Sh. adds: दक्षिणस्मिन् केशान्ते ऊर्ध्वाग्रं
    Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 4.
13. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).
14. G. Vas. महिनं.
15. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 5.

सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्माणो[1] वपतेद[2]मस्या-
युष्मानयं जरदष्टिर्यथासदहमसौ[3] ॥[4]

इति प्रवपति ॥[5] ११ ॥

दक्षिणतो माताऽन्या वाऽविधवाऽऽनडुहेन गोमयेनाऽभूमि[6]-
गतान् केशान् परिगृह्णीयात् ॥[7] १२ ॥

मा ते केशाननुगाद् वर्च
एतत् तथा धाता दधातु ते ।
तुभ्यमिन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता वर्च आदधुः ॥[8]

इति प्रपततो[9] ऽनुमन्त्रयते ॥[10] १३ ॥

तेन धर्मेण पुनरपो ऽभिमन्त्र्यापरं केशान्तमभ्युन्द्यादुत्तरं च ॥ १४ ॥

अन्यौ तु प्रवपनौ—

येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिन्द्रस्य चायुषे ऽवपत् ।
तेन ते वपाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय स्वस्तये ॥[11]

1. E. Gdh. (v. l.) and Vas. ब्रह्म०.
G. ब्राह्म०. So also Mān. Gṛ. I. 21. 9.
2. Sh. (v. l.) G. ०दि०.
E. F. ०द०.
Vas. ०द०.
3. Vas. अहममुकशर्माऽमुकगोत्रस्तव केशान् वपामीत्युक्त्वा पूर्वमंत्रं पठन् वपेत्.
4. Cf. AV. (VI. 68. 3; VIII. 5. 21), TB. (II. 7. 17. 2), ĀpMp. (II. 1. 3), Kāṭh. Gṛ. (XL. 11).
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 6.
6. Sh. गोमयेन आभू०.
Sh. (v. l.) E. G. omit आ and read ०येन भू०.
Gdh. Vas. भूमिस्पर्शरहितान्.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 9.
8. Cf. TB. II. 7. 17. 2.
9. So also Kāṭh. Gṛ. (XL. 13), and the paddhatis: पततः केशानभिमन्त्रयते (Vas. ०येत्).
Sh. E. G. प्रवपतो. So also the Mān. (I. 21. 8) and Baudh. (II. 4. 14) Gṛhyas.
10. Cf. Mān. Gṛ. (ibid).
11. Cf. ĀpMp. II. 1. 4.

इति पश्चात् ।

येन भूयश्चरात्ययं ज्योक्[1] च पश्यसि[2] सूर्यम् ।
तेन ते वपाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय सुश्लोक्याय सुवर्चसे ॥[3]

इत्युत्तरतः ॥[4] १५ ॥

यत् क्षुरेण पर्चयता[5] सुपेशसा वप्तर्वपसि केशान् ।
शुन्ध[6] शिरो[7] मास्यायुः प्र[8] मोषीः ॥[9]

इति लोहायसं क्षुरं केशवापाय प्रयच्छति ॥[10] १६ ॥

यथार्थं केशयत्नान् कुर्वन्ति—दक्षिणतः कपर्दा[11] वसिष्ठा[12]नामुभयतो ऽत्रिभार्गवकाश्यपानां, पञ्चचूडा आङ्गिरसः[13], शिखिनो ऽन्ये[14]॥ १७ ॥

वाजि[15]मेके मङ्गलार्थम् ॥[16] १८ ॥

1. F. जो॰.
2. Sh. G. Vas. ॰ति.
3. Cf. ĀpMp. II. 1. 5.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 6.
5. Sh. वर्तयता.
B. पच[पर्चय]ता. Once again under शुन्धः Sh. notes : B क्षुरेण पर्चयता.
6. Sh. E. शुन्धः.
B. शुद्धः.
7. Except F. all the text and paddhati mss. insert मुखं after शिरो. This insertion is not very appropriate for the tonsure of a three years old child; he has neither beard nor moustaches. In the Godāna ceremony the Mān. Gṛ. (I. 21. 14) explicitly ordains that the word मुखं be inserted in the verse under question when it is used for the Godāna.
8. Gr. Knauer (Mān. Gṛ. I. 21. 7), compounds प्र with मोषीः.
9. Cf. AV. (VIII. 2. 17), ĀpMp. (II. 1. 7).
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 7.
11. Sh. ॰र्दो.
12. E. Vas. ॰शि॰.
13. Sh. ॰चूडाङ्गिरसां.
14. Gdh. अन्येषामेकैव । तां यत्र क्वचन कुर्वन्ति.
15. For शिखिनोऽन्ये (sūtra 17) and वाजि॰ A. reads : शिखान्येषामेकेति.
16. Cf. Kāṭh. Gṛ. (XL. 7) : मङ्गलार्थं शिखिनोऽन्ये and on it the vivaraṇa of Ādityadarśana : अमेध्यं वा एतच्छिरो यदशिखम्.
Cf. also Saṁskārakaustubha (p. 115b) : वाजिं ललाटकर्णमूलस्पर्शिनीं मालामिव केशपंक्तिं मंगलार्थं कुर्वन्ति.

त्र्यायुषं कश्यपस्य जमदग्ने[2]–
स्त्र्यायुषमगस्त्यस्य त्र्यायुषम्।
यद्देवानां त्र्यायुषं तन्मे अस्तु शतायुषम् ॥[3]

इति शिरः सम्मृशति[4]॥ १९ ॥

परिगृह्य गोमयेन केशानुत्तरपूर्वस्यां गृहस्य[5] मूष्यामन्तरा गेहात् पलदं च[6] निदध्यात्। अरिक्ते[7] वा वपने[8]।

उप्त्वाय केशान् वरुणाय[9] राज्ञो
बृहस्पतिः सविता विष्णुरिन्द्रः।
तेभ्यो निधानं महदन्वविन्दन्
अन्तरा द्यावापृथिवी अप स्वः[10] ॥[11]

इति ॥[12]२० ॥

कर्त्रे वरं ददाति ॥[13]२१ ॥

पद्ममगुणं तिलपिशितं च केशवापाय प्रयच्छति ॥[13]२२॥

संवत्सरं माता नाम्लाय धारयेत्। रोषाय नाश्नीयात्। लवणवर्जं तूष्णीम् ॥ २३ ॥

1. G. य०.
2. Sh. त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य.
3. Cf. AV. (V. 28. 7), ĀpMp. (II. 7. 2), JUB. (IV. 3. 1), Mān. Gṛ. (I. 1. 24).
4. Sh. प्रभृति.
5. Sh. E. G. गृहस्यासु०.
6. Sh. omits च.
7. Sh. E. (sec. m. sup. lin.) G. अति०. A. अरिक्तेन.
8. G. ०ते.
Vas. गृहस्येशानदिग्भागे गर्तायां निदध्यात् गेहाभ्यन्तरा गर्त्ते वा। अरिक्ते वा पूर्णे भाण्डे निक्षिपेत्.
9. Sh. ०गस्य.
10. Sh. ०पृथिव्योरवन्युः.
Sh. (v. l.) ०पृथिवी अप्सु.
E. Gdh. ०पृथिवी अप्स्वः.
G. Vas. पृथिवी अप्सुः.
11. Cf. ĀpMp. II. 1. 8.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 10.
13. Cf. Mān. Gṛ. I. 21. 12.

कन्याया आहुतिवर्जम् ॥ २४ ॥

विदुषो ब्राह्मणाननर्थसिद्धिं[1] वाचयेत् ॥ २५ ॥

एवमुत्तरेषु ॥ २६ ॥

इति वाराहगृह्ये चतुर्थं खण्डम्[2] ॥

---

1. Sh. omits न and reads : ब्राह्मणार्थ०.
2. Sh. ०चतुर्थः खण्डः.
E. वाराह०.
F. गृह्ये०.
G. गृहे तृतीयं.

अथोपनयनम्

गर्भाष्टमेषु[1] ब्राह्मणमुपनयेत् । षष्ठे सप्तमे पञ्चमे वा ॥[2] १ ॥

ततो गर्भैकादशेषु क्षत्रियं, गर्भद्वादशेषु वैश्यम् ॥ २ ॥

प्राक् षोडशाद् वर्षाद् ब्राह्मणस्यापतिता सावित्री, द्वाविंशात्[3] क्षत्रियस्य, आ[4] चतुर्विंशाद् वैश्यस्य । अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रिका[5] भवन्ति । नैनान् याजयेयुर्नाध्यापयेयुर्न विवहेयुर्न[6] विवाहयेयुः[7] ॥ ३ ॥

अभ्यन्तरं जटाकरणं बहिरुपनयनम् ॥ ४ ॥

उक्तो ऽग्निसंस्कारो[8] ब्रह्मणश्चं[9][10] (?) ॥ ५ ॥

कुमारं[11] पर्युप्तिनं स्नातमभ्यक्त[12]शिरसमुपस्पर्शनकल्पेनोपस्पृष्टमग्ने[13]र्दक्षिणतो ऽवस्थाप्य

दधिक्राव्णो अकारिषम्[14]

इति दध्नः कुमारं[15] त्रिः प्राशयेत् ॥[16] ६ ॥

1. Sh. ०ष्टमे.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 1.
3. Sh. आद्विंशात्.
   E. आ द्वा०.
4. G. omits आ.
5. Sh. ०त्री०.
6. E. G. ०वा०.
7. Sh. omits न विवाहयेयुः.
8. E. G. ०रौ.
   F. अग्निंसंस्कारः.
9. G. ब्रा०.
10. Sh. E. read ब्राह्मणस्य and join it to कुमारं in the next sūtra, but the ceremony that follows is nowhere ordained to pertain to a Brāhmaṇa Kumāra alone.
11. After कुमा one leaf is missing in F. up to ०मसावित्ति (sūtra 16).
12. E. G. Gdh. Vas. ०भ्यु०.
13. E. inserts कुमारं before अग्नेः.
    G. omits अग्नेः.
14. Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. p. 15) अकार्षम्.
    MS. I. 5. 1.
    Before the verse E. G. insert: दधिक्राव्णो अकारिषमिति वामदेव ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः सुरभिर्देवता, दधिप्राशने विनियोगः. These details are neither completely supplied by Gdh. nor by Vas.
15. For दध्नः कुमारं Sh. reads कुमारं दधि.
16. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 3.

इयं[1] दुरुक्तात्[2] परिबाधमाना
वरुणं[3] पवित्रं पुनती न आगात्।
प्राणापानाभ्यां बलमाभजन्ती
शिवा देवी सुभगा मेखलेयम् ॥
ऋतस्य गोप्त्री तपसस्तरुत्री[4]
घ्नती रक्षः सहमाना अरातीः।
सा मा समन्तमनुपर्येहि भद्रे
धर्त्तारस्ते सुभगे मेखले मा रिषाम[5] ॥
इति मौञ्जीं त्रिगुणां त्रिः परिवीतां मेखलामाबध्नीते[6] ।
मौर्वी धनुर्ज्या क्षत्रियस्य, शाणी[8] वैश्यस्य ॥[7] ७ ॥

उपवीतमसि यज्ञस्य त्वोपवीतेनोपव्ययामि[8]
इति यज्ञोपवीतम्[9] ॥ ८ ॥

या अकृन्तन्[10] या अतन्वन्
या अवायन्[11] या अवाहरन्[12] ।

1. Before this verse E. G. read: इयं दुरिक्तादिति, [ऋतस्य] गोप्त्री [इति] द्वयोर्मन्त्रयोः वामदेव ऋषिः त्रिष्टुप् छन्दः मेखला मरुतो देवता मेखलाबन्धने विनियोगः.

2. Sh. Vas. दुरिक्ता.
E. G. Gdh. (once only) दुरिक्तात्.

3. Elsewhere (SMB. I. 6. 27, Mān. Gṛ. I. 22. 10, Kāṭh. Gṛ. XLI. 11...) वर्णं.

4. Sh. तपसश्चरित्री.
E. ०स्तरत्री.
G. Gdh. Vas. ०स्तरित्री.
Cf. Mān. Gṛ, (I. 22. 7), Kāṭh. Gṛ. (XLI. 11).

5. Sh. मारिषाम.

6. Sh. ०त.

7. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 7; 8; 10.

8. After this verse E. G add: यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य परमेष्ठी प्रजापतिः ऋषि.... यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं ... यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः (The last verse is not given by Gdh).

9. E. G. omit यज्ञोपवीतम्.

10. Sh. ०न्त०.

11. For या अवायन् Sh. reads. यावन्, E. या अवयन्, G. Vas. यावायन्, Gdh. या अवयरंन.

12. Sh. omits अ.

याश्वाम्रा[1] देवीरन्तां[2]नभितो ततन्थ[3] (?)
तास्तां[4] देवीर्ज[5]रसे सं[6] व्ययन्ताम्[6] ॥[7]
आयुष्मानयं परि धत्त[8] वासः परि धत्त वर्चः ।
शतायुषं कृणुहि[9] दीर्घमायुः[10] ॥
शतं च[11] जीव शरदः पुरुची-
र्वसूनि[12] चार्य्यो[13] विभजाय जीयान्[14] (?) ॥[15]

इत्यहतं वास आच्छाद्य

मित्रस्य[16] चक्षुर्ध[17]रुणं बलीय-
स्तेजो यशस्वि[18] स्थविरं च[19] धृष्णुं[20] ।
अ[21]नाहनस्यं वसनं चरिष्णु[22]

1. For याश्वाम्रा Sh. reads याश्वाग्न्या (but in पाणिग्रहण chapter याश्वाग्र्या), E. याश्वम्रा, Gdh. यश्वाम्रा, Vas. याश्वगभ्या.
2. Sh. देव्योन्ता०.
3. Sh. ततन्था (but in पाणिग्रहण ch. ०न्थ).
G. Gdh. ०न्थः.
Vas. तथंतः (wrongly written for ततंथः).
4. Sh. तास्त्वा.
G. तस्मार्.
5. Sh. देव्यो ज०.
E. Gdh. Vas. देवी ज०.
6. Sh. संव्ययन्तु.
After संव्ययन्तां Vas. adds: इति कटिसूत्रं । ततः वस्त्रः । आयुष्मान् इत्येतयोः मंत्रयोः...वस्त्रपरिधाने विनियोगः. In E. the particulars beginning with आयुष्मान् have been added on the margin by a late hand.
7. Cf. AV. (XIV. 1. 45), SMB. (I. 1. 5), ĀpMp. (II. 2. 5).
8. Sh. आयुष्मन्निदं परिधत्स्व.
9. Sh. omits कृणुहि.
10. E. दीर्घायुत्वा.
11. Gdh. omits च.
12. Sh. पुरूचीः सूनि–.
13. G. Vas. चाज्यो.
Gdh. चाम्रौ.
14. Sh. विभजा यजीयान्.
Gdh. त०.
15. Vas. शतं च जीवेत्यधिवासं दद्यात्.
Cf. AV. (II. 13. 3; XIX. 24. 6), ĀpMp. (II. 2. 8), Hir. Gṛ. (I. 4. 3).
16. E. (margin sec. m.) G. supply the ऋष्यादि and विनियोगान्त details first.
17. Sh. ०रु०.
18. Sh. यशःश्री–.
19. Sh. omits च.
20. Sh. समिद्धं (v. l. दिष्ठयं).
G. धिष्ण्यं.
21. All the mss. आ०.
22. Sh. जरिष्णुं.
B. आनाहतस्य व्यसनं च शुष्मं.

परीद[1]ँ वाज्यँ वाजिनं[2] दधे ऽहम्[3] ॥[4]

इति कृष्णाजिनं च[5] ॥[6] ९ ॥

आज्यँ सँस्कृत्य ब्रह्माँ[7]णमामन्त्र्य समिधमाधायाघारावाघार्याज्यभागौ हुत्वाऽष्टौ जटाकरणीयान् जुहुयात्[8] ॥ १० ॥

व्याहृतिभिश्चोक्तः कर्मान्तः पूर्वेण ॥ ११ ॥

कालाय[9] वां गोत्राय वां

जैत्राय वामौद्धेत्राय[10] वा-

मन्नाद्याय वामवनेनिजेत्[11] ॥

इत्युदकेनाञ्जलिं पूरयित्वा[12]

सुकृताय वाम्[13]

इति पाणी[14] प्रक्षाल्य

इदमहं दुर्यमन्या निष्प्ला[15]वयामि[16]

इत्याचम्य निष्ठीवति ॥ १२ ॥

E. आनाहनस्य वसनं चरिष्णुः.

G. आनाहणस्य व्यसनं चरुष्णुं.

1. G. परिघं तु.

2. For वाज्यं वाजिनं Sh. reads वाज्यजिनं.

3. E. तदेह.

G. तुदेह.

4. Cf. ĀpMp. (II. 2. 11), Hir. Gṛ. (I. 4. 6).

5. E. G. omit इति कृष्णाजिनं च, though they have कृष्णाजिनधारणे विनियोगः. Gdh. Vas. omit मित्रस्य चक्षुः...कृष्णाजिनं च.

6. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 3.

7. Sh. ब्राह्म०.

8. E. जुहुत्वा.

9. E. (margin sec. m.) and G. give the ऋष्यादि and विनियोगान्त details first.

10. Sh. वां मैत्राय, though his mss. A. B. read वामौद्धेत्राय.

11. Sh. ०निजेमि.

E. वां औनेनियजेत्.

12. E. G. omit इत्यु०....पूरयित्वा.

13. MS. I. 1. 4.

14. E. G. पाणीं (G. णिं).

Cf. Gdh. Vas. पाणिद्वयं.

15. Sh. ०मन्यानि प्ला०.

G. ०निप्ला०.

In Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. Punarādhāna kh. 4 p. 74) दुर्यमन्या निप्लावयामि has been corrected into दुरद्मन्यां निष्प्लावयामि. At a subsequent place (Prātarupasthāna p. 369) it has दुर्यमन्या निःप्लावयामि.

16. Cf. Āp. Śr. VI. 20. 2.

भ्रातृव्याणाꣳ सपत्नानामहं भूयासमुत्तमः[1]

इति द्वितीयम् ॥ १३ ॥

प्रातर्जितं[2] भगमुग्रꣳ हुवेम

वयं पुत्रमदितेर्यो[3] विधर्त्ता ।

आध्रश्चिद्यं[4] मन्यमानस्तुराश्चिद्[5]

राजा चिद्यं[6] भगं भक्षीमहीत्याह ॥[7][8]

इत्यादित्यमुपतिष्ठेत[9] ॥ १४ ॥

ब्रह्मचर्यमुपागामुप मा ह्वयस्व[10]

इति ब्रूयात् ॥ १५ ॥

एहि ब्रह्मोपेहि ब्रह्म[11] ब्रह्मं त्वा स ब्रह्म[12]

सन्तमुपनयाम्यहमसौ ॥

इति ॥ १६ ॥

अथास्याभिवादनीयं नाम गृह्णाति ॥[13] १७ ॥

देवस्य ते[14] सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां

पूष्णो हस्ताभ्याꣳ[15] हस्तं गृह्णाम्यहमसौ ॥[16]

1. Sh. Gdh. Vas. omit उत्तमः; but cf. Āp. Śr. VI. 20. 2.
E. उत्तमं.
G. उत्तमी.
2. E. (margin sec. m.) and G. give the ऋष्यादि and विनियोगन्ति details first.
3. Sh. G. Gdh. Vas. ०यो.
4. Sh. E. आर्द्रश्चिद्यन्–.
Gdh. आद्रश्चिय्यं.
Vas. आर्ध्रश्चिद्यं.
5. Sh. E. ०स्ति०.
G. ०स्थि०.
6. Sh. E. G. ०द्यन्–.
7. E. G. Vas. ०महे०.
8. Cf. ṚV. (VII. 41. 2), AV. (III. 16. 2), ĀpMp. (I. 14. 2).
9. E. G. ०त्.
10. Sh. ०मुपमाह्वयस्व.
11. Gdh. ततो.
12. Sh. Gdh. संब्रह्म.
Vas. omits स ब्रह्म.
13. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 5.
14. Sh. G. Vas. त्वा.
15. For देवस्य ते....हस्ताभ्यां Sh. reads देवस्य त्वेति.(MS. I. 1. 2).
16. Cf. SMB. I. 6. 18.

इत्यस्य हस्तं दक्षिणेन दक्षिणमुत्तानमभीवाङ्गुष्ठमभीव लोमानि[1] गृह्णीयात् ॥[2] १८ ॥

मामेवान्वेतु[3] ते मनो मामेवापि त्वमन्विहि[4] ।
अग्नौ घृतमिव दीप्यताꣳ हृदयं तव यन्मयि ॥[5]

इत्येनं[6] प्रेक्षमाणꣳ समीक्षते ॥ १९ ॥

पृष्ठतो ऽस्य पाणिमन्ववहृत्य[7] हृदयदेशमन्वारभ्य जपेत्[8]—

प्राणानां ग्रन्थिरसि स[9] मा विस्रꣳसत्[10]

इति ।

ब्रह्मणो ग्रन्थिरसि

इति नाभिदेशम् ॥[11] २० ॥

गणानां त्वा गणपतिꣳ हवामहे[12]
कविं कवीनामुप मयि[13] श्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठराजं[14] ब्रह्माणं[15] ब्रह्मणस्पत
आ नः[16] कृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥[17]

इति प्रदक्षिणमग्निं परिणयेत् ॥ २१ ॥

1. Sh. ०माभि वाङ्गुष्ठमभि वा लोमानि.
A. E. ०मभिवलोमानि नाम.
G. Gdh. Vas. ०मभिवाङ्गुष्ठमभिव लोमानि (Gdh. लोमानं).
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 5.
3. Sh. ममे०.
4. E. (margin sec. m.) and G. give the ऋष्यादि and विनियोगान्त details first.
5. Cf. AV. VI. 89. 2d.
6. Sh. E. G. संप्रे०.
7. Sh. E. G. ०मन्वाहृ०.
8. Sh. जपति.
9. Sh. adds ते.
10. Gdh. ०स्रसद्.
11. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 6.
12. G. adds: निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे.
13. Sh. Gdh. (v. l.) कवीनामुपम–. So also ṚV. (II. 23. 1), TS. (II. 3. 14. 3), KS. (X. 13).
G. Vas. are too corrupt to supply any variant.
14. Vas. ०राजन्यं.
15. Sh. ब्रह्मणां. So also ṚV. (ib.), TS. (ib.), KS. (ib.).
16. Sh. शृ०. So also ṚV. (ib.), TS. (ib.), KS. (ib).
17. Cf. ṚV. (ib.), TS. (ib.), KS, (ib.).

पश्चादग्नेर्दर्भेषूपविशति दक्षिणतश्च ब्रह्मचारी ॥ २२ ॥

अधीहि भोः

इत्युपविश्य जपति ॥ २३ ॥

प्रभुज्य दक्षिणं जानुं पाणी सन्धाय दर्भहस्तावोमित्युक्त्वा व्याहृतीः[1] सावित्रीं चानुब्रूयात् । एवं काण्डानु[2]वचनेषु ॥[3] २४ ॥

तत्सवितुर्वरेण्यम्[4]

इति गायत्रीं ब्राह्मणाय ।

देवो यातु[5] सविता सुरत्नः

इति त्रिष्टुभं क्षत्रियाय ।

युञ्जते मनः[6]

इति जगतीं वैश्याय । पच्छो ऽर्द्धर्चशः सर्वामन्ततः ॥[3] २५ ॥

पालाशं दण्डं ब्राह्मणाय प्रयच्छति नैयग्रोधं क्षत्रियायाश्वत्थं वैश्याय ।

सुश्रवः[7] सुश्रवसं मां कुरु ।
यथा त्वं सुश्रवः सुश्रवा अस्ये-
वमहं[8] सुश्रवः सुश्रवा भूयासम् ॥[9]
यथा त्वं देवानां वेदस्य निधिगोपो ऽस्ये-
वमहं मनुष्याणां ब्रह्मणो निधिगोपो भूयासम्॥

1. Sh. E. G. ०हृति(E. ती)भिः.
2. E. G. काण्डायन०.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 13.
4. MS. IV. 10. 3.
5. Sh. E. G. याति.
6. MS. I. 2. 9.
7. E. (margin sec. m.) and G. give the ऋष्यादि and विनियोगान्त details first.
8. G. adds मनुष्याणां.
9. Cf. ĀpMp. II. 5. 1.

इति[1] प्रतिगृह्णाति[2] ॥[3] २६ ॥

ऊर्ध्वकपालो ब्राह्मणस्य कमण्डलुः, परिमण्डलः क्षत्रियस्य, निचल्कलो[4] वैश्यस्य ।

इमा आपः[5] प्र भराम्ययक्ष्मा[6] यक्ष्मचातनीः[7]।
ऋतेनापः प्र भराम्यमृतेन सहायुषा ॥[8]

इति

प्रतिगृह्णामि

इति प्रतिगृह्य भैक्ष्यं[9]चर्यं चरेत्—

भवति[10] भिक्षां देहि

इति ब्राह्मणः, भवतिमध्यां क्षत्रियः, भवत्यन्त्यां[11] वैश्यश्चतस्रः षडष्टौ वाऽविधवा अप्रत्याख्यायिन्यः । मातरं प्रथममेक ॥[12] २७ ॥

गुरवे निवेद्य[13] ॥ २८ ॥

वाग्यतः प्राग् ग्रामात् सन्ध्यामासेत[14] । तिष्ठन् पूर्वां[15] सावित्रीं त्रिरधीत्य

1. Sh. E. G. add दण्डं.
2. G. प्रतिगृह्णामि [इति] प्रतिगृह्य (analogous to प्रतिगृह्णामीति प्रतिगृह्य in the next sūtra).
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 17.
4. Sh. ०चलकलो.
   B. ०चलको.
5. E. (margin sec. m.) and G. give the ऋष्यादि and विनियोगान्त details first.
6. Sh. ०यक्ष्माय.
   E. F. ०यक्ष्म्या.
7. Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Gṛhyapurusha kh. 15. p. 203.) भराम्ययक्ष्म्यचातनीः.
8. Cf. AV. III. 12. 9.
9. G. ०क्ष०.
10. In Sh. E. G. भवति is preceded by ॐ.
11. Sh. E. G. ०न्तां.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 20.
31. Vas. भिक्षां गुरवे निवेदयति.
    Cf. Mān. Gṛ. I. 22. 21.
14. Sh. ०मुपास्ते.

अध्वनामध्वपते[1] स्वस्त्यस्याध्वनः पारमशीय॥[2]

या मेधाऽप्सरस्सु[3] गन्धर्वेषु च यन्मनः।

या मेधा दैवी मानुषी[4] सा मामा[5] विशतामिह[6]॥

इति[7] ॥[8] २६ ॥

प्रत्येत्याग्निं परिचरेत्।

इमं स्तोममर्हते[9]

इति परिसमूहेत्।

एधो ऽस्येधिषीमहि[10]

इति समिधमादधाति।

समिदसि समेधिषीमहि[10]

इति द्वितीयाम्[11] ॥[12] ३० ॥

[13]अपो अद्यान्वचारिषम्[14][10]

इत्युपतिष्ठते ॥[15] ३१ ॥

तं[16] मा सꣳसृज वर्चसा[10]

1. F. G. ०तेः.
Sh. adds श्रेष्ठ्यः.
Vas. अध्वनामध्वपत इति सवितारं प्रशस्य.
2. After this verse Sh. adds: तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं श्रृणुयाम शरदः शतं। प्रब्रवाम शरदः शतं अदीनाः स्याम शरदः शतं। भूयश्च शरदः शतात्.
3. All the mss. मेधा अप्स०.
4. Sh. has a different order: दैवी या मानुषी मेधा.
5. Sh. मा मा.
Does Sh. mean 'may daivī and mānushī medhā not enter me'; or does he take both the माs to stand for माम्.
Cf. ĀpMp. (II. 4. 6), Mān. Gṛ. (I. 22. 11).
6. Sh. E. ०मिहै(E. हे)व.
7. E. omits इति.
8. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).
9. MS. II. 7. 3.
10. MS. I. 3. 39.
11. Sh. ०यम्.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 1. 16.
13. Sh. E. G. Vas. आ०.
14. F. ०न्वा०.
15. Identical with Mān. Gṛ. I. 1. 17.
16. Sh. omits तं.

इति मुखं परिमृजीत ॥[1] ३२ ॥

यदग्ने तपसा तपो ब्रह्मचर्यमुपे[2]मसि ।

प्रियाः[3] श्रुतस्य भूयास्मायुष्मन्तः[4] सुमेधसः ॥[5]

अग्ने समिधमहारिषं बृहते जातवेदसे ।

स मे श्रद्धां च मेधां च जातवेदाः प्र[6] यच्छतु ॥[7]

स्वाहा ॥

इति समिधमादधाति ॥ ३३ ॥

तेजसा मा समङ्ग्धि वर्चसा मा समङ्ग्धि

ब्रह्मवर्चसेन मा समङ्ग्धि ॥

इति मुखं परिमृजीत ॥ ३४ ॥

आयुर्दा[8] अग्ने ऽसि[9]

इति[10] यथारूपं गात्राणि सम्मृशति ॥ ३५ ॥

इह धृतिः[11]

इति पर्यायैरꣳसं ग्रीवाश्चार्चिं(?)[12]रालभ्य

[13]रुचं नो धेहि[14]

इति ललाटमभिमृशेत् ॥[15] ३६ ॥

आद्यन्तयोः पर्युक्षणम् ॥ ३७ ॥

1. Cf. Mān. Gṛ. I. 1. 18.
2. Sh. inserts य after पे.
3. Sh. E. G. ०या.
4. Sh. G. भूयासमायु०.
   E. F. भूया आयु०.
5. Cf. AV. (VII. 61. 1), Mān. Gṛ. (I. 1. 18).
6. Sh. compounds प्र with यच्छतु.
7. Cf. AV. XIX. 64. 1.
8. E. G. Vas. ०र्द्धा. So also MS. I. 5. 2.
9. TS. I. 5. 5. 3.
10. Sh. E. G. add च.
11. MS. III. 12. 4.
12. Sh. पर्यायैः श्रंसग्रीवाश्च त्रिरा०
13. Sh. ऋ०. This confusion is evidently due to the wrong pronunciation of ऋ in Western and Southern India.
14. MS. III. 4. 8.
15. Cf. Mān. Gṛ. I. 1. 22; 23.

गुरवे ब्रह्मणे च वरमुत्तरासङ्गं च ददाति ॥ ३८ ॥

द्वादशरात्रमक्षारलवणमाशेत् ॥ ३९ ॥

अक्षारमेके ॥ ४० ॥

व्युष्टे[1] द्वादशरात्रे षड्रात्रे वा[2] ग्रामात् प्राचीं[3] वोदीचीं[4] वा दिशमुपनिष्क्रम्य पश्चात् पलाशस्य[5] यज्ञीयस्य वा वृक्षस्य[6] सावित्रेण स्थालीपाकेनेष्ट्वा जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य पुरस्तात् स्विष्टकृतो मेखलां दण्डं चाप्सु प्रास्येत् ॥ ४१ ॥

तत्रैव हविश्शेषं भुञ्जीत

इति श्रुतिः[8] ॥ ४२ ॥

इति वाराह[9]गृह्ये पञ्चमं खण्डम्[10] ॥

---

1. With this sūtra Vas. begins a new section अथ सावित्रीव्रतोद्दीक्षणं, and explains it as सावित्रीव्रतोत्सर्गः तस्योद्दीक्षणमपरं नाम.
2. Here E. G. conclude the khaṇḍa : इति वाराहगृह्ये पंचमं खण्डम्. In F. the text runs continuously after वा, though on the margin it also has : इति वाराहगृह्ये पंचमः खण्डः (contrary to the usual nueter खण्डम्).
3. E. G. omit वा.
4. Sh. E. G. पा०.
5. Sh. G. ०ज्ञि०.
6. Sh. E. G. ०क्ष०.
7. E. ०ती०.
8. The Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Gṛhyapurusha kh. 1. p. 185) and Mān. Gṛ. (II. 3. 14) have respectively the variants कर्तैव हविश्शेषं० and ब्राह्मण एव हविश्शेषं०.
9. F. omits इति वाराह.
10. Sh. ०पञ्चमः खण्डः.
E. ०षष्ठमं खण्डं संपू०.
In spite of the previous colophon just noted G. has again : इति वाराहगृह्ये पंचमं खण्डम्. The probability is that in the original, of which G. is a copy, the previous colophon (referred to in note 2) was transcribed on the margin in the manner of F. and the copyist while incorporating it in the body of the text forgot to make the necessary corrections in the numbering of the following khaṇḍas.

अथ व्रतानि

उपनयनप्रभृति व्रतचारी स्यात् ॥[1] १ ॥

उपनयनेन[2] व्रतादेशा व्याख्याताः ॥ २ ॥

मार्गवासाः, संहतकेशः, भैक्षाचार्य[3]वृत्तिः, सशल्कदण्डः, सप्तमौञ्जीं मेखलां धारयेद्, आचार्यस्याप्रतिकूलः, सर्वकारी ॥[4] ३ ॥

यदेनमुपेयात् तदस्मै दद्यात् । बहूनां येन संयुक्तः ॥[5] ४ ॥

नास्य शय्यामाविशेत् ॥[6] ५ ॥

न रथमारोहेत् ॥[7] ६ ॥

न संस्वसेत्[8] ॥[9] ७ ॥

न विहारार्थो[10] जल्पेत् ॥[11] ८ ॥

न रुच्यर्थः[12] कञ्चन[13] धारयेत् ॥[14] ९ ॥

सर्वाणि सांस्पर्शकानि[15] स्त्रीभ्यो वर्जयेत् ॥[16] १० ॥

न स्नायाद् दण्डवत् ॥[17] ११ ॥

नोदकमभ्युपेयात् ॥[17] १२ ॥

न दिवा स्वपेत् ॥ १३ ॥

1. Identical with Mān. Gr̥. I. 1.1.
2. Sh. E. G. ०नयने.
3. Sh. E. G. ०च०.
4. Cf. Mān. Gr̥. I. 1. 2.
5. Identical with Mān. Gr̥. I. 1. 3.
6. Identical with Mān. Gr̥. I. 1. 4.
7. Identical with Mān. Gr̥. I. 1. 6.
8. Sh. संविशेत्.
   Gdh. संवश्रयेत्. So also Mān. Gr̥. I. 1. 5.
9. Cf. Mān. Gr̥. (ib.).
10. E. विवाहा०.
11. Identical with Mān. Gr̥. I. 1. 9.
12. Sh. ०र्थं. So also Mān. Gr̥. I. 1. 10.
13. E. G. कंचनं.
    Mān. Gr̥. (ib.) किंचन.
14. Cf. Mān. Gr̥. (ib.).
15. E. ०स्पार्शि०.
    F. ०स्प्रर्शु०.
16. Identical with Mān. Gr̥. I. 1. 11.
17. Cf. Mān. Gr̥. I. 1. 13; 14.
    Cf. Gdh. न स्नायात् । दण्डवद्यो[दु]दकमभ्युपेयात्.

त्रैविद्यकं ब्रह्मचर्यं चरेत् ॥ १४ ॥

इन्द्रियसꣳयतः[1] सायम्प्रातर्भैक्ष[2]चर्यवृत्तिः ॥ १५ ॥

सायं प्रातरग्निं परिचरेत्[3] ॥ १६ ॥

अधश्शायी[4], आचार्याधीनवृत्तिः[5], तन्निसर्गादशनम्[6], अया-
चितं लवणम्[7] ॥ १७ ॥

वाग्यतोऽश्नीयात् ॥ १८ ॥

मधुमाꣳसे वर्जयेत् ॥[8] १९ ॥

अच्छि[9]न्नवस्त्राꣳ विवृताꣳ स्त्रियं[10] न पश्येत् ॥ २० ॥

यौप्य[12]स्य वृद्ध्य[13]स्य दण्डी स्यात् ॥ २१ ॥

नानेन प्रहरेद् गवे न ब्राह्मणाय ॥ २२ ॥

न नृत्यगीते गच्छेत् ॥ २३ ॥

न चैने कुर्यात् ॥ २४ ॥

नावलिखेत् ॥ २५ ॥

शिखाजटः सर्वजटो वा स्यात् ॥[14] २६ ॥

शाणीक्षौमाजिनवासाः[15] ॥ २७ ॥

रक्तꣳ वसनकम्बलम्[16]—ऐणेयं ब्राह्मणस्य, रौरवं क्षत्रियस्य,
आजꣳ वैश्यस्य ॥ २८ ॥

1. E. ०युतः.
   G. ०युक्तः.
2. Sh. ०भैक्षाचर्य०.
   E. G. ०भैक्षाचार्य०.
3. E. G. omit परिचरेत्.
4. Sh. E. G. ०शय्या.
5. E. G. add: तादाचार्यस्याधी(G. धि)नः.
6 Cf. Mān. Gṛ. (I. 22. 21): आचार्याय भैक्षमुपकल्पयते। तेनानुज्ञातो भुञ्जीतेति श्रुतिः.
7. Sh. अयाचितमलवणम्.
   Gdh. लवणं न याच्यम्.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 1. 12.
9. Sh. आच्छि०.
   E. G. Gdh. अच्छि०.
10. E. स्त्रीं.
11. Cf. Mān. Gṛ. I. 1. 8.
12. Sh. यौप०.
13. Sh. E. G. ०द्ध०.
14. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 6.
15. Sh. शाणं क्षौममजिनं वासः.
16. Sh. रक्तं वसनं। कम्बलं०.

एतेन धर्मेण द्वादशवर्षाण्येकैकवेदे[1] ब्रह्मचर्यं चरेत् । चतुर्विंशति[2] द्वयोः, षट्त्रिंशति[3] त्रयाणाम्, अष्टाचत्वारिंशति[4] सर्वेषाम् । यावद्ग्रहणं वा ॥[5] २९ ॥

मलज्जुरबलः कृशः[6] स्नात्वा सं[7] सर्वं[8] लभते[9] यत् किञ्चित् मनसेप्सितमिति[10] ॥[5] ३० ॥

एतेन धर्मेण साध्वधीते ॥[11] ३१ ॥

मन्त्रब्राह्मणान्यधीत्य कल्पं मीमांसां च याज्ञिको ऽधीत्य वक्त्रं पदं स्मृतिं चौच्छिकः[12] (?) ॥ ३२ ॥

तौ स्नातकौ ॥ ३३ ॥

श्रोत्रियो ऽन्यो वेदपाठी । न तस्य स्नानम् ॥[13] ३४ ॥

उपविश्याचमनं विधीयते । अन्तर्जानु बाहू[14] कृत्वा त्रिराचामेत्[15] ॥ ३५ ॥

द्विः परिमृजेत् । खानि चोपस्पृशेच्छीर्षण्यानि ॥ ३६ ॥

इति वाराहगृह्ये[16] षष्ठं खण्डम्[17] ॥

---

1. F. ०वर्षाणीकं०.
2. F. ०तिं.
3. Sh. ०शत्.
4. Sh. अष्टचत्वारिंशत्.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 6.
6. Sh. सरज्जुरलंकृतकुशः.
   E. सरजुनलंकृकूश.
   F. मलं सुरबलः कृशः.
   G. मरजुनलंकृतः कुश.
   Gdh. मलजुर्मलदिग्धजानुः ... अबलः कृशः.
   The reading as emended above is from the Mān. (I. 2. 6), and the Kāṭh. Gṛ. (II. 4). The reading of F. stands by itself and might he construed thus: सः [शरीरेण] कृशः [अपि ब्रह्मवर्चसा] सुरबलः मलं स्नात्वा सर्वं लभते०.
7. E. G. सु–.
8. G. सं–.
9. Sh. लभेत.
10. E. omits इति.
11. Identical with Mān. Gṛ. I. 2. 7.
12. Sh. चै०.
13. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 10.
14. E. G. ०हुं.
15. F. ०च०.
16. F. G. omit इति वाराह.
17. Sh. षष्ठः खण्डः.
    E. सप्तमं खण्डं.

अथ वेदव्रतानि

अथ चातुर्हौतृकी[1] दीक्षा सꣳवत्सरम् ॥[2] १ ॥

आघारावाघार्याज्यभागौ हुत्वा चतुर्होतृन् स्वकर्मणो[3] जुहुयात् । सह पञ्चहोत्रा षड्ढोत्रा च[4] सप्तहोतारम् ॥[5] २ ॥

अन्ततो हुत्वा व्रतं प्रदायादितो द्वावनुवाकावनुवाचयेत् ॥[6] ३॥

अथाग्निव्रताश्वमेधिकी दीक्षा सꣳवत्सरं द्वादशरात्रꣳ वा ॥[7] ४ ॥

आकूतमग्निम्[8]

इति षड्ढुत्वा व्रतं प्रदायादितोऽष्टावनुवाकाननुवाचयेत् ॥[9] ५॥

त्रिषवणमुदकमाहरेत् त्रीꣳस्त्रीन्[10] कुम्भान् ॥[11] ६ ॥

त्रीꣳश्च समित्पुलान्[12] ॥ ७ ॥

भस्मनि शयीत करीषे सिकतासु भूमौ वा ॥ ८ ॥

नोदकमभ्युपेयात् ॥[13] ९ ॥

सꣳवत्सरे समाप्ते घृतवतापूपेनाग्निमिष्ट्वा वात्सप्रꣳ वाचयेत् ॥[14] १० ॥

स्मार्त्तेन यावदध्ययनं काण्डव्रतविशेषौ[15] होमार्थौ(?)श्चा[16]-

1. Sh. E. ०होत्रि०.
G. Gdh. Vas. ०हौतृ०.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 1.
3. Sh. ०कर्मणे.
E. ०होत्रींछकर्मणो.
F. चातुर्होत्रींछकर्मणो.
G. चातुर्होत्रिस्स्वकर्मणो.
4. Sh. E. G. omit च.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 2.
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 3.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 5; 14.
8. MS. II. 7. 7.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 6; 7.
10. G. omits त्रींस्.
11. Identical with Mān. Gṛ. I. 23. 8.
12. Sh. ०त्फ०. The त्पु of the mss. has been wrongly read as त्फ.
13. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 10.
14. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 11.
15. E. G. ०विशेष–.
16. Sh. ०शेषो होमार्थश्चा०.
G. होमार्थोश्चा०.

[1]ध्न्तयोर्जुहुयात् ॥ ११ ॥

अथैनं परिददीते[2]—

अग्नये त्वा परिददानि[3]

वायवे त्वा परिददानि[3]

सूर्याय त्वा परिददानि[3]

प्रजापतये त्वा परिददानि[3]

इति ॥ १२ ॥

एतेनैवाश्वमेधो व्याख्यातः ॥ १३ ॥

नवमेनानुवाकेन[4] हुत्वा दशमेनोपतिष्ठेत ॥[5] १४ ॥

अश्वाय घासमुदकस्थानमुदकं चाभ्युपेयात् ॥[6] १५ ॥

एताभ्यामेव मन्त्राभ्यां त्रैविद्यकं[7] व्रतमुपेयात् ॥ १६ ॥

रहस्यमध्येष्यतां प्रवर्ग्यः ॥[8] १७ ॥

तस्य रहस्ये[9] व्रतोपायनं समिन्मन्त्रश्च ॥ १८ ॥

तिष्ठेदहनि रात्रावासीत वाग्यतः ॥ १९ ॥

1. Gdh. आदिवचनादुत्सर्गमपि कुर्यात्.
2. Sh. परिदत्ते.
3. Sh. E. G. ०मि.
   G. omits प्रजापतये त्वा परिददामि.
4. E. G. ०नुवाके.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 15.
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 16.
7. Sh. E. ०तः.
   G. ०त.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 23. 21.
   Cf. Vārāha Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Rahasya pp. 270, 271): अथ प्रवर्ग्यादेशनम् । मंत्रब्राह्मणसमाप्तौ यथोक्तमपराह्णे कुमारं पर्युप्तिनं स्नातं मेखलावासोदण्डप्रदानादीनि यथोक्तम-हतेनास्य वाससा शिरः परिणह्येत् ।...तस्य नित्यानि व्रतानि प्रवर्ग्ये ऽधिकानि । तिष्ठे-दहनि रात्रावासीत वाग्यतः । सन्ध्याकाले वाक्संयमनवाशी दिवाशी । नित्यं पर्वसु वा त्रिः स्नायात् ।...एवं वत्सरमयुग्मानि वा वर्षाणि द्वादशवराण्यहतेनास्य वाससा शिरः परिणह्येत् ।...गुरवे निवेद्य वरं दद्याद् यथाऽस्य रहस्यं प्रब्रूयात् । उत्तमो मार्जनो रहस्यं कर्म भवति रहस्यं भवति.
9. Sh. omits रहस्ये.

पर्वसु चैवं स्यात् ॥ २० ॥

सर्वजटश्च स्यात् ॥ २१ ॥

सम्वत्सरावरः[1] प्रवर्ग्यो भवति ॥ २२ ॥

इति वाराहगृह्ये[2] सप्तमं खण्डम्[3] ॥

---

1. Sh. E. G. ०सराद्वरः. Gdh. संवत्सरादर्वाक्.
2. F. omits इति वाराह.

G. ०वाराहसूत्रे.

3. Sh. अष्टमः खण्डः. E. नवमं खण्डम्.

अथोपाकरणम्

वर्षासु श्रवणेनाध्यायानुपाकरोति[1] । हस्तेन वा । प्रौष्ठपदी-[2]मित्येके ॥[3]१ ॥

अथ जुहोति—

अप्वा[4] नामासि तस्यास्ते जोष्ट्रीं गमेयम् ।
अहमिद्धि पितुः परि मेधा अमृतस्य जग्रभत्[5] ।
अहं सूर्य इवाजनि ॥ स्वाहा ॥
अप्वो नामासि तस्य ते जोष्टूं गमेयम् ।
अहमिद्धि पितुः परि मेधा अमृतस्य जग्रभत्[6] ।
अहं सूर्य इवाजनि ॥ स्वाहा ॥[7]

इति[8] ॥[9]२ ॥

युक्तिर्नामासि
योगो नामासि
मतिर्नामासि[10]
सुमतिर्नामासि
सरस्वती नामासि
सरस्वान् नामासि[11]

1. Sh. श्रवणेन स्वाध्या०.
2. F. प्रोष्ट०.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 1.
4. Sh. अघा–(misread for अप्वा).
 E. आप्वा.
 G. आपवा.
5. Sh. जग्रभ. Thus also Mān. Gṛ. I. 4. 2. Cf. Kāṭh. Gṛ. IX. 2.
6. Mān. Gṛ. (ib.) जग्रभ.
7. Sh. E. G. Gdh. omit अप्वो नामासि ...स्वाहा.
8. Sh. omits इति.
9. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).
10. Gdh. omits this as well as the three subsequent formulas.
11. Sh. omits सुमतिः....सरस्वान् नामासि.

तस्यास्ते०, तस्य ते० इत्यनुषजेत् ॥[1]३॥

युजे स्वाहा

प्रयुजे स्वाहा

सꣳयुजे स्वाहा[3]

उद्युजे स्वाहा

उद्युज्यमानाय[4] स्वाहा

इति जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य पुरस्तात् स्विष्टकृतो ऽन्तेवासिनाꣳ योगमिच्छन्नथ जपति—

ऋतꣳ[5] वदिष्यामि सत्यꣳ वदिष्यामि ब्रह्म वदिष्यामि[6] तन्मामवतु तद्वक्तारमवत्ववतु मामवतु[7] वक्तारम् ॥

वाङ् मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रतिष्ठितमाविरायुर्मयि धेहि ॥

वेदस्य वाणी स्थ[8] ॥

उपतिष्ठन्तु छन्दाꣳस्युपाकुर्महे ऽध्यायान् ॥[9]४॥

ओं[10] भूर्भुवः स्वः

इति दर्भपाणिस्त्रिः सावित्रीमधीत्यादितश्[11] त्रीननुवाकाꣳस्तथाङ्गानामेकैकम्।

को वो युनक्ति

इति च ॥[12]५॥

1. Sh. तस्यास्ते जोष्ट्रीं गमेयं तस्य ते जोष्ट्रं गमेयं । इति सर्वत्रानुषजति.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 2.
3. Gdh. omits प्रयुजे स्वाहा, संयुजे स्वाहा.
4. E. G. युज्यमा०.
5. E. G. रुचं.
6. Gdh. and Mān. Gṛ. (I. 4. 4) omit ब्रह्म वदिष्यामि.
7. F. omits तद्वक्तारमवत्ववतु माम्.
8. Sh. compounds वाणी and स्थ.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 3-5.
10. Sh. E. G. omit ओं.
11. Sh. omits च.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 4; 5.

अथानध्यायाः

तस्यानध्यायाः । समूहन्वातः[1], वलीकक्षारप्रभृति वर्षे[2],
न विद्योतमाने न स्तनयति
इति[3] श्रुतिः, आकालिकं देवतुमूल[4] विद्युद्धन्वोल्काऽत्य-
चराः शब्दाः, आचारेणान्ये[5] ॥[6]६ ॥

अथोत्सर्जनम्

अर्धपञ्चमान् मासानधीत्य पञ्चार्धषष्ठान् वा दक्षिणायन[7]
वाऽधीत्याथोत्सृजन्त्येतेन धर्मेण—

ऋतमवादिष[7] सत्यमवादिषं ब्रह्मावादिषं
तन्मामावीत्[8] तद्वक्तारमावीदावीन्मामावीद्व-
क्तारम् ॥

वाङ् मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि
प्रतिष्ठितमाविरायुर्मयि धेहि ॥

वेदस्य वाणी स्थ[10]॥

प्रतिश्वसन्तु छन्दांस्युत्सृजामहे[11] ऽध्यायान्
॥[12]७ ॥

ओं[13] भूर्भुवः स्वः

1. Sh. E. G. Gdh. ०हनवा०.
2. Sh. वल्मीकक्षारप्रभृतिवर्षान्. E. G. ०वर्षन्.
3. For न विद्योत०...स्तनयतीति Sh. reads विद्योतमानस्तनयित्नुरिति, while E. G. have विद्योतमानस्तनयितोविति. For स्तनयतीति F. has स्तनयत इति.
4. Sh. E. ०मु०. ०मू० occurs in some of the mss. of Mān. Gṛ. (I. 4. 6) and its commentary.
5. Sh. E. G. omit अन्ये.
6. Identical with Mān. Gṛ. I. 4. 6.
7. Sh. ०न०.
8. Sh. तन्मावीत्.
9. Sh. adds तद्.
10. Sh. compounds वाणी and स्थ.
11. E. G. ०स्युत्सृजे.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 7-9.
13. Sh. E. G. omit ओं.

इत्यन्तमधीत्य

को वो विमुञ्चति[1]

इति च ॥[2] ८ ॥

अथानध्यायाः

पक्षिणीं[4] रात्रीं[3] नाधीयीत[4] । उभयतःपक्षां[5] वा ॥[6] ९ ॥

नात ऊर्ध्वमभ्रेषु ॥[6] १० ॥

आकालिकौ विद्युत्स्तनयित्नुवर्षे[8] वर्षं[9] च ॥[10] ११ ॥

अथोपनिषदर्हाः

अथोपनिषदर्हाः । ब्रह्मचारी सुचरिती[11] मेधावी कर्मकृद्धनदः प्रियः, विद्यया वा विद्यामन्विच्छन् ॥[12] १२ ॥

तानि तीर्थानि[13] ब्रह्मणः[14] ॥[15] १३ ॥

इति वाराहगृह्ये[16] ऽष्टमं खण्डम्[17] ॥

1. G. युनक्ति.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 8; 9.
3. Sh. ०त्रिं.
4. F. ०धीत.
5. Sh. उभयतः पक्षान्.
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 10.
7. Sh. आकालिकवि०.
8. E. G. ०वर्षन्.
9. Sh. E. G. omit वर्षं.
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 4. 11.
11. Sh. ०चरित-.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 1.
13. F. ब्रा०.
14. Sh. E. G. add: वेदस्य ब्रह्मचारित्वादयः ग्रहणे तीर्थान्युपायाः (E. G. add further ब्राह्मणः). In F. this passage has been noted on the margin, though slightly changed (i. e. ब्रह्मणो वेदस्य ब्रह्मचारित्वादयः ग्रहणे तीर्थान्युपायाः). This passage simply explains each word of the sūtra (तानि तीर्थानि ब्रह्मणः), and hence it is very unlikely that it could have ever formed a part of the text. The Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Antarkyakalpa p. 364) reads this and the former sūtra thus: अथोपनिषदर्हाः । ब्रह्मचारी सुचरिति मेधावा कर्मकृद्धनदः प्रियः विद्यया वा विद्याम-न्विच्छंस्तानि तीर्थानि ब्राह्मणः. Cf. Kāṭh Gṛ. X. 2.
15. Identical with Mān. Gṛ. I. 7. 2.
16. F. omits इति वाराह. G. ०वाराहसूत्रे.
17. Sh. सप्तमः खण्डः. G. सप्तमं खण्डं समाप्तम्.

अथ गोदानम्

षोडशवर्षस्य गोदानम्[1] । अग्निर्[2] वाऽध्येष्यमाणस्य । अग्निगोदानो[3] मैत्रायणीः[4] ॥ [5] १ ॥

जटाकरणेनोक्तो[6] मन्त्रविधिः ॥ [7] २ ॥

उपस्थे उपकक्षयोश्चाधिको मन्त्रप्रयोगः—

1. Gdh. explains the word thus: दक्षिणोत्तरपश्चिमजटा गोदानशब्दवाच्यः । गवि भूमौ दीयत इति गोदानम् । तच्च केशान्ताख्यं कर्म. Ādityadarśana commenting on Kāṭh. Gṛ. (XLIV. 1) proceeds a step further: गवि भूमौ दीयत इति गोदानं स्वपतः शिरोभागम् [?].

2. The interpretation of this passage as given in Mān. Gṛ. commentary (I. 21. 13) is as follows: अग्निं युञ्जानकस्थानं यदाध्येष्यमाणस्यागच्छेत् तदा वा. Cf. Kāṭh. Gṛ. (XLIV. 1) अग्नौ वा समाप्ते and on it the gloss of Ādityadarśana: बह्विष्टके हिरण्यगर्भान्ते पठित इत्यर्थः. On बह्विष्टक Prof. Caland gives the note: बह्विष्टक is apparently a designation of the agnicayana part of the Yajurveda (Kāṭh. XIX. 1. sqq.). According to Ād. this part ends with Kāṭh. XXII. 14: 70. 19.

3. Sh. ०गोदानिको.

   Sh. notes his variants thus: गोदानो—गोदानिके—B.

   E. G. अग्निं गो०.

   Cf. Mān. Gṛ. (ib.) अग्निर्गोदानिको. (though the com. and even some of the Gṛ. mss. read अग्निगोदानिको).

4. Sh. reads मैत्रायणीय and makes it enter into a compound with the following word जटाकरणेन.

   Gdh. explains the sūtra thus: अग्नि[:] प्रधानदेवता गोदाने अस्य ब्रह्मचारिणः सः अग्निगोदानः मैत्रायणिराचार्यो मन्यते यस्मात् तस्मादाग्नेयश्चरुः.

   Cf. also Mān. Gṛ. commentary (ibid.): अग्निप्रवर्त्तनात् प्रागूर्ध्वमेव वेत्यनियमः । अत्र प्रमाणमाह —अग्निगोदानिको मैत्रायणिरिति श्रुतिः । गोदाने भावो गोदानिकः गोदानप्रयोजनो वा.

5. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).

6. Sh. ०नोक्त–.

7. The Vaikh. Dh. (III. 15) assigns to the son born of अम्बष्ठ (born of क्षत्रि and वैश्या and described as कक्ष्याजीवी, आग्नेयनर्तक, ध्वजविश्रावी and शल्यचिकित्सी III. 12) father and क्षत्रिया mother the duty of shaving the body below the nave: [अम्बष्ठात्] क्षत्रियायामधोनापितः–नाभेरधो रोमवप्ता. These अधोनापितs were essentially different from those who shaved the body above the nave and held a low position in the society. They still exist in the South.

यत् क्षुरेण पर्चयता सुपेशसा
वप्तर्वपसि केशश्मश्रून्[2] ।
शुन्ध शिरो मुखं मास्यायुः[3] प्र मोषीः ॥[4]

इति ॥ ३ ॥

भूमौ केशान् निखनेत्[5] ॥ ४ ॥

अन्ते गां दद्यात् ॥ ५ ॥

अथ समावर्तनम्

वेदे[6] गुरुणाऽनुज्ञातः स्नायात् ॥ ६ ॥

छन्दस्यर्थान् बुद्ध्वा स्नास्यन् गां कारयेत्[7] ॥[8] ७ ॥

आचार्यमर्हयेत् ॥[9] [10] ८ ॥

आपो हि ष्ठा[11]

इति तिसृभिः

हिरण्यवर्णाः शुचयः[12]

इति चतसृभिः स्नात्वाऽहते[13] वाससी परिददीत[14]—

1. Sh. gives only the pratika: यत्क्षुरेण मर्चयता.
2. G. Gdh. केशान्.
3. G. ०युं.
4. Cf. AV. VIII. 2. 17.
5. Sh. punctuates: ०मन्त्रप्रयोग:। यत्क्षुरेण ....इति भूमौ केशान्निखनेत्।
6. Sh. द्वे द्वे.
7. A. omits रु.
8. Mān. Gṛ. com. (I. 2. 8): प्रवरां गां कारयेत् । मधुपर्काद् वा भूतां गां 'कुरुत' इति [I. 9. 20.] प्रेष्यन् 'कारयति' इत्युच्यते.
   Cf. Kāṭh. Gṛ. (III. 1) and thereon the bhāshya of Devapāla, the paddhati of Brāhmaṇabala and the vivaraṇa of Ādityadarśana.
9. Identical with Mān. Gṛ. I. 2. 8.
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 9.
11. MS. II. 7. 5.
12. MS. II. 13. 1.
13. All the mss. give अहृ० instead of ऽहृ०.
14. Sh. ०ददाति.
    Gdh. ०दधीत.

वस्वसि[1] वसुमन्तं मां[2] कुरु सौवर्चसाय वां[3]
तेजसे ब्रह्मवर्चसायँ[4] परिददानि[5] ॥[6]

इति ॥[7]९ ॥

विश्वजनस्य छायासि[8]

इति छत्रं धारयते ॥[9]१० ॥

मालामाबध्नीते—

याम‍श्विनौ धारयेतां बृहतीं[10] पुष्करस्रजम् ।
ताँ[11] विश्वैर्देवैरनुमतां मालामारोपयामि ॥

इति[12] ॥[13]११ ॥

तेजो ऽसि[13]

इति[14] हिरण्यं बिभृयात् ॥[15]१२ ॥

प्रतिष्ठे स्थो देवते[16] मा मा सन्ताप्तम्

इत्युपानहौ ॥[17]१३ ॥

विष्टम्भो ऽसि[18]

इति धारयेद् वैणवीँ यष्टिम्[19] ॥[20]१४ ॥

1. Sh. and Mān. Gṛ. (I. 2. 12) वस्व्य०.
2. Sh. Gdh. Vas. मा. So also Mān. Gṛ. (ib.).
3. Sh. and Mān. Gṛ. (ib.) मा.
4. E. G. Vas. add वा.
5. Sh. E. Vas. and Mān. Gṛ. (ib.) ०मि.
6. Cf. Kap. S. (I. 18), TS. (I. 2. 5.1).
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 11; 12.
8. MS. I. 2. 11; III. 8. 9.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 15.
10. Sh. बृहस्पतिः.
11. Sh. विश्वेदेवै०.
12. F. ०रोपयामत[ह?] इति. Gdh. Vas. ०रोपयाम इति.
13. MS. I. 1. 11.
14. Sh. omits from the text तेजो ऽसीति and gives it in the footnote.
15. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 14.
16. Sh. Mān. Gṛ. (I. 2. 16) add: द्यावापृथिवी.
17. Cf. Mān. Gṛ. (I. 2. 16), Kaṭh. Gṛ. (III. 8).
18. TS. III. 5. 2. 2. KS. XVII. 7.
19. Cf. Gdh. Vas. वैष्णवं दण्डं.
20. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 15.

सोदकं च कमण्डलुम् ॥ १५ ॥

अथ स्नातकधर्माः

नित्यव्रतान्याहुराचार्याः[2] ॥ १६ ॥

द्विवस्त्रो ऽत ऊर्ध्वम् ।

शोभनं वासो भर्त्तव्यम्

इति श्रुतिः ॥[3] १७ ॥

आमन्त्र्य गुरून् गुर्वधीनांश्च[4] स्वान् गृहान् व्रजेत्[5] ॥[6] १८ ॥

प्रतिषिद्धमपरया द्वारा निस्सरणं, मलवद्वाससा सह[7] सम्भाषा, रजस्वद्वाससा सह शय्या, गोर्गुरोर्दुरुक्तवचनम्[8], अस्थाने शयनं स्मयनं स्थानं यानं गानं स्मरणमिति । तानि वर्जयेत् ॥[9] १९ ॥

याजनं वृत्तिः । उञ्छं[10], शिलम्, अयाचितप्रतिग्रहः, साधुभ्यो वा याचितम् । असं[11] सिध्यमानायां वा वैश्य-

1. Before सोदकं Gdh. and Vas. insert ओं प्रजापते इति अक्ष्णोरंजने विनियोगः (Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 13), and further on supply the verse missing in the Gṛhya: इमा आपः प्र भरामि[...]अमृतेन सहायुषा [Cf. Vār. Gṛ. V. 27 and AV. III. 12. 9] इत्यनेन सोदककमण्डलु-धारणम् । ततः कुलाचारः.
2. F. ०चार्यात्.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 17.
4. Sh. गुरुवधूश्च.
5. F. G. वर्जयेत्.
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 18.
7. E. F. रोह.
8. A. गुरोर्दु०.
   B. Gdh. गोगुरोर्दु०. It has been emended by Sh. to गोगुर्वोर्दु०.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 2. 19.
10. Sh. उञ्छ–.
    According to Kullūka (M. Smṛti X. 112) शिल=अनेकधान्योच्चयन 'gleaning more than one ear of corn at a time' opposed to उञ्छ=एकैकधान्यादिगुड-कोच्चयन. Gdh.'s explanation is, however, different: उञ्छवृत्त्या यायावरवृत्त्या वा जीवीत्.
11. For असं Sh. reads अनायासेन, while E. G. read असे.

धृतिः ॥ २० ॥

स्वाध्यायविरोधिनो ऽर्थानुत्सृजेत्[1] ॥ २१ ॥

इति वाराहगृह्ये[2] नवमं खण्डम्[3] ॥

---

1. Sh. ०र्थान् विसृ०.
2. F. omits इति वाराह.
3. Sh. नवमः खण्डः. E. दशमं खण्डम्. G. अष्टमखण्डम् ॥ ८ ॥ समाप्तिमगमत् ॥ शुभं भूयात् ॥

अथ कन्यावरणम्

विनीतक्रोधहर्षः[1] सहर्षीं[2] भार्यां विन्देतानन्यपूर्वां यवीयसीम् ॥ १ ॥

असमानप्रवरैर्विवाहः । ऊर्ध्वं सप्तमात् पितृबन्धुभ्यः पञ्चमात् मातृबन्धुभ्यो बीजिनश्च ॥ २ ॥

कृत्तिकास्वातिपूर्वैरिति वरयेत् ॥[3] ३ ॥

मृगशिरःश्रविष्ठोत्तराणी[4]त्युपयमेत्[5] ॥[6] ४ ॥

पञ्च विवाहकारकाणि भवन्ति—वित्तं रूपं विद्या प्रज्ञा बान्धवमिति ॥[7] ५ ॥

एकालाभे वित्तं विसृजेत् । द्वितीयालाभे रूपम् । तृतीयालाभे विद्याम् । प्रज्ञायां तु बान्धवे च[8] विवदन्ते ॥[9] ६ ॥

अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्था
येभिः सखायो यन्तु[10] नो वरेयम् ।
समर्यमा सं भगो नो ऽनु[11]नीयात्

1. Sh. Gdh. ०क्रोधस्सहर्षः.

2. Sh. महिषीं.
Gdh. महिषीं=हर्षयुक्तां. This is rather a strange amalgamation of the two variants महिषीं and सहर्षीं. Gangādhara's explanation of the text by हर्षयुक्तां points unequivocally to सहर्षीं as the original reading, for while महिषीं does not mean हर्षयुक्तां, it is easy to see through it the scribe's error in having mistaken it (महिषीम्) for सहर्षीम्.

3. Identical with Mān. Gṛ. I. 7. 4.

4. F. omits णी.

5. Gdh. ०यमे. Thus also Mān. Gṛ. (I. 7. 5) and Kāṭh. Gṛ. (XIV. 10). Gdh. takes it to be a Vedic irregularity for उपयमेत्, but Devapāla on Kāṭh Gṛ. (ib.) explains it as the locative singular of उपयम—उपयमः स्वीकारः। तत्रैतान्यनुकूलानीत्यर्थः.

6. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).

7. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 6.

8. For बान्धवे च Sh. reads बान्धवाः.
E. inserts this च between वि and वदन्ते.

9. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 7.

10. Sh. यन्ति.

11. Sh. नि०.

सञ्जास्पत्यँ सुयममस्तु देवाः ॥[1]
इति वरकान् व्रजतोऽनुमन्त्रयते[2] ॥ ७ ॥
बन्धुमतीं[3] कन्यामस्पृष्टमैथुनामुपयच्छेतानग्निकाम्[4] ॥[5] ८ ॥
श्रेष्ठं[6] विज्ञानमस्यै[7] कुर्यात् । चतुरो लोष्टानाहरेत्—सीता-
लोष्टं वेदिलोष्टं गोमयलोष्टं श्मशानलोष्टं च ॥[8] ९ ॥

1. Cf. Ṛ.V. X. 85. 23.
Gdh. takes each of the hemistiches as one verse.
2. The ā c ā r y a (?) chants the m a n t r a while the groom's party proceeds towards the bride's house to finally settle the match.
3. Gdh. बन्धुमतीं भ्रातृमतीमित्यर्थः.
4. Gdh. अनग्निकां पृष्टां(?) अवाप्त(v.l. अप्राप्त)-स्त्रीभावात्। यद्वा नग्नां विवस्त्रीरूपाम् अज्ञात-लज्जां लावण्ययुक्तां विवहेदित्यर्थः.
Cf. Mān. Gṛ. (I. 7. 8) नग्निकां, and the com.: नग्निकाम्=अप्राप्तस्त्रीभावाम्।... अथवा नग्निकां श्रेष्ठाम्। विवस्त्रा सती श्रेष्ठा या भवेत् तामुपयच्छेत। यस्मात् कुरूपाऽपि वस्त्राद्यलंकारकृता मनोहारिणी भवति तस्माद् विवस्त्रा सती न सर्वा शोभते.
But Vaikh. Gṛ. (VI. 12) : अष्टवर्षादा दशमान्नग्निका.
It may be interesting to note in this connection the view of Sir Thomas More who ordains in his Utopia that before marriage a staid and honest matron "showeth the woman, be she maid or widow, naked to the wooer... At this custom we laughed and disallowed it as foolish. But they, on their part, do greatly wonder at the folly of all other nations which, in buying a colt..., be so chary and circumspect that though he be almost all bare, yet they will not buy him unless the saddle and all the harness be taken off, lest under these coverings he hid some gall or sore. And yet, in choosing a wife,.... they be so reckless that all the residue of the woman's body being covered with clothes, they estimate her scarcely by one handsbreadth (for they can see no more but her face) and so join her to them." (Quoted by H. Ellis, Studies in the Psychology of Sex Vol. VI. p. 102).
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 8.
6. E. ०स्रै.
7. Sh. स्र०.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 9.
Cf. Bhār. Gṛ. (I. 11): श्लोकं तु लाक्षणा उदाहरन्ति—यस्यां मनोऽनुरमते चक्षुश्च प्रतिपद्यते। तां विद्यात् पुण्यलक्ष्मीकां किं ज्ञानेन करिष्यति ॥
Dr. Salomons' view that this "must be a later addition from a light-hearted copyist" finds little support, for similar passages are quoted in other ancient texts as well e. g. Āp. Gṛ. (I. 3. 20) and Vātsyāyana's Kāmasūtra (ch. XVI): यस्यां मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यामृद्धिर्नेतरदा(Vātsy. ०रामा० for ०रदा० of Āp.)द्रियेतेत्येके.

ते[१]षामेकं गृह्णीष्वेति ब्रूयात् । श्म[२]शानलोष्टं चेद् गृह्णीयान्नोपयच्छेत्[३] ॥[४]१० ॥

असꣳस्पृष्टां[५] धर्मेणो[६]पयच्छेत्[७] ब्राह्मेण[८] शौल्केन वा ॥[९]११ ॥

शतमिति[१०]रथं दद्याद् गोमिथुनꣳ वा ॥[११]१२ ॥

उभया[१२]ꣳस्तेजनी[१३]ष्वासजे[१४]ज्जन्यान् कौमारिकाꣳश्च । पूर्वे जन्याः स्युरपरे कौमारिकाः ॥ १३ ॥

चतुरो गोमयपिण्डान् कृत्वा द्वावन्येभ्यस्तथान्येभ्य इति प्रयच्छेत् ॥[१५]१४ ॥

धनं नः

इति ब्रूयुः ।

पुत्रपशवो नः

इति[१६] जन्याः ॥[१७]१५ ॥

1. Sh. Gdh. एते०.
2. Sh. स्म०.
3. Sh. E. Gdh. ०त्.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 7. 10.
5. Sh. ०सृ०.
सञ्जुष्टां of the Mān Gṛ. (I. 7. 11) is more in keeping with the continuity of the sense than either of our readings.
6. Sh. अधर्मेणो०.
7. Sh. E. ०त्.
8. Gdh. ब्राह्मो धर्म उदकपूर्वकदानम्.
9. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).
10. But F. शतमति०, and Gdh. शुल्कनियममाह—शतमित्यादि । सपादं तु अथाधिकं शतं गवां दद्यात्.
11. Identical with Mān. Gṛ. I. 7. 12.
12 Sh. Gdh. उभये. Sh. reads it along with गोमिथुनं वा, i. e. 'both the parties are to present a pair of cows'. Here Sh. forgets that शुल्क is to be given by one party alone. (Cf. Gdh. कन्यायै वरो ददाति).
13. तेजनी is a mat of twisted reeds or straw.
14. Sh. Gdh. आसजत्.
15. Gdh. तत आचार्यश्चतुरो गोमयगोलकान् कृत्वा द्वौ कन्यादातुः प्रयच्छेद् द्वौ कन्याप्रतिगृहीतहस्ते च.
16. Sh. puts a stop after इति and reads जन्यां (for our जन्याः) along with ददामि of the next sūtra.
17. Gdh. ओं धनं न इति, [ओं] पुत्रपशव[ो न इति च] गोमयगोलकदानग्रहणे विनियोगः. Of these the first mantra is to be chanted by the groom's party and the second by the bride's party.

ददानि[1]

प्रतिगृह्णानि[2]

इति[3] त्रिर्ब्रह्मदेयाम्[4] ॥[5] १६ ॥

कृतेनाऽंसेन[6] विसङ्क्सेयुः ॥[7] १७ ॥

त्रिरानन्दं मागधो ह्वयेत् ॥ १८ ॥

इति[8] वाराहगृह्ये दशमं खण्डम्[9] ॥

---

1. Sh. E. Gdh. ०मि.
   After ददामि Sh. adds इति.
2. Sh. E. Gdh. ०मि.
3. Sh. E. add प्रतिगृह्य.
4. Sh. E. ०देयानि.
5. Gdh. ददामीति कन्यादातृ वदेत्। कन्याप्रतिगृहीता प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा प्रतिगृह्णीयुः । इत्येवं त्रिः । चतुर्थं तूष्णीम्। यत्र ब्राह्मविवाहे नान्यत्र.
6. For अंसेन Sh. has असं न. It is doubtful if असं न can be made to yield any sense.
7. Gdh. अधःकृतेन स्कन्धेनोपलक्षिताः प्रत्याव्रजेयुर्वरकाः.
8. F. omits इति वाराह.
9. Sh. दशमः खण्डः.
   E. एकादशमं खण्डम्.

अथ मधुपर्कः

षडर्घ्यार्हा भवन्ति—ऋत्विगाचार्यो विवाह्यो[1] राजा स्नातकः प्रियश्चेति ॥[2] १ ॥

अप्राकरणिकान्[3] नाँ[4] परिसंवत्सरादर्हयन्ति । अन्यत्र याज्यात् कर्मणो विवाहाच्च ॥[5] २ ॥

न जीवपितृको[6] ऽर्घं[7] प्रतिगृह्णीयात् ॥[8] ३ ॥

अथैनमर्हयन्ति[9] ॥[10] ४ ॥

कांस्ये चमसे वा दधनि[11] मध्वासिच्य वर्षीयसाऽपिधाय[12]

विराजो दोहो ऽसि विराजो दोहो ऽसि[13]

विराजो दोहमशीय मयि दोहः पद्यायै

विराजः[14] ॥[15]

इति मधुपर्कमाह्रियमाणं[16][17] प्रतीक्षते[18] ॥[19] ५ ॥

सावित्रेण विष्टरौ[20] प्रतिगृह्य

राष्ट्रभृदसि

1. Gdh. वै०.
2. Identical with Mān. Gṛ. I. 9. 1.
3. Gdh. प्राकरणिका ऋत्विगादयः पञ्च.
4. Sh. omits न.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 2; 3.
6. Sh. E. ०वत्पि०.
7. Sh. Gdh. ०र्घ्यं.
8. Cf. Mān. Gṛ. (I. 9. 4): न जीवत्पितृको ऽर्घ्यं प्रतिगृह्णीयादिति श्रुतिः.
9. E. तथै०.
10. Sh. omits the sūtra.
Identical with Mān. Gṛ. I. 9. 5.
Gdh. कन्यापिता वरशाखानुसारेण मधुपर्केणैनमर्हयेत्. Does Gdh. imply that the madhuparka differed with every Śākhā?
11. Sh. सदध्नि.
12. Sh. adds: आचमनीयप्रथमैः प्रतिपद्यन्ते.
13. Sh. omits the second विराजो दोहोऽसि.
14. Sh. adds कल्पताम्, while B. omits even विराजः.
15. Cf. Tāṇḍya-Br. VIII. 5. 7; XII. 11. 22.
16. Sh. एकैकमा०.
17. F. ०ह्री० (on the analogy of नीयमानं).
18. Gdh. कन्यापित्राह्रियमाणं मधुपर्कं वरो ऽवेक्ष्यति.
19. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 6; 7.
20. Sh. विष्टरं.

इत्यासन्द्यामुदगग्रमास्तृणाति[1] ॥[2]६ ॥

अहं[2] वर्ष्म सदृशानामुद्यतानामिव[3] सूर्यः ।
इदमहं तमधरं करोमि[4] यो मा कश्चाभिदासति[5] ॥

इत्येकस्मिन्नुपविशति[6] ॥[7]७ ॥

[8]मा त्वा जोषम्[9]

इत्यन्यतरमधस्तात् पादयोरुपकर्षति[10][11] ॥[12]८ ॥

विष्टर आसीनायैकैकं[13] त्रिः प्राह ॥[14]९ ॥

नैव भो इत्याह ।

न मा रिषाम

इति[15] ॥[16]१० ॥

1. Sh. omits राष्ट्रभृदसि....०मास्तृणाति.
Gdh. राष्ट्रभृदसि इत्यस्य विष्टरो देवता । आस्तरणे विनियोगः.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 7; 8.
3. Sh. ०मुद्यतामिव.
4. A. इदं तमभितिष्ठामि.
5. Sh. कस्यचिदासति.
Gdh. कस्याश्चाभि०.
6. A. यो मा कश्चा अभिदासति इति जपति.
Gdh. अहं वर्ष्मेत्यस्य...उपविशने विनियोगः.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 8.
8. Before this verse Sh. inserts: राष्ट्रभृदसीत्याचार्य आसन्दीमनुमंत्रयते.
9. A. दो०.
10. Sh. पादयोर्विष्टरमुप०.
11. Gdh. तत्र पादौ स्थापयेत्.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 10.
13. Sh. विष्टरमासीनायैकं.
14. Identical with Mān. Gṛ. I. 9. 11.
15. For न मा रिषामेति Sh. reads: न । म आर्षेयाय इति श्रुतिः, and puts down in the footnote: न परिषामेत्याचमनीया प्रथमाः प्रतिपद्यन्ते अमृतोपस्तरणमसीत्याचामति.
16. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 12.
Gdh. नैव भो इति शब्दे पाणिना स्पृष्टं स्पृशति । पश्चाद् गृह्णीयादित्यर्थः (Cf. Mān. Gṛ. com.: विष्टरासीनायेति वचनान्नैव भो इत्याह । नम आर्षेयाय इति च । नैवभोशब्देन च पाणिना संस्पृशति । पश्चाद् गृह्णात्येव) न मारिषा इमेर्षेयाय (?) सुसुश्रुनुषे (?) ददाति । छंदांसि तया प्रीणाति इति श्रुतिः.
Cf. Kāṭh. Gṛ. (XXIV. 9) नैव भो इत्याह न मार्षेति and Devapāla's com. thereon: अभ्यर्हणीयाभिमुख्यापादनाय यद् भो इति पूजासम्बोधनं प्राप्तं नाम-

आचमनीयाः प्रथमाः प्रतिपद्यन्ते ॥[1]११॥

अमृतोपस्तरणमसि

इत्याचामति ॥[2]१२॥

पद्येन पादौ प्रक्षालयति ॥[3]१३॥

स्पृशत्यर्घम् ॥[4]१४॥

ततः प्रणयति ॥[5]१५॥

सावित्रेणोभयतो विष्टरं[6] मधुपर्कं प्रतिगृह्य

आदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामि[7]

इति भूमौ[8] प्रतिष्ठाप्यावसाय्यं[9]

सुपर्णस्य त्वा गरुत्मतश्चक्षुषाऽवेक्षे

इत्यवेक्ष्य

नमो रुद्राय पात्रसदे[10]

इति प्रादेशेन प्रतिदिशं व्युद्दिश्याङ्गुष्ठेनोपमध्यमया च

मधु वाता ऋतायते[11]

इति तिसृभिः संसृजति ॥[12]१६॥

[13]सत्यं यशः श्रीर्मयि श्रीः[14] श्रयताम्

सम्बोधनं च मार्ष यज्ञदत्त इत्यादि तन्निपेधयति.

1. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 6.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 15.
 Sh. omits the 11th and the 12th sūtras.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 13.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 12.
5. Sh. puts sūtras 13-15 (पाद्येन पादौ... स्पृशत्यर्घ्यं...प्रणयति) in the footnote, and substitutes for them the Mānava sūtras: स्पृशत्यर्घ्यं पाद्येन पादौ प्रक्षाल्य (I. 9. 12; 13).
6. Sh. उभयतोविष्टरं.
7. MS. I. 1. 2.
8. Sh. omits भूमौ.
9. Sh. E. ०वसाद्य.
 Gdh. प्रतिष्ठाप्य उद्घाटयेत्.
10. E. पात्रसादने.
11. MS. II. 7. 16.
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 13; 14.
13. Before this verse Sh. inserts: अमृतोपस्तरणमसि इत्युपस्तरति.
14. F. omits श्रीः.

इति[1] त्रिः प्राश्नाति भूयिष्ठम्[2] ॥[3]१७ ॥

सुहृदे ऽवशिष्टं प्रयच्छति ॥[4]१८ ॥

अमृतापिधानमसि

इत्याचामति ॥[5]१९ ॥

असिविष्टरपाणिर्गां[6] प्राह[7] ॥[8]२० ॥

हतो मे पाप्मा पाप्मानं मे हत ।[9]

यां त्वा देवा वसवो ऽन्वजीविषु-

रादित्यानाꣳ स्वसारꣳ रुद्रमातरम् ।

[10]दैवीं गामदितिं जनानामा-

रभन्तामर्हतामर्हणाय ॥[11]

ओं कुरुत

इति सम्प्रेष्यति ॥[12]२१ ॥

चतुरवरान् ब्राह्मणान् नानागोत्रानित्येकैकं[13] पशवङ्गं

पायसꣳ वा भोजयेत् ॥[14]२२ ॥

यद्युत्सृजेत्

माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ

1. Sh. adds मधुपर्कं.
2. Gdh. चतुर्थं तूष्णीं.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 16.
4. Identical with Mān. Gṛ. I. 9. 18. Gdh. अवशिष्टं सुहृद्भ्यो ददाति । नावशेषणावश्यकं भूयिष्ठमिति वचनात्.
5. Identical with Mān. Gṛ. I. 9. 17. In Gdh.'s paddhati as well the order of this and the former sūtra is reversed.
6. Sh. असिपाणि०.
7. Gdh. खड्गदर्भमुष्टिहस्तः कन्यापिता गो इति ब्रूयात् । मुञ्च गामिति वरो ब्रूयात्.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 19.
9. Gdh. हतो मे...मे हत इति गां प्राह । गामुद्दिश्येति वामकरेण स्पृशेत्.
10. E. Gdh. दे०.
11. Gdh. वर[रः] आलभ्यमानायां गवि जपति–ओं यां त्वा ...
12. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 20.
13. F. ०त्यै०.
14. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 21; 22.

स्वसादित्यानाम[1]मृतस्य नाभिः ।
प्र नु वोचं[2] चिकित्तुषे जनाय
मा[3] गामनागामदितिं वधिष्ट[4] ॥[5]
ओमुत्सृजत[6] तृणान्यत्तूदकं पिबतु ।[7]
इत्युक्ते पशुमालभन्ते[8] ॥[9]२३ ॥
शन्नो मित्रः[10]
इति पाणी[11] प्रक्षाल्य यथार्थम् ॥[12]२४ ॥
इति वाराहगृह्य एकादशं खण्डम्[13] ॥

---

1. Sh. omits म.
2. Sh. प्रनुवोचं.
   E. प्र ण वोचि.
3. Sh. मा–.
4. E. F. वधीष्ट.
5. Ṛ.V. VIII. 101. 15.
6. Sh. ॐ भूर्भुवस्स्वरों-इत्युत्सृजतु (Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 23. ०स्वरोमुत्सृजतु). Gdh. ओमुत्सृजत । ओं भूः भुवः स्व उत्सृजत.
7. Here Sh. and Mān. Gṛ. (ib.) conclude the madhuparka section and omit the following 3 lines.
8. But Sh. (at the end of the next chapter): यदि पशुमालभते—शं नो मित्र इति पाणी प्रक्षाल्य यथार्थमालभनमित्येके.
9. Cf. Mān. Gṛ. (ib.).
10. Ṛ.V. I. 90. 9.
11. E. ०णिं.
12. Gdh. नायं कलियुगधर्मः.
13. Sh. and Mān. Gṛ. do not end the chapter with madhuparka, but go on with अथालंकरणम्.
    E. gives the colophon in an abridged form: पंचदश खं०.
    F. गृह्य एकादशं खण्डम्.

अथालङ्करणम्

अथालङ्करणम्[1]—

अलङ्करणमसि सर्वस्मा[2] अलं[3] भूयासम् ॥[4] १ ॥

प्राणापानौ मे तर्पयामि समानव्यानौ मे तर्पयाम्युदानरूपे मे तर्पयामि चक्षुःश्रोत्रे मे तर्पयामि[5] ॥

सुचक्षा[6] अहमक्षिभ्यां भूयासँ सुवर्चा मुखेन सुश्रुत् कर्णाभ्याम्[7] ॥

इति गन्धाछादने[8] ॥[9] २ ॥

परिधास्ये यशो धास्ये
दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि[10] ।
शतं च जीवं[11] शरदः पुरूची-
वसूनि[12] चार्यो विभजाय जीयाम्[13] ॥[14]

1. F. omits अथालङ्करणम्.
Gdh. ततः कन्यापिता वरस्यालंकरणं वस्त्रयुग्मं च दद्यात्.
2. Sh. Gdh. ०स्माद्.
3. Sh. adds मे.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 24.
Gdh. अलंकरणमसि...अलं भूयासमिति अलंकरणम्.
5. Sh. omits चक्षुःश्रोत्रे मे तर्पयामि.
6. Sh. ०चक्षुर्.
7. Sh. adds भूयासम्.
8. Sh. इति यथालिङ्गमङ्गानि संस्पृशति अथ गन्धाछादने वाससी.
Gdh. प्राणापानौ मे...इति नासारन्ध्रद्वयं स्पृशेत्। ओं चक्षुःश्रोत्रे...सुवर्चा मुखेन इति सर्वं मुखं स्पृशेत्। सुश्रुत्...इति कर्णौ स्पृशेत्। अथवा एतौ द्वौ मंत्रौ गन्धोद्वर्त्तने विनियोगयुक्तौ। तद्यथा–ओं प्राणापानौ मे...इति कराभ्यां कर्णसहितं मुखमवलिपेत्।...
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 25; 26.
10. Sh. ०दष्टिरस्तु.
11. Sh. शतं जीवेम.
12. F. ०ची व०.
13. Sh. पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्ये.
Gdh. ०जीयान्.
14. Cf. AV. (XIX. 24. 6), ĀpMp. (II. 2. 8).

इत्यहतं[1] वासं आच्छाद्याग्निं प्रज्वाल्य व्याहृतिभिर्व्रीहि-यवान् हुत्वा मङ्गलान्याशासेत्[2] ॥[3]३ ॥

इति वाराह[4]गृह्ये द्वादशं खण्डम्[5] ॥

---

1. Gdh. इत्यहतं वासयुग्मग्रहणम्.
2. वास आच्छाद्या०...मंगलान्याशासयेत् is put in Sh.'s footnote, while his text reads: वासः परिधत्ते यदि पशुमालभते—शन्नो मित्र इति पाणी प्रक्षाल्य यथार्थमालभनमित्येके.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 9. 27.
4. F. omits इति वाराह.
5. Sh. द्वादशः खण्डः. One of our Gdh.'s mss. includes the alaṅkaraṇa within the madhuparka, for at the conclusion of both these ceremonies it bears the colophon: इति मधुपर्कः समाप्तः.

अथ प्रवदनकर्म

अथ प्रवदने कन्यामुपवासितां स्नातां सशिरस्का[1]महतेनोच्छिन्न[2]दशेन वाससा संवीतां संस्तीर्णस्य पुरस्ताद् विहितानि वादित्राणि विधिवदुपकल्प्य पुरस्तात् स्विष्टकृतो वाचे[3] पथ्यायै[4] पूष्णे पृथिव्या अग्नये सेनायै धेनायै गायत्र्यै त्रिष्टुभे जगत्या अनुष्टुभे पङ्क्तये[5] विराजे राकायै सिनीवाल्यै कुह्वै[6] त्वष्ट्र आशायै सम्पत्त्यै भूत्यै निर्ऋत्या अनुमत्यै पर्जन्यायाग्नये स्विष्टकृते च जुहुयात् ॥१॥

आज्यशेषेण[7] पाणी[8] प्रलिप्य कन्याया मुखं[9] सम्मार्ष्टि[10]—

प्रियां करोमि पतये देवराणां[11] श्वसुराय[12] च ।
रुच्यै त्वाग्निः संसृजतु रुचिष्या पतये भव ॥
सौभाग्येन त्वा संसृजात्विळा[13] देवी
घृतपदीन्द्राण्य[14]ग्नाय्याश्विनी राट् ।
वागिळा द्यौररुन्धती ॥

इति च[15] ॥ २ ॥

1. Sh. सु०.
2. Sh. महताऽना०.
3. E. F. add स्वाहा.
4. E. appends स्वाहा or स्वा० to every deity up to पर्जन्याय.
5. Sh. E. Gdh. पङ्क्त्यै (E. ङ्क्तै).
6. Sh. कुह्वे.
7. Gdh. आज्यशेषेण पाणी प्रलिम्पेते न सम्पातशेषेण.
8. E. ०णिं.
9. Sh. कन्यामुखं.
10. Probably it is the ācārya (of the bride ?) who discharges this duty. Gdh. simply remarks : आचार्यः स्वहस्तौ प्रलिपेत्.
11. F. ०री०.
12. Sh. श्वशु०.
13. Sh. ०सृज विला.
14. E. Gdh. ०पदीरिंद्रा०.
F. घृतवंतीरिंद्रा०.
15. Sh. E. omit च.

सर्वाणि[1] वादित्राण्यभिमन्त्रयते—

या चतुर्द्धा प्रवदत्यग्नौ
या वाते या बृहत्युत ।
पशूनां[१] यां[2] ब्राह्मणे न्यदधुः
शिवा सा प्रवदत्विह ॥

इति ॥ ३ ॥

सर्वाणि[3] वादित्राण्यलङ्कृत्य[4] कन्या प्रवादयते—

शुभं[१] वद दुन्दुभे सुप्रजास्त्वाय गोमुख ।
प्रक्रीडन्तु कन्याः सुमनस्यमानाः ।
सहेन्द्राण्या सवयसः सनीडाः ॥
प्रजापतिर्यो वसति प्रजासु
प्रजास्तन्वते सुमनस्यमानाः ।
स इमाः प्रजां[5] रमयतु प्रजात्यै
स्वयं च नो रमतां[6] शं दधानः[7] ॥

इति ॥ ४ ॥

प्रवदन्ति[8] कारां[9]लिकानि[10] ॥ ५ ॥

कन्यामुदकेनाभिषिञ्चेत् ॥ ६ ॥

इति वाराह[11]गृह्ये त्रयोदशं खण्डम्[12] ॥

---

1. Sh. अथ सर्वा०.
2. Sh. या.
3. Sh. adds वा.
4. Gdh. अलंकृत्य मालाक्षतपुष्पैः.
5. Sh. इमां प्रजां.
6. Sh. treats नो and रमतां as a compound word.
7. Sh. संदधातनः.
8. E. Gdh. omit प्रवदन्ति.
9. Sh. omits रा.
10. Gdh. प्रवादयन्ति क्रीडनावादनानि.
11. F. omits इति वाराह.
12. Sh. एकादशः खण्डः.
   E. द्वादशं खण्डम्.

अथ विवाहकर्म

[1]खे रथस्य खेऽनसः खे युगस्य शतक्रतोः ।
अबालामिन्द्र[2]स्त्रिः पूत्त्र्यकृणोत् सूर्यवर्चसः ॥[3]

इत्यथास्या अहतꣳ वासः प्रयच्छति[4] ॥[5] १ ॥

अथैनां दर्भशुल्बेण सन्नह्यति—

सं त्वा नह्यामि पयसा पृथिव्याः
सं त्वा नह्याम्यद्भिरोषधीभिः ।
सं त्वा नह्यामि प्रजया धनेन
सह सन्नद्धा सु[6]नुहि भागधेयम् ॥[7]

इति ॥[8] २ ॥

1. Gdh. deals at length with some very important preliminaries. These I quote here in brief: ततः कन्यापक्षीयाः वरं कन्यासमीपे निन्युः । मन्त्रघोषेण ।...ओं समंजन्तु विश्वे देवाः...[ṚV. X.85. 47] इति मंत्रेण वधूवरौ परस्परं संमुखं गच्छेत् । तिष्ठेत्पूर्वाभिमुखो दाता वरः प्रत्यङ्मुखो भवेत् मधुपर्कार्चितायैनां तस्मै दद्यात् सदक्षिणाम्॥ ...पत्नी हस्त उदकपात्रं गृहीत्वा देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे...इति समुच्चार्य...वर-हस्ते कन्याहस्तं कांस्यपात्रावच्छिन्नधारया... पुष्पफलाक्षतायुक्तं क्षिपेत् ।......द्यौस्त्वा ददाति पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णाति इत्युक्त्वा वरः कन्यां स्पृशेत् ।...गावो भूमिर्महिष्यो वाजिनोऽपि दद्यात् । स्वर्णमणीनपि । ततो वर इति मंत्रमुच्चारयेत्--क इदं कस्मै अदात् । कामः कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता । कामाय त्वा प्रति-गृह्णामि कामैतत्ते इति ।...समाना वा आकूतानि...देवभागं यथा पूर्वे संजानाना उपासते । वामहस्ते गृहीत्वा तां प्रदत्त्वा (v. l. त्ता) मे वधूवरः (?) । अघोरचक्षुर-पतिघ्न्येधि इत्युक्त्वा क्रामन्ति गृहात् । ततो वरस्य वस्त्रं ददाति । आदावभिषकं करोति । हिरण्यगर्भ इति तिसृभिः प्रत्यृ-चम् । पश्चाद् वस्त्रं प्रयच्छति । वरो मंत्रं जपति – खे रथस्येति. (Cf. Mān. Gṛ. 1. 8. 2-10).
2. E. अबालामंत्रस्यस्त्रिः.
3. Cf. ṚV. (VIII. 91. 7), ĀpMp. (I. 1. 9).
4. Gdh. अथ वरस्यैवाहतं वासः प्रयच्छति.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 8. 11.
6. F. सुरनु०.
7. Cf. AV. (XIV. 2. 70), TS. (III. 5. 6. 1).
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 6.

अथैनां वाससो ऽन्तं ग्राहयित्वाऽभ्युदानयति[1]–

अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि

एहि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः[2] ।

दीर्घायुपत्नी प्रजया स्वर्विरिन्द्र-

प्रणयीरुप नो वस्तुमेहि ॥[3]

इति ॥[4] ३ ॥

समूहनोल्लिपनोद्धननावेक्षणमित्यग्निकाले[5] भूमिसंस्कारान् सर्वत्र यथानिमित्तम् ॥ ४ ॥

पश्चादग्नेः[6] कटे तेजन्यां वा दर्भेष्वासनम् ॥ ५ ॥

शुचौ भूमिप्रदेशे[7] शमीशमकश्यामाकानां प्रियङ्गुदूर्वा-गौरसर्षपाणां[8] यथालाभगन्धसक्षीरफलवद्भ्यो वनस्पतिभ्यो हरित्पर्णकुशयवादिभिश्चान्यैः[9][10]

या ओषधयः[11]

समन्या यन्ति[12]

इत्यनुवाकेन

शं नो देवीः[13]

इति च सहिरण्यापो ऽभिमन्त्र्य प्रणीतोदकुम्भं प्रणयेत् ॥[14] ६॥

1. Gdh. भर्त्ता भार्याया वस्त्रस्य पल्लवं गृहीत्वा अभ्युदानयति कराभ्यामुत्क्षिप्यानयति होमस्थानं प्रेतीत्यर्थः (Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 5).
2. F. ०वचाः.
3. Cf. Ṛ.V. (X. 85. 44), AV. (XIV. 2. 18).
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 6.
5. E. adds खनन.
6. E. adds दर्भे.
7. E. ०प्रदेशेन.
8. F. ०शा०.
9. E. ०कुशस्कदर्भौ यवा०.
10. E. ०ज्यैः.
11. MS. II. 7. 13.
12. MS. II. 13. 1.
13. Ṛ.V. X. 9. 4.
14. This sūtra is missing in Gdh.

तं लाजाहुतीषु हूयमानासु भ्राता ब्रह्मचारी वोद्गृह्य धारयेद् दक्षिणतश्च ॥ ७ ॥

लाजान् सꣳस्कृतान् शमीपर्णमिश्रान्[1] शूर्पेण दक्षिणतो माताऽन्या वाऽविधवा ॥ ८ ॥

आज्यꣳ सꣳस्कृत्य ब्रह्माणमामन्त्र्य समिधमाधायाघारावाघार्याज्यभागौ हुत्वा ॥[2] ९ ॥

अथ जुहोति—

अग्नये जनविदे स्वाहा[3]

सोमाय जनविदे स्वाहा[4]

गन्धर्वाय जनविदे स्वाहा[5]

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ।
तृतीयो ऽग्निष्टे पतिस्तुर्यो ऽहं मनुष्यजन्[6] ॥[7]
स्वाहा ॥

सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्ग्नये ।
रयिं च पुत्राꣳश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥[8]

इति ॥[9] १० ॥

हिरण्यगर्भः[10]

इत्यष्टाभिः प्रत्यृचमाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥[11] ११ ॥

येन कर्मणेच्छे[12]त् तत्र जयां जुहुयादिति जयानाꣳ श्रुतिस्त्वा[13]

1. E. ०मिश्रितान्.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 8.
3. Cf. ĀpMp. I. 4. 3.
4. Cf. ĀpMp. I. 4. 1.
5. Cf. ĀpMp. I. 4. 2.
6. Ṛ V. (X. 85. 40) तुरीयस्ते मनुष्यजाः.
7. Cf. Ṛ V. (ibid.).
8. Ṛ V. X. 85. 41.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 8; 10.
10. MS. II. 13. 23.
11. Identical with Mān. Gṛ. I. 10. 10 (last line).
12. F. ०च्छे०.
13. This त्वा seems to refer to the one

यथोक्रम्[1]।

आकूत्यै त्वा स्वाहा

भूत्यै त्वा स्वाहा

कामायै त्वा स्वाहा

रक्षायै त्वा स्वाहा

समिधे[2] त्वा स्वाहा

समृद्ध्यै त्वा स्वाहा

ऋचा स्तोमम्[3]

प्रजापतये भूः स्वाहा

[4]अयाश्चाग्ने ऽसि[5]

इति च ॥[6]१२॥

उत्तरतो ऽग्नेर्दर्भेषु प्राचीं कन्यामवस्थाप्य पुरस्तात् प्रत्यङ्-मुख उपयन्ता

देवस्य ते सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां

पूष्णो हस्ताभ्याᳫँ हस्तं गृह्णाम्यहमसौ ॥[7]

इत्यथास्या उपनयनवद्धस्तं गृह्णाति नीचारिक्रमरिक्तेन—

गृह्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं

मया पत्या जरदष्टिर्[8]यथासत्।

occurring in the following mantras.

1. Cf. Mān. Gṛ. (I. 10. 11): ०तत्र जयान् जुहुयात् । जयानां च श्रुतिस्ताᳫँ यथोक्राम्. Gdh. यत्र कर्मणा सिद्धिमिच्छेत् तत्र जयाहोमः । अतः सर्वत्रानेन वाक्येन जयानां विधानम् । अभ्रातृव्यापि [? Cf. Mān. Gṛ. com. भ्रातृव्यवानपि] एता जुहुयात् । ओं आकूत्यै त्वा स्वाहा...एतै-र्मन्त्रैर्यथोक्रमित्यनेन एतदाह—एता एव तु, आकूतायेति न जयाः [यथा] शाखान्तर-पठितविवाहे.

2. E. F. ०दे.

3. MS. II. 7. 1.

4. F. omits अ.

5. MS. I. 4. 3.

6. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 11.

7. Cf. SMB. I. 6. 18.

8. F. जरदत्ति०, while Gdh. जरदष्टि०.

भगो अर्यमा सविता पुरन्धि-
र्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः ॥[1]
ऊर्ध्वा वाक् समभवत् पुरा देवासुरेभ्यः ।
यां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रागायाम्यस्या
अग्रतः ॥
सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवति ।
येन भूतꣳ समभवद् येन विश्वमिदं जगत् ।
तामद्य गाथां गास्यामो[2] या स्त्रीणामुत्तमं मनः ॥
सा त्वमस्यमो ऽहममो ऽहमस्मि सा त्वम् ।
द्यौरहं पृथिवी त्वं बृहदहꣳ रथन्तरं त्वम् ।[3]
रेतो ऽहमस्मि रेतोधृक् त्वम् ॥[4]
सामाहमस्मि ऋक् त्वं मनो ऽहमस्मि वाक् त्वम् ।
सा मामनुव्रता भव सा मामनुप्रजायस्व ॥
प्रजाꣳ सृजावहावुभौ पुꣳसे पुत्राय कर्त्तवे ।
श्रियै पुत्राय वेथवेह (?) सूनृते ॥[5]

इति ॥[6] १३ ॥

प्रदक्षिणमग्निं परिणयेत् ॥[7] १४ ॥

पश्चादग्नेर्दर्भेष्वश्मानमवस्थापयति—

1. Cf. ṚV. (X. 85. 36), AV. (XIV. 1. 50).
2. E. ॰वो.
3. Gdh. omits this line.
4. Cf. AV. XIV. 2. 71.
5. So also Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Prāyaścitta kh. 3. p. 213), which reads: स्नातां पत्नीं लोकमुपवेश्य हस्तमन्वारभ्य जपेत्—सा त्वमस्यमोहममाहमस्मि सा त्वन्नावेह सꣳरभावहे प्रजावहै प्रजा सृजावहावुभौ पुꣳसे पुत्राय कर्त्तवै श्रिये पुत्राय वेथवेह सूनृत इति.
E. Gdh. हेतवेह.
वेथवेह=वेथवा इह=वेथवै इह?
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 15.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 16.

आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वꣳ स्थिरा भव ।
कृण्वन्तु विश्वे देवा आयुष्टे शरदः शतम् ॥[1]

इति ॥[2] १५ ॥

अत्रैवास्या द्वितीयꣳ वासः प्रयच्छति ॥[3] १६ ॥

उपर्यग्नावञ्जलौ लाजान्[4] भ्राता ब्रह्मचारी वोपस्तीर्णं आव-पेत् ॥[5] १७ ॥

तानभिघारितानविच्छिन्दती जुहुयात् । कर्त्तानुमन्त्रयेत्[6]—

इयं नार्युप ब्रूते लाजानावपन्तिका ।
दीर्घायुरस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम ॥[7]
अर्यमणं नु देवं कन्याग्निमयच्छत ।
सो ऽस्मान् देवो ऽर्यमा प्रेतो मुञ्चातु मामुत ॥[8]
स्वाहा ॥

इति ॥[9] १८ ॥

वीरसूर्जीवपत्नीर्भूयासम्[10]

इति सर्वत्र वाचयेत् ॥ १९ ॥

तुभ्यमग्रे पर्यणयꣳ सूर्यांꣳ वहतुना सह ।
पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्नये[11] प्रजया सह ॥[12]

इति द्वितीयं परिणयेत् ॥[9] २० ॥

एवमेव तृतीयम् । अवस्थापनप्रभृति समानम् ।

पूषणं नु देवम्

1. Cf. ĀpMp. I. 5. 1.
2. Cf. Mān. Gṛ. I. 10. 16.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 4.
4. E. लाजा.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 11.
6. E. ०यते.
7. Cf. AV. XIV. 2. 63.
8. Cf. SMB. (I. 2. 3), ĀpMp. (I. 5. 7).
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 12.
10. F. ०सू जीव०.
11. E. दाग्ने, while F. दाग्नये.
12. Cf. ṚV. (X. 85. 38), AV. (XIV. 2. 1).

वरुणं नु देवम्

इति होमौ ।[1]

कन्याग्निमयक्षत

इति समानम् ॥[2] २१ ॥

कामेन चतुर्थीं पूरयित्वा द्विरभिघार्योत्तरार्द्धपूर्वार्द्धे जुहुयात् ॥

अथैनां प्राचीं सप्त पदानि प्रक्रमयति— [२२॥

एकमिषे विष्णुस्त्वां नयतु

द्वे ऊर्जे

त्रीणि रायस्पोषाय

चत्वारि मायोभवाय

पञ्च प्रजाभ्यः

षडृतुभ्यः

सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यः[3] ।

विष्णुस्त्वां नयतु

इति द्वितीयप्रभृत्यनुषजेत् ।

सखी सप्तपदी[4] भव[4] सख्यं ते गमेयं

सख्यात्ते मा रिषम्[5] ॥

इति सप्तम एनां प्रेक्षमाणां समीक्षते ॥[6] २३ ॥

प्र[7] त्वा मुञ्चातु वरुणस्य पाशाद्

येन त्वाबध्नात् सविता सुशेवः[8] ।

1. For पूषणं नु देवं...होमौ E. has वरुणं पूषणं नु देवं.
2. Cf. Mān. Gr. I. 11. 13.
3. For सप्तभ्यो होत्राभ्यः E. reads सप्तहोताभ्यः.
4. E. सप्तपदीभ्यो. Gdh. सप्तपदी भव.
5. Gdh. गमेयं तेन सख्या मा युषम्.
6. Cf. Mān. Gr. I. 11. 18.
7. E. F. प्रे–.
8. E. F. ०शेव.

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके
हृष्टा सꣳ सह[1] पत्या भूयासम् ॥[2]

इति शुल्बꣳ विस्रꣳस्योदकुम्भेन मार्जयन्ते—

पुनन्तु मा पितरः[3]

इत्यनुवाकेन । आपोहिष्ठीयेनेत्येके ॥[4] २४ ॥

सुमङ्गलीरियꣳ वधूरिमाꣳ समेत्य[5] पश्यत ।
सौभाग्यमस्यै दत्त्वा यथार्थꣳ[6] वि परेतन ॥[7]

इति ॥[8] २५ ॥

स्थालीपाकेन शेषो व्याख्यातः ॥ २६ ॥

पृथक् त्वेत् (?)
येन द्यौरुग्रा[9]

इत्येवम्प्रभृतय उद्वाहे होमाः स्युः । नापाणिग्रहणे लाजाः । समानं प्रक्रमणं मार्जनं च ॥[10] २७ ॥

इति वाराहगृह्ये[11] चतुर्दशं खण्डम्[12] ॥

---

1. E. हृष्टा सह सं.
2. Cf. ṚV. (X. 85. 24), AV. (XIV. 1, 19; 58).
3. MS. III. 11. 10.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 20; 26.
5. Gdh. समेत.
6. Gdh.–यथास्तं.
7. Cf. ṚV. (X. 85. 33), AV. (XIV. 2. 28).
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 12. 1.
9. MS. II. 13. 23.
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 11. 14. Gdh. takes no notice of the last two sūtras, but simply goes on with some practices left unnoticed by the sūtrakāra: [कन्या] पितृगृहे तत्रैव सीमन्तं करोति त्रिश्येतया शलल्या ।...ततो वर आचार्याय चैव तु सवत्सां गां दद्यात्।... ततः त्रिरात्रं दम्पती स्यातामक्षारलवणाशिनौ । एकपात्रे सदाश्नीयात् ।...(Cf. Mān. Gṛ. I. 12. 2; 7: अत्रैव सीमन्तं करोति । त्रिश्येतया शलल्या...॥ उभौ सह प्राश्नीतः).
11. E. ०वाराहसूत्रगृह्ये.
12. E. षोडशं खंडम् । शुभं भवतु ॥ F. चतुर्दशमं खंडम्.

अथ रथारोहणम्[1]

अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं ये
ध्वान्तौ[2] वाता अग्रमभि ये सम्पतन्ति ।
दूरेहेतिः पतत्री वाजिनीवां-
स्ते नो ऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥[3]

इति चक्रमभिमन्त्रयते ॥[4] १ ॥

सुकिंशुकं[5] शल्मलिं विश्वरूपं
हिरण्यवर्णं सुधुरं[6] सुचक्रम् ।
आ रोह सूर्ये अमृतस्य पन्थां-
स्तेन याहि गृहान् स्वस्ति ॥[7]

इत्यारोपयेत्[8] ॥[9] २ ॥

उप मायन्तु देवता उप ब्रह्म सुवीर्यम् ।
उप क्षत्रं च यद्बलमुप मामैतु यद्बलम् ॥

इति प्रयास्यन् जपति ॥[10] ३ ॥

अनु मायन्तु देवता अनु ब्रह्म सुवीर्यम् ।

1. Gdh. notes the following preliminaries: इदानीं भर्तृगृहं पुण्याहे गच्छेत्।...तत्राहतेन च वाससा दर्भैर्वा रथं सम्मार्ज्य प्रथमं दक्षिणं पश्चाद् वामम् । तत्र युञ्जन्ति ब्रह्मघ्न (w. r. for ब्रध्नं MS. III. 12. 18) इत्यश्वाभिमंत्रणे विनियोगः. (Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 1-3).
2. F. Gdh. ध्वां ना.
Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. p.131) ध्वांतां.
3. In Vār. Śr. (ibid.) the red ink corrections are: रथं यौ भ्वांतं वाताग्रमनुसंचरन्तौ । दूरेहेति पतत्रीरिंद्रियावान् ते नो०.
Cf. TS. I. 7. 7. 2.
4. So also the Vār. Śr. (ibid.).
Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 4.
5. F. Gdh. शु०.
6. Gdh. म०.
7. Cf. ṚV. (X. 85. 20), AV. (XIV. 1. 61).
8. According to Gdh. it is either the adhvaryu or the yajamāna who helps the bride to get into the chariot.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 6.
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 8.

अनु क्षत्रं च यद्यशमनु मामैतु यद्यशम् ॥

इति प्राश्नं प्रयाप्य प्रदक्षिणमावृत्य यथार्थलक्षण्य[6] वृक्षं चैत्यं[6] वोपतिष्ठेत ॥[1] ४ ॥

नमो रुद्रायैकवृक्षसदे

इत्येकवृक्षे जपति ।

ये वृक्षेषु शष्पिञ्जराः[2]

इति च ॥[3] ५ ॥

नमो रुद्राय चतुष्पथसदे

इति चतुष्पथे ।

ये पथां पथिरक्षयः[2]

इति च ॥[4] ६ ॥

नमो रुद्राय श्मशानसदे

इति श्मशाने ।

ये भूतानामधिपतयः[2]

इति च ॥[5] ७ ॥

नमो रुद्राय पात्रसदे

इति पिबन् ।

ये अन्नेषु विविध्यन्ति[2]

इति च ॥ ८ ॥

ये तीर्थानि[2]

इति तीर्थे ॥[7] ९ ॥

1. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 7.
2. MS. II. 9. 9.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 11.
4. Identical with Mān. Gṛ. I. 13. 13.
5. Identical with Mān. Gṛ. I. 13. 12.
6. F. अन्ये०.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 14.

यत्रापस्तरितव्या आसीदति ।

समुद्राय वेयुनाय[1] सिन्धूनां पतये नमः ।

नदीनाꣳ सर्वासां पित्वे जुहुत्वा विश्वकर्मणे

विश्वहाऽदाभ्यꣳ हविः ॥[2]

इत्यप्सूदकाञ्जलीर्जुहुयात् ॥[3] १० ॥

यावताꣳ सखायानꣳ स्वस्तिमिच्छेत् तावत उदकाञ्ज-लीर्जुहुयात्—

अमृतमास्ये जुहोम्यायुः प्राणे प्रतिदधामि ।

अमृतं[4] (?) ब्रह्मणा सह मृत्युं तरेम ।

प्रासहादितीष्टिरस्यदितिरेव मृत्युन्धयम् ॥

इति त्रिराचामेत् ॥[3] ११ ॥

द्विः परिमृजेत् ॥[3] १२ ॥

यद्यत्रा शम्याणिर्वा रिष्येत तत्रैवाग्निमुपसमाधायाग्नेयेन स्थालीपाकेनेष्ट्वा जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य पुस्तात् स्विष्ट-कृतः ॥[6] १३ ॥

अथ गृहप्रवेशः

अपरस्याह्नः सन्धिकाले गृहान् प्रपादयेत् ॥[7] १४ ॥

रथाद्यौपासनात् सन्ततामुलपराजीꣳ स्तृणाति ॥[8] १५ ॥

तयाभ्युपैति ॥[9] १६ ॥

गृहानहꣳ सुमनसः प्र पद्ये

1. Gdh. वयुनय.
   Cf. TS. (IV. 6. 2. 6) वयुनाय.
2. Cf. TS. (ib.), MS. (II. 10. 6).
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 15.
4. Mān. Gṛ. (ibid.) अमृतं.
5. F. ०च०.
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 13. 17.
7. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 1.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 4; 5.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 5.

ऽवीरघ्नी[1] वीरवतः सुशेवान्।
इरा॰[2] वहन्तीर्घृतमुक्षमाणा-
स्तेष्वहं॰ सुमनाः सं॰ विशाम ॥[3]

इत्यभ्याहिताग्निं॰ सोदकं॰ सौषधमावसथं प्रपद्ये[4] (?)।
रेवत्या रोहिण्या यद्वा पुण्योक्तम् ॥[5] १७ ॥
आनडुहे चर्मण्युपविश्य ॥[6] १८ ॥
[7]अथास्या ब्रह्मचारिणं जीवपितृकं जीवमातृकमुत्सङ्गमुप-
वेशयेत् ॥[8] १९ ॥
फलानामञ्जलिं पूरयेत् तिलतण्डुलाना॰ वा[9] ॥[10] २० ॥

अच्युता ध्रुवा ध्रुवपत्नी ध्रुवं पश्येम विश्वतः

इति ध्रुवं जीवन्तीं॰ सप्तर्षीनरुन्धतीमिति दर्शयित्वा
प्राजापत्येन स्थालीपाकेनेष्ट्वा जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य[11]
पुरस्तात् स्विष्टकृत आज्यशेषे दध्यासिच्य

दधिक्राव्णो अकारिषम्[12]

इति दध्नः पुमा[13]स्त्रिः प्राश्नाति ॥[14] २१ ॥

1. Gdh. ०घ्नीं.
Cf. Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Gṛhyapurusha kh. 15. p. 203) : वीरघ्नो and further वहन्तीं घृतमुक्षमाणो.
2. For वहती: Gdh. reads वहंति.
3. Cf. ĀpMp. (I. 8. 2), Āśv. Śr. (II. 5. 17), Āp. Śr. (XVI. 16. 4), Hir. Gṛ. (I. 29. 2).
4. Mān. Gṛ. (I. 14. 6) प्रतिपद्यते.
5. Cf. Mān. Gṛ. (ibid.).
6. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 7.
7. Henceforth Sh. reverts to the Vārāha text.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 8.
9. Sh. ०तण्डुलान् वा.
After ०तण्डुलाना F. marks lacunae (in its original) for two letters by two head-lines.
10. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 9.
11. Sh. ०श्चाज्यं.
12. Sh. ऽकारिषम्.
F. and Vār. Śr. (Baroda ms. 11234. p. 15) अकार्षम्, and again the Vār. Śr. (ibid. p.17) अचार्षम्.
MS. I. 5. 1.
13. Sh. omits पुमान्.
14. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 9-12.

चक्रमिवानडुहः[1] पदं मामेवान्वेतु ते मनः ।

मां च[2] पश्यासि सूर्यं च मा चान्येषु मनस्कृथाः[3] ॥[4]

चाक्रवाकꣳ सꣳवसनं[5] तन्नौ सꣳवननं[6] कृतम् ।

इत्यवशिष्टं जायायै[7] प्रयच्छति ॥[8] २२ ॥

तूष्णीꣳ सा प्राश्नाति ॥[8] २३ ॥

सꣳवत्सरं मुदा तौ ब्रह्मचर्यं चरतः । द्वादशरात्रं त्रिरात्रमेकरात्रꣳ वा ॥[9] २४ ॥

एवमेव चतुर्थ्यां कृत्वा

हिरण्यगर्भः[10]

इत्यष्टाभिः स्थालीपाकस्य हुत्वा जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य पुरस्तात् स्विष्टकृतः ॥ २५ ॥

अथास्याः सव्ये ऽꣳसे

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नातु[11]

इति वाससो ग्रन्थिं क्रियमाणमनुमन्त्रयते ॥ २६ ॥

चतस्रो ऽविधवाः कुर्वन्ति । ताभ्यो हिरण्यं ददाति ॥ २७ ॥

सꣳवत्सरं न प्रवसेत् । द्वादशरात्रं त्रिरात्रमेकरात्रꣳ वा ॥२८॥

इति[12] वाराहगृह्ये पञ्चदशं खण्डम्[13] ॥

---

1. Sh. चक्रीमिषाऽ०.
2. Sh. omits मा च. This omission makes the verse ridiculously absurd.
3. Sh. ०था.
4. Sh. adds सोमेनादित्याः.
5. Sh. संवननं.
6. F. तन्नो स०.
7. Sh. पत्न्यै.
8. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 12.
9. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 14. Sh. omits this and the following sūtras of this khaṇḍa. In their stead he substitutes three Mānava sūtras (I. 14. 13-15).
10. MS. II. 13. 23.
11. MS. I. 1. 2.
12. F. omits इति.
13. Sh. does not end the khaṇḍa here, but goes on with garbhādhāna.

अथ गर्भाधानम्[1]

तौ सन्निपातयतः ।

अपश्यं[2] त्वा मनसा चेकितानं
तपसो जातं[3] तपसो ऽभिभूतम् ।
इह प्रजामिह रयिं॑ रराणः
प्र जायस्व प्रजया पुत्रकाम[4] ॥[5]
अपश्यं[2] त्वा मनसा दीध्यानां॑
स्वायां तनूमृत्त्विये[6] नाधमानाम्[7] ।
उप मामुर्चा[8] युवतिर्बभूयात्
प्र जायस्व[9] प्रजया पुत्रकामे ॥[10]
प्रजापते तन्वं मे जुषस्व
त्वष्टा वीरैः सहसाहमिन्द्रः (?)
इन्द्रेण देवैर्वीरुधः सं॑व्ययन्ता[11]
बहूनां पुं॑सां पितरौ[12] स्याम[13] (?) ॥[14]
अहं प्रजा अजनयं पृथिव्याम्
अहं गर्भमादधाम्योषधीषु[15] ।

1. For garbhādhāna (excepting इन्द्रेण देवैर्वीरुधः…बिभर्षि पुत्रान्) Sh. gives the Mānava text (I. 14. 16-20. excepting the latter half of 16c. and the whole of 16d).
2. F. ०श्यन् (prob. influenced by the following त्).
3. Gdh. ऽभिजा०.
4. F. ०मः.
5. Cf. ṚV. X. 183. 1.
6. Mān. Gṛ. (I. 14. 16) तनूँ ऋ०.
7. Mān. Gṛ. (ib.) बाध०.
8. F. ०मुचा.
9. F. प्रजाय प्रजायस्व.
10. Cf. ṚV. X. 183. 2.
11. Sh. Gdh. संविदानां.
12. Sh. पितरः.
13. Sh. Gdh. स्याव:.
14. Cf. ĀpMp. I. 11. 4.
15. Sh. ०मदधामो०.

अहं विश्वेषु भुवनेष्वन्तर्

अहं प्रजाभ्यो बिभर्षि पुत्रान् ॥[1]

इति स्त्र्यादिव्यत्यासं जपतः[2] ॥[3] १ ॥

करत्

इति भसदभिमृशेत्[4] ॥[5] २ ॥

जनत्

इत्युपरिजननम् ॥[6] ३ ॥

बृहत्

इति जातः प्रतिष्ठितम् ॥[7] ४ ॥

अथ पुंसवनम्

अथास्यास्तृतीये गर्भमासे पुंसा नक्षत्रेण यदहश्चन्द्रमा न दृश्येत तदहर्वोपोष्याप्लाव्याहतं वास आच्छाद्य न्यग्रोधावरोहशुङ्गान्युदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्मिन् नासिकाच्छिद्र

1. Cf. ṚV. X. 183. 3.
2. Gdh. रात्रौ तृतीये प्रहरे ऽन्यस्मिन् वा धर्माविरुद्धे तौ दम्पती एकस्मिन् शयने सन्निपातयतः । भार्या भर्तुरुपरि भार्यामुपरि भर्ता स्वं स्वमपश्यन्निति । चुम्बनदशननखघातादिभिः सुज्ञात्यप्राप्तये सकृत्पृष्ठावलम्बितयज्ञोपवीती गच्छेत् । गमनात् पूर्वं पश्चाद्वा अपश्यं त्वा....इत्यादीनां मंत्राणां...गर्भाधानकर्मणि दम्पत्योः पठने विनियोगः। अपश्यं० पुत्रकाम ... इति पत्नी जपेत्।... अपश्यं० पुत्रकामे ...इति पतिः।... प्रजापते...इत्युभयोर्जपः ।...अहं प्रजाः... इति पतिर्जपेत्.
3. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 16.
4. Gdh....इति प्रथमं पतिः पत्न्या गुह्यं स्पृशेत्. The sense of अभिमृशेत् is further brought out by Baudh. Gṛ. Paddhati (Punjab University ms. acc. no. 4326. p. 29b.): अस्या योनिं विवृणोति.
5. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 17.
6. Gdh. ओं अजनदिति पत्नी स्पृशेद् भर्तुर्गुह्यम्. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 18.
7. Gdh. बृहदस्य रेतो देवता, रेतस्पर्शने विनियोगः । ओं बृहदिति पतिः । जातः प्रतिष्ठितं रेतः सिक्तमित्यर्थः. Cf. Mān. Gṛ. I. 14. 19. With garbhādhāna Sh. concludes his 18th khaṇḍa.
8. Sh. ०श्यते.
9. Sh. ०ङ्गान् उ०.
10. Sh. omits पिष्ट्वा.

आसिञ्चेत्—

हिरण्यगर्भः[1]

अद्भ्यः सम्भृतः[2]

इत्येताभ्याम् ॥ ५ ॥

अथास्या दक्षिणं कुक्षिमभिमृशेत्—

पुमानग्निः पुमानिन्द्रः पुमान् देवो बृहस्पतिः ।

पुमानग्निश्च वायुश्च पुमान् गर्भस्तवोदरे ॥[3][4]

पुमाꣳसौ मित्रावरुणौ पुमाꣳसावश्विनावुभौ ।

पुमाꣳसं गर्भं जायस्व त्वं पुमाननुजायताम् ॥[5][4]

इत्येताभ्याम् ॥ ६ ॥

अथ सीमन्तोन्नयनम्

अथास्याः पञ्चमे षष्ठे सप्तमे वा गर्भमासे मङ्गल्यैः[6] स्नापयित्वा प्राजापत्येन स्थालीपाकेनेष्ट्वा जयप्रभृतिभिश्चाज्यस्य पुरस्तात् स्विष्टकृतः । पश्चादग्नेर्दर्भेष्वासीनायाः सर्वान् केशान् विप्रमुच्य[7]

त्वमर्यमा भवासि यः[8] कनीनां

देवः स्वधा वो गुह्यं बिभर्षि ।

अञ्जन्ति विप्रꣳ[9] सुकृतं तपोभि-[10]

1. MS. II. 7. 15.
2. Sh. सम्भू० .
3. Sh. ०थो०.
4. Cf. SMB. I. 4. 8; 9.
5. Sh. पुमानुप०.
6. Sh. मा०.
7. Sh. Gdh. विमु०.
8. Gdh. यत्.
F. gives a head-line after यः denoting thereby the absence of one syllable in its original.
9. Sh. विश्वं.
10. Gdh. सुतं मनोभि०.

येदम्पती सुमनसा कृणोषीः[1] ॥[2]

इति नवनीतेन पाणी प्रलिप्य[3] सर्वान् केशान् सम्प्रयौति ॥[4] ७॥

इन्द्राणी चक्रे[5] कङ्कतः[6] सः[6] सीमन्तः[6] विसर्पतु

[इति कङ्कतं गृह्णाति][7] ॥ ८॥

पुनः पत्नीमग्निः[8]

इति[9] [केशप्रसाधनं कुर्यात्][10] ॥[4] ९॥

शलल्या शमीशाखया सह पलाशया[11][12]

अन्तर्वत्नी[13] पुमांसं दीर्घं जीवन्तं[14] शतायुषम्।

दीर्घायुरस्या यः पतिर्जीवातु[15] शरदः शतम् ॥

इति त्रिश्वेतया[16] सीमन्तं करोति ॥[17] १०॥

अथास्याः[18] पतिर्द्वेधा केशान् बध्नाति—नीललोहितेन सूत्रेण जीवोर्णया वा ॥ ११॥

इति वाराहगृह्ये षोडशं खण्डम्[19] ॥

---

1. Sh. समनसा कृणोमि.
2. Cf. ṚV. V. 3. 2.
3. F. प्रली०.
4. Cf. Mān. Gṛ. I. 15. 1.
5. Gdh. adds केशप्रसाधनीं.
6. Sh. Gdh. omit स.
7. Gdh. इन्द्राणीति...कंकतग्रहणे विनियोगः। इन्द्राणी चक्रे...इत्यनेन गृह्णाति.
8. F. ०मग्निम्.
   Sh. omits this verse.
   ṚV. X. 85. 39.
   AV. XIV. 2. 2.
9. F. omits इति.
10. Gdh. पुनः पत्नीमददादायुषा सह वर्चसेति (but cf. ṚV. and AV. ibid.) कंकतेन अनेन मंत्रेण केशप्रसाधनं कुर्यात्.
11. For सह पला०. Sh. has सपला०.
12. Sh. adds एकीकृत्य कङ्कतेन.
    F. adds पूर्णपात्रेण नेति कंकेतेम.
13. F. ०र्वती.
14. F. ०वतं.
    Gdh. दीर्घजीवं.
15. Sh. ०ति.
16. F. त्रिवे०.
17. Cf. Mān. Gṛ. I. 15. 1.
    Gdh. ओं अन्तर्वत्नी...शरदः शतमित्यनेन मन्त्रेण त्रिश्वेतया त्रिषु स्थानेषु श्वेतेन शमीशाखया सह पलाशशाखया एकीकृत्य तया शलल्या पूर्णचन्द्रे सह (?) पतिः भार्यायाः सीमन्तं करोति.
18. With अथास्याः F. stops.
19. Sh. ०एकोनविंशः खण्डः.

अथ वैश्वदेवकर्म

अथ वैश्वदेवं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥

तत्र सायम्प्रातःप्रभृतीनामग्निहोत्रवत् परिसमुह्य परिस्तीर्य[1] पर्युक्ष्य सायं प्रातः स्यादित्येके ॥ २ ॥

हविष्यस्य वा सिद्धस्य वैश्वदेवः ॥[2] ३ ॥

अग्नये सोमाय प्रजापतये धन्वन्तरये वास्तोष्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ऽग्नये स्विष्टकृते च जुहुयात् ॥[3] ४ ॥

अवशिष्टस्य बलिं हरेत् ॥[4] ५ ॥

दधिमधुमिश्रस्याग्नये पुरस्तात्, यमाय दक्षिणतः[5], सोमाय पश्चात्[6], वरुणायोत्तरतः[7], मध्ये वरुणार्यमभ्यां[8] ब्रह्मणे[9] चाग्नये पृथिव्यै वायवे ऽन्तरिक्षाय सूर्याय दिवे चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्य इति ॥[10] ६ ॥

अद्भ्यः कुम्भदेशे ॥[11] ७ ॥

ओषधिवनस्पतिभ्यो मध्यदेशे[12] ॥[13] ८ ॥

कामाय

गृहपतये[14]

1. Sh. puts पर्युक्ष्य before परिस्तीर्य. Cf. Vār. Gṛ. I. 9; IV. 2.
2. Vār. Śr. Par. (Baroda ms. 11234. Gṛhyapurusha kh. 1. p. 184) हविष्यस्य सिद्धस्य वैश्वदेवः .
3. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.). Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 2.
4. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 3. Vār. Śr. Par. (ibid. kh. 16. p. 204): अवशिष्टस्य बलींर्हरेत्.
5. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 13.
6. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 15.
7. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 14.
8. Vār Śr. Par. (ibid.) वरुणाभ्यां.
9. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 16.
10. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.).
11. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 4. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.).
12. Vār. Śr. Par. (ibid.) मध्यमा०.
13. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 5.
14. It may be that कामाय and गृहपतये form one verse, the two i. e. Kāma and Gṛhapati being identified with each other.

इति शय्यादेशे ॥ ९ ॥

श्रियै च ॥[2] १० ॥

रक्षोजनेभ्यो ऽन्तः शरणे ॥[3] ११ ॥

आकाशाय

इति स्थलिकाण्डाभ्यां[4] (?) तूष्णीं निष्क्रम्योपरि शरणे ॥[5] १२ ॥

कव्यं[6] प्राच्याम् ॥ १३ ॥

पितृभ्यः स्वधा

इत्यनुषजेत् ॥[7] १४ ॥

नमः

इत्यन्ते[8] च ॥ १५ ॥

ये ब्राह्मणाः प्राच्यां दिश्यर्हन्तु[9]
ये देवा यानि भूतानि प्रपद्ये तानि
मे स्वस्त्ययनं कुर्वन्तु[10] ॥

इति ।

दक्षिणस्याम्

प्रतीच्याम्

उत्तरस्याम्

ऊर्ध्वायाम्

1. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.).
2. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.). Cf. Kāṭh. Gṛ. (IV. 14. 5): स्थूणायां ध्रुवायां श्रियै हिरण्यकेश्यै वनस्पतिभ्यश्चेति.
3. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.).
4. Vār. Śr. Par. (ibid.) स्थलीकांडाक्या.
5. Cf. Mān. Gṛ. II. 12. 8. Cf. also Kāṭh. Gṛ. (IV. 14. 10): उपरि शरणे वैश्रवणाय राज्ञे भूतेभ्यश्चेति.
6. Vār. Śr. Par. (ibid.) कव्यां.
7. Identical with Vār. Śr. Par. (ibid.).
8. Sh. °न्ते. Vār. Śr. Par. (ibid.) इत्यन्ये.
9. Vār. Śr. Par. (ibid.) °र्हन्तो.
10. Sh. omits तु and reads कुर्वन्विति.

ये ब्राह्मणाः

इति सर्वत्रानुषजेत् ॥ १६ ॥

स्नेहवदमा꣡ꣳसमन्नं भोजयित्वा विदुषो[1] ब्राह्मणानर्थसिद्धिꣳ[2] वाचयेत् ॥ १७ ॥

बलिहरणस्यान्ते यामाशिषमिच्छेत् तामासीत ॥ १८ ॥

गृहपतिः

ओमक्षय्यमन्नमस्तु

इत्याह ॥ १९ ॥

भिक्षां प्रदाय सायम्भोजनमेव[3] प्रातराशेत् ॥ २० ॥

विप्रोष्य गृहानुपतिष्ठेत् ॥ २१ ॥

इति वाराहगृह्ये सप्तदशं खण्डम्[4] ॥

॥ इति वाराहगृह्यसूत्रं समाप्तम् ॥

1. Sh. विदिशो, but cf. Vār. Gṛ. (IV. 25): विदुषो ब्राह्मणानर्थसिद्धिꣳ वाचयेत्.

2. Sh. ०सिद्धं.

3. Sh. splits the compound into two words: सायं भोजनम्.

4. Sh. ०वैश्वदैविकः खण्डः.

१. १०. १५ ख.	समवदत	समभवत्
	गाथां	गाथां
ग.	प्रेदमव	प्रेदमिव
	यां	या
	अस्याग्रतः	अस्या अग्रतः
घ.	त्वमस्याप्यमो	त्वमस्या अप्यमो
ङ.	वेधवै	वैधवै
१६.	आस्थापयति	आस्थापयतः
१७.	अवरोह सह पत्न्या॥	आरोहस्व अवरोहस्व
१. ११. २.	पूष्णे [ऽग्नये]	पूष्णे ऽग्नये
	वाभिनिरूप्य	वा निरूप्य
	भृज्जति	प्रभृति
३.	अविधवायै	अविधवायाः
६.	सं त्वा…पृथिव्याः सं त्वा	सं त्वा
	संनह्यते	सन्नह्यति
७.	अथैनानि	अथैनाम्
	इषीका अश्मानमाञ्जनं	इषीकाश्मानं अञ्जनं
८.	चतसृभिः....संनिष्कृष्य	चतसृभिः सतूलाभिरित्येकैकपातै-ककुभस्याञ्जनस्य सन्निकृष्य
९.	वध्वै	वध्वे
१०.	पश्चादग्नेः	पश्चाद्
१२.	ता अविच्छिन्नैर्जुहुतः	तावच्छिन्नतीर्जुहुयात्
क.	कन्या अग्निम्	कन्याऽग्निम्
	अस्मान्	इमां
	मामुतः	नामुतः
ख.	अग्नेः	अग्ने
घ.	आवपन्तिका	आवपन्ति तौ
१४.	संततिहोमाः	सन्ततिहोमं
१५.	इत्यभ्यातानाः	इत्याभ्यातानाः

१. ११. १५.	प्राणादपानं	प्राणदपानं
१६.	मङ्गल्ये	माङ्गल्ये
१८.	प्रक्रमयति	प्रक्रमति
२१.	स त्वं....ऽसीति च	मनो ज्योतिः त्रयस्त्रिंशत्तन्तवः अ- याश्चाग्ने।
२३.	इति च हुत्वा	इति च हुत्वा इमं स्तनं मधुमन्तं धयायां प्रपीनमग्ने सलिलस्य मध्ये। उत्सञ्जुषस्व मधुमन्तमूर्मिं समुद्र्यं सदनमाविवेश स्वाहा इति परिधिविमोकमभिजुहोति। अन्न- पते इत्यन्नस्य जुहुयात्।
२४.	एधोऽस्येधिषीमहि	एधिषीमहि
	समेधिषीमहीति	समेधिषीति
२५.	अपो	आपो
	उपतिष्ठन्ते	उपतिष्ठते
२६.	कुम्भाद्...मार्जयन्ते	कुम्भादुदकेन पुनन्तु मा पितर इत्यनुवाकेन मार्जयन्ते। आपोहि- ष्ठीयाभिरित्येके।
१. १२. २.	नामेत्येतया	नामित्येतया
३.	अभ्यञ्जन्ति	अभ्यञ्जति
	यशसे बहुपुत्राः	यशसे
	शिवा...चिरायुः	शिवा भव भर्तुः श्वशुरस्या वदा- युष्मती श्वश्रूमती चिरायुः।
४.	अवृजिनान्	वृजिनान्
	सखीभ्यः	सखिभ्यः
	वाहनेषु	वा जनेषु
५.	अथैनौ	अथैतौ
६.	वा आकूतानि	वाकूतानि
	जपन्ति	दंपती

1.2392.

Theses.

1. In later Vedic Literature mantra-kŕt often signifies "one versed in the mantras" and not the "composer of mantras".

2. In Max Müller's edition of Ŕgveda, the commentary on ŕtáya varuńo veshi (x.8.5) runs: ŕtáya s o m a-rasa-lakshańasyodakasyáŕárthań varuńa áditya veshi gacchasi. Here soma- is to be corrected to bhauma-.

3. Again in the com. on R.V. X.15.11 srucí, following prayatáni, is a mistake for śucíni.

4. The first sútra of Ashťádhyáyí is atha śabdánuśásanam.

5. The so-called śiva-sútras were composed by Páńini himself.

6. Dr. Hilka's statement in "Die altindischen Personennamen" p.147 that *-jí in modern names is derived from -jaya is totally wrong.*

7. In Káth. Gf. XXVI.9 mahávŕksham is a later interpolation.

8. The Varńoccáraňa-śikshá, first published at Ajmer in 1879 is virtually a work of Páńini.

9. All the known mss. of the Mahábháshya read: ácáryań khalv api saṁjñám árabhamáńo bhúyishťham a n y a i r a p i śabdair etam artham sampratyáyayati- bahulam anyatarasyám ubhayathá vaikeshám iti (on Páń. I.1.46 na veti vibháshá). Here anyair api ought to be emended to anyair eva.

10. The hypothesis of Prof. Giles in the Cambridge History of India (vol. I. pp. 66-69) that the *original home of the Indo-Europeans* (or of the "Wiros" as he designates them) was the present Hungary, Austria and Bohemia, is based on flimsy grounds.

	[illegible]विशेषाः ॥
११.११.१५. प्राणादिदान	[illegible]
	[illegible]
२१. स त्वं....ऽसीति/च	मना ज्यातिः [illegible]
	[illegible]
२३. इति च हुत्वा	इति च हुत्वा इमं स्तोम [illegible]
	[illegible]
	[illegible] सम-
	हृदयं सन्नमाविवेश स्वाहा इति
	[illegible]
	पते हव्यस्य जुहुयात् ।
२४. [illegible]	[illegible]
२५. अपो	आपो
	[illegible]
	[illegible]
	[illegible]यामिरिक्षे
	[illegible]
	यताने [illegible]
शिवा...चिरायुः	शिवा भव भर्तुः श्वशुरस्य बन्धु-
	सुमती श्वसुमती चिरायुः ।
४. अभुजिनान्	वृजिनान्
सखीभ्यः	सखिभ्यः
वाहनेषु	वा जनेषु
५. अर्थेनी	अर्थेनी
६. वा काकूलानि	काकूलानि
[illegible]	[illegible]

1929052